

**MİLAS İLÇE MERKEZİNDE YER ALAN
ÇÖLLÜOĞLU HANI'NIN İNCELENMESİ VE
RESTORASYON PROJESİ**

**Dokuz Eylül Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Mimarlık Bölümü, Restorasyon Anabilim Dalı**

98327

İlkay BALDAĞ

Temmuz, 2000

İZMİR

**TC. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANLARI MERKEZİ**

Yüksek Lisans Tezi Sınav Sonuç Formu

İlkay Baldağ, tarafından Doç.Dr. Eti Akyüz Levi yönetiminde hazırlanan “Milas İlçe Merkezinde Yer Alan Çöllüoğlu Hanı’nın İncelenmesi ve Restorasyon Projesi” başlıklı tez tarafımızdan okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç.Dr. Eti Akyüz Levi

Yönetici

Doç. Dr. Emel Göksu

Jüri Üyesi

Yar. Doç. Dr. Emel Kaya

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Cahit Helvacı

Müdür

Fen Bilimleri Enstitüsü

TEŞEKKÜR

Tez araştırmalarımnda bana yardımcı olan Doç.Dr. Eti Akyüz Levi'ye ve Öğr. Gör. Yüksel Üstünel'e teşekkür ederim.

Rölöve çalışmalarımnda yardımcı olan Çiçek ve Barış'a, unutulmaz çabalarıyla bana destek olan arkadaşlarım Ebru Yılmaz, Ülkü İnceköse ve Hakan Kılınçarslan'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Her tür çalışmamda bana maddi, manevi yardımlarda bulunan Aylin Ertem'e, Arapça çevirilerimi yapan Sayın Mehmet Birişik'a ve Çöllüoğlu Hanı kullanıcılarından Muhittin Ergin ve Ahmet Sever'e teşekkür ederim. Anneme, babama ve ağabeyime verdikleri destekten dolayı minnettarım.

İlkay BALDAĞ

ÖZET

Türk Sivil mimarisinde hanlar 13. yüzyıldan günümüze amaçları ve şekilleri değişerek yapılagelmiştir. 19. yüzyılının ortalarına kadar kervan ticaretinin önemini sürdürmesi, taşınan malların boşaltılması, el değiştirmesi, depolanması gibi ihtiyaçlar nedeniyle Osmanlılar döneminde kent içindeki hanlar öne çıkmışlardır. Osmanlı üretiminin tarıma dayanmasıyla, bu üretimin yapıldığı art bölgenin pazarlayıcısı olan büyük kentler ve küçük kazalardaki hanların sayısında artış gözlemlenmiştir. Buna karşılık, 19. yüzyılın sonlarına doğru bu yöndeki ticaret zayıflamaya başlamıştır. Osmanlı Arazi Kanunnamesi ile birçok yapı özel mülkiyete geçmiş, hanlar da işlevlerini kaybederek köhneleşmiş, hatta yıkılmaya terk edilmiştir.

Bu bağlamda Osmanlılar zamanında, özellikle 18. yüzyılda büyük gelişmeler gösteren Milas'ın merkezinde yer alan Çöllüoğlu Hanı doğal nedenlerle ve kullanıcılarının azalmasıyla hem yıkılmaya, hem de işlevini yitirmeye başlamıştır. Kentlerin kimliklerini kaybetmemesi, halkın daha güçlü kültürel bağlarla bugünü geleceğe taşıması açısından monografik çalışmalar her zaman önem taşımıştır. Ticari yapıların günümüz yaşantısına kazandırılmasında, bu yapıların çeşitli işlevleri bünyelerinde barındırabilmeleri büyük avantajlar sağlamaktadır. Özellikle araştırma konusu olan Çöllüoğlu Hanı'nın konumlandığı alanın zengin tarihinin, sosyal birikiminin ve mimarisinin günümüze ulaşması yapının rehabilitasyon nedenini daha da arttırmaktadır.

Monografik çalışmaların değerlendirilmesi istekler doğrultusunda gelişmediğinden, birtakım bürokratik engellerin aşılması gerekmektedir. Tez konusu yapı, bugün özel mülkiyete ait olup, yılların geçmesiyle hana sahip mirasçı sayısı artmıştır. Kamulaştırma bedelinin yetmemesi nedeniyle hanın sağlıklılaştırılıp, yaşatılması için gerekli çalışmalara başlanamamaktadır. Yerel idarede gereksinim

duyulan ödeneğin ayrılmasıyla veya özel kuruluşlarla anlaşılmasıyla ilk etapta bu sıkıntı kaldırılabilir. İkinci aşamada hanın tarihi ve mimari açıdan nitelikli bir şekilde açılımının yapılması gerekmektedir. Çevrenin de tarihi, sosyal ve mimari yönden araştırılmasıyla yapı için uygun rehabilitasyon kararları alınabilir.

Unutulmaya ve yıkılmaya yüz tutmuş ticari yapıların kurtarılması için çalışmalara başlanması isteğinin bir sonucu olarak Çöllüoğlu Hanı'nın aktif koruma altına alınması Milas'daki diğer ticari yapıların ve konut dokusunun korunmasında önemli bir adımın atılmasına katkıda bulunulacaktır.

ABSTRACT

Khans, in Turkish civil architecture, have been constructed in various types and purposes from 13th century until now. Khans in Ottoman city centers have been considered importantly because of the caravan commerce continuing through the midst of 19th century and the need of discharging, changing hand and storing of loaded goods. Economy based on agricultural production has increased the number of khans as markets of hinterlands in big cities and small towns. Oppositely, this type of commerce has weaken at the end of 19th century. By Ottoman Land Laws (Osmanlı Arazi Kanunnamesi) many buildings have been evaluated as private property, thus the khans also have changed hand and mostly left into ruins.

In this context, in Ottoman period, Çöllüoğlu Khan in the city center of Milas which has shown great developments especially in 18th century, has lost its importance and function by natural causes and decreasing number of users. Essentially, monographic studies has been seriously considered because of their importance in carrying the identical values of cities to the future with increasing cultural bounds. The multi-functional use of commercial centers has a great advantage on the renovation of these buildings today. Especially, the richness of social accumulation, historical and architectural values in the area where Çöllüoğlu Khan has sited, increases the purpose of its rehabilitation.

Unfortunately, to realize these ideas it is necessary to overcome some bureaucratic difficulties. Today, Çöllüoğlu Khan is a private property with many inheritors. Insufficiency of public value prevents to begin a necessary interference and study. At the first step, it is possible to get rid of difficulties by an appropriation of local government or an agreement by private enterprise. Secondly, a detailed study considering the historical and architectural background of Çöllüoğlu Khan like this

should be evaluated. A professional research on historical, social and built environment helps to take clear decisions on rehabilitation.

This study is a result of an expression of desire to rescue demolished commercial buildings. Thus, öllüoğlu Khan should be taken under protection and in this way a protection project about commercial buildings may be immediately initialized in Milas.

İÇİNDEKİLER

İçindekiler	IX
Resim Listesi	XIII
Çizim Listesi	XVII
Harita Listesi	XIX

Bölüm 1

GİRİŞ

1.1. Giriş	1
------------------	---

Bölüm 2

TARİH İÇİNDE HANLAR VE OSMANLI KENT İÇİ HANLARI

2.1 Hanların Tarihsel Gelişimi	4
2.2 Osmanlı Kentinin Yapısı	7
2.3 Geçmişten Bugüne Milas Kazası	12
2.4 Milas'da Hanlar	28
2.5 Çöllüoğlu Hanı ve Çevresinin Tarihçesi.....	38

Bölüm 3

ÇÖLLÜOĞLU HANI'NIN TANIMSAL VERİLERİ

3.1 Genel Tanım	47
3.2 Plan Özellikleri	50
3.2.1 Zemin Kat ve Revak Aıkları	50
3.2.2 Birinci Kat ve Revaklar	55
3.2.3 Avlu	59
3.3 Cepheler	59
3.3.1 Meydan ve Sokak (Dış) Cepheleri	59
3.3.2 Avlu (İç) Cepheleri	71
3.4. Taşıyıcı Sistem ve Yapısal Veriler	75
3.4.1 Taşıyıcı Sistem Öğeleri	75
3.4.2 Mimari Bileşenler	82
3.5 Yapı Malzemeleri	85

Bölüm 4

HANDAKİ BOZULMALAR

4.1 Yapısal Bozulmalar	87
4.2 Yapı Malzemesindeki Bozulmalar	89
4.3 Kullanımdan Doğan Bozulmalar	90

Bölüm 5

HANIN 18. YÜZYIL HANLARIYLA KARŞILAŞTIRILMASI

5.1. İzlenecek Karşılaştırma Yöntemi	92
5.2. Plan Özellikleri Açısından	93
5.3. Cephe Düzeni Açısından	98

5.4. Taşıyıcı Sistem Özellikleri Açısından	99
5.5. Yapım Tekniği ve Malzemeleri Açısından	101

Bölüm 6

ÇÖLLÜOĞLU HANI'NIN RESTORASYONU

6.1 Restitüsyon Çalışmaları	103
6.1.1. Restitüsyonda Yararlanılan Bilgiler	103
6.1.2. Değerlendirme	104
6.2 Yapı Çevresinin Gereksinimlerinin ve Verilecek İşlevin Belirlenmesi	116
6.3. Yapı ve Çevresi İçin Önerilen Müdahaleler	128

SONUÇ	139
-------------	-----

RESİMLER	142
----------------	-----

EKLER

2.1. Çöllüoğlu Hanı çaplı tasarruf vesikası	199
2.2. Çöllüoğlu Hanı kitabesi	200
2.3. Çöllüoğlu Hanı kitabesi Osmanlıca Meali	200

Cilt 2 (Çöllüoğlu Hanı Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Projeleri)

Pafta No.1. Rölöve Vaziyet Planı

Pafta No.2. Rölöve Zemin Kat Planı

Pafta No.3. Rölöve Revak Katı Planı

Pafta No.4. Rölöve A-A ve B-B Kesiti

Pafta No.5. Rölöve C-C ve D-D Kesiti

Pafta No.6. Rölöve Kuzeybatı ve Güneydoğu Cephesi

Pafta No.7. Rölöve Kuzeydoğu ve Güneybatı Cephesi

Pafta No.8. Rölöve Döşeme Planı

Pafta No.9. Rölöve Çatı Planı	
Pafta No.10. Rölöve Sistem Kesiti	
Pafta No.11. Restitüsyon Zemin Kat Planı	
Pafta No.12. Restitüsyon Revak Katı Planı	
Pafta No.13. Restitüsyon A-A ve B-B Kesiti	
Pafta No.14. Restitüsyon C-C ve D-D Kesiti	
Pafta No.15. Restitüsyon Kuzeybatı ve Güneydoğu Cephesi	
Pafta No.16. Restitüsyon Kuzeydoğu ve Güneybatı Cephesi	
Pafta No.17. Restitüsyon Döşeme Planı	
Pafta No.18. Restitüsyon Çatı Planı	
Pafta No.19. Restorasyon Vaziyet Planı	
Pafta No.20. Restorasyon Zemin Kat Planı	
Pafta No.21. Restorasyon Revak Katı Planı	
Pafta No.22. Restorasyon A-A ve B-B Kesiti	
Pafta No.23. Restorasyon C-C ve D-D Kesiti	
Pafta No.24. Restorasyon Kuzeybatı ve Güneydoğu Cephesi	
Pafta No.25. Restorasyon Kuzeydoğu ve Güneybatı Cephesi	
Pafta No.26. Restorasyon Zemin Kat Tefriş Planı	
Pafta No.27. Restorasyon Revak Katı Tefriş Planı	
Pafta No.28. Restorasyon Döşeme Planı	
Pafta No.29. Restorasyon Çatı Planı	
Pafta No.30. Restorasyon Detaylar	

ÇİZİM KAYNAKLARI	201
------------------	----------

HARİTA KAYNAKLARI	202
-------------------	----------

KAYNAKLAR	203
-----------	----------

RESİM LİSTESİ

Resim 2.1. Koza Han mescidi	142
Resim 2.2. İstanbul Büyük Yeni Han	142
Resim 2.3. Belen Cami giriş cephesi	143
Resim 2.4. Abdülaziz Ağa Konağı avlu cephesi	143
Resim 2.5. Ağa Cami son cemaat görünüşü	144
Resim 2.6. Sefa Oteli	144
Resim 2.7. Sefa Oteli avludan görünüş	145
Resim 2.8. Sefa Oteli iç mekan	145
Resim 2.9. Sefa Oteli yenilenen iç mekan	146
Resim 2.10. Sefa Oteli'nin onarım görmenden önceki durumu	147
Resim 2.11. Çaputçu Hanı'nın yenilenen kanadı	146
Resim 2.12. Çaputçu Hanı yenilenen kanat iç mekan	148
Resim 2.13. Çaputçu Hanı orijinal kanadı	148
Resim 2.14. Çaputçu Hanı 1996 yılı durumu	149
Resim 2.15. Çaputçu Hanı avlu duvarındaki devşirme malzeme	149
Resim 2.16. Almanyahılar Hanı	150
Resim 2.17. Çöllüoğlu hanının genel görünümü	150
Resim 2.18. Hanın 17.04.1990 tarihli görünümü	151
Resim 2.19. Belen Cami iç mekan	151
Resim 2.20. Belen Cami	152
Resim 2.21. Kızılay Binası	152
Resim 2.22. Eskiçiler Sokak'tan Çöllüoğlu Hanı	153
Resim 3.1. Belediye Caddesi'ndeki Çöllüoğlu Hanı'na bitişik yapılar	153
Resim 3.2. Çöllüoğlu Hanı'nın kuzeybatı cephesindeki giriş	154
Resim 3.3. Çöllüoğlu Hanı'nın güneydoğu cephesindeki giriş	155

Resim 3.4. Çöllüoğlu Hanı'nın ek yapılarla uzayan girişi	154
Resim 3.5. Avludan hanın güneybatı cephesine bakış	156
Resim 3.6. Avludan hanın kuzeydoğu cephesine bakış	157
Resim 3.7. Avlu güneybatı cephesindeki taş ayaklar	158
Resim 3.8. Avlu güneybatı cephesindeki mermer sütunlar	159
Resim 3.9. Ekler nedeniyle algılanamayan taş ayak	160
Resim 3.10. Avlu güneydoğu cephesi	155
Resim 3.11. Yıkılan Z21 nolu mekandan avluya bakış	158
Resim 3.12. Avlu kuzeybatı cephesi	159
Resim 3.13. Z13 nolu mekana ulaşımı sağlayan geçit	161
Resim 3.14. Z20 nolu mekanın mazgal pencereleri	162
Resim 3.15. Çöllüoğlu Hanın sokak pencereleri	160
Resim 3.16. Revak katındaki 1 nolu mekan	163
Resim 3.17. Revak katında yıkılan odaların niş-ocak-pencere elemanları	161
Resim 3.18. Revak katında giriş üstü odanın ocak ve nişleri	162
Resim 3.19. Güneybatı kanadı revak altı	164
Resim 3.20. Batı revak katı dış görünümü	163
Resim 3.21. R02 nolu mekanın dış penceresi	165
Resim 3.22. R04 nolu mekana sonradan açılan pencere	166
Resim 3.23. Kuzeydoğu cephesinde Z06, Z07, R06, R07 nolu mekan kapı ve pencereleri	164
Resim 3.24. Kuzeybatı cephesi giriş üstü pencereler ve kitabe	167
Resim 3.25. Z10 nolu mekanın görünmeyen penceresi	165
Resim 3.26. R09 ve R10 nolu mekanların kapanan pencereleri	166
Resim 3.27. R12 nolu mekanın algılanamayan dış penceresi	167
Resim 3.28. Hanın güneybatı cephesi	168
Resim 3.29. Kızılay Caddesi Şadırvan Sokağı'na bakış	168
Resim 3.30. Saraçlar Sokak'tan hana bakış	169
Resim 3.31. Güneybatı cephesindeki pencere grupları	169
Resim 3.32. Güneydoğu cephesi görünümü	170
Resim 3.33. Güneydoğu cephesine ek yapılar	170
Resim 3.34. Güneydoğu cephesine ait özgün kırılma	171

Resim 3.35. Z02 nolu mekanın kapalı kapısının kemer aynasına açılan pencere	171
Resim 3.36. Kuzeybatı avlu cephesinde eternit kaplama altında ahşap revak döşemesi	172
Resim 3.37. Z13 nolu mekanın duvar örgüsü	172
Resim 3.38. Birbirine dik iki duvar birleşimi	173
Resim 3.39. Z26 ve Z25 nolu mekanları ayıran duvar	173
Resim 3.40. Avlunun güney köşesindeki sütun ve ahşap revak döşeme	174
Resim 3.41. Z21 nolu mekandaki taş ayak ve kemerler	174
Resim 3.42. Z14 ve Z15 nolu mekanların kapı üstü amorf yuvarlak kemerleri	175
Resim 3.43. R18 nolu mekanın pencere ve kemeri	176
Resim 3.44. Güneydoğu avlu cephesindeki merdiven kemerleri	177
Resim 3.45. R22 nolu mekanın ahşap döşemesi	175
Resim 3.46. Taş ayaklara basan ana giriş ve döşeme girişleri	176
Resim 3.47. Kuzeydoğu kanadı revak döşemesi farklılaşması	177
Resim 3.48. Z07 nolu mekanda betonarme giriş	178
Resim 3.49. R21 nolu mekanın çatı konstrüksiyonu	178
Resim 3.50. Güneybatı kanadı revak çatısı	179
Resim 3.51. Ana giriş kapısının içeriden görünümü	179
Resim 3.52. Ana giriş kapısının döşeme girişine tespiti	180
Resim 3.53. Ana giriş kapısı kuzuluğu kilit sistemi	180
Resim 3.54. R22 nolu mekan kapısı	181
Resim 3.55. R12 nolu mekanın revak katı geç dönem kapı ve penceresi	181
Resim 3.56. Yıkılan güneybatı cephesinde bir baca	182
Resim 3.57. Güneybatı cephesi merdiveni	182
Resim 3.58. Kuzeybatı cephesi merdiveni	183
Resim 3.59. Yıkılan taş ayakları tamamlayan tuğlalar	183
Resim 4.1. R24 ve R25 no.lu mekanların 17.04.1990 tarihli resmi	184
Resim 4.2. Revak duvarı ve dik duvarın birbirinden ayrılması, 17.04.1990 tarihli resmi	184
Resim 4.3. R19 nolu mekanın dış duvar ve yan duvar birleşiminde ayrılmalar	185
Resim 4.4. R23 nolu mekanı taşıyan kemer	186
Resim 4.5. R19 nolu mekan duvarı yüzeyinde bozulmalar	187

Resim 4.6. Z02 nolu mekanın avlu duvarındaki bozulmalar	188
Resim 4.7. Güneydoğu kanadındaki merdiven kemerinde bozulmalar	185
Resim 4.8. Z21 nolu mekanın revak taş ayaklarında bozulmalar	186
Resim 4.9. Güneydoğu cephesi dış duvarında çatlaklar	187
Resim 4.10. Niş, pencere ve ocaklarda bozulmalar	188
Resim 4.11. R23 nolu mekanın ahşap döşemesinde bozulmalar	189
Resim 4.12. Başkalaşım taşlarında görülen çatlaklar	189
Resim 4.13. Güneybatı kanadındaki mermer sütun tabanında bozulmalar	190
Resim 4.14. Güneydoğu kanadındaki mermer merdiven basamaklarındaki bozulmalar	190
Resim 5.1. Aydın Zincirli Han'dan görünüş	191
Resim 5.2. İzmir Selvili Han'dan görünüş	191
Resim 5.3. İzmir Büyük Karaosmanoğlu Hanı'ndan görünüş	192
Resim 5.4. İzmir Kızlarağası Hanı'ndan görünüş	192
Resim 5.5. Amasya Taşhan'dan görünüş	193
Resim 5.6. İzmir Mirkelamoğlu Hanı'ndan görünüş	193
Resim 5.7. İzmir Küçük Demir Hanı oda kubbesinden görünüş	194
Resim 6.1. Z27 mekanındaki orijinal mermer sütun	194
Resim 6.2. Z28 mekanından Z12 mekanına bakış	195
Resim 6.3. Z09 ve Z10 mekanlarının özgün kapıları	195
Resim 6.4. Z10 mekanının özgün kapı ve penceresi	196
Resim 6.5. Hanın 1976 yılı kuzeydoğu avlu cephesi	196
Resim 6.6. Kuzeydoğu kanadında doldurulan kapı ve pencereler	197
Resim 6.7. Z07 nolu mekandaki özgün kapı kemeri	198

ÇİZİM LİSTESİ

Çizim 2.1. Daya Hatun Kervansarayı	5
Çizim 2.2. Sultan Hanı	5
Çizim 2.3. Gümüşkesen Anıt Mezarı	13
Çizim 2.4. Baltalı Kapı	21
Çizim 2.5. Sefa Oteli (Yanık Han) zemin kat planı	31
Çizim 2.6. Sefa Oteli (Yanık Han) birinci kat planı	32
Çizim 2.7. Çaputçu Hanı zemin kat planı	35
Çizim 2.8. Çaputçu Hanı birinci kat planı	36
Çizim 3.1. Çöllüoğlu Hanı bugünkü vaziyet planı	48
Çizim 3.2. Çöllüoğlu Hanı bugünkü zemin kat planı	51
Çizim 3.3. Çöllüoğlu Hanı bugünkü revak katı planı	56
Çizim 3.4. Çöllüoğlu Hanı kuzeydoğu cephesi	61
Çizim 3.5. Çöllüoğlu Hanı kuzeydoğu cephesi restitüsyonu	62
Çizim 3.6. Çöllüoğlu Hanı kuzeybatı cephesi	64
Çizim 3.7. Çöllüoğlu Hanı kuzeybatı cephesi girişi sistem kesiti	66
Çizim 3.8. Çöllüoğlu Hanı güneybatı cephesi	67
Çizim 3.9. Çöllüoğlu Hanı güneydoğu cephesi	69
Çizim 3.10. Çöllüoğlu Hanı avlu güneybatı ve kuzeydoğu cephesi	72
Çizim 3.11. Çöllüoğlu Hanı avlu güneydoğu ve kuzeybatı cephesi	74
Çizim 3.12. Çöllüoğlu Hanı döşeme planı	79
Çizim 3.13. Çöllüoğlu Hanı çatı planı	81
Çizim 5.1. İstanbul Taşhan zemin ve birinci kat planları	94
Çizim 5.2. İzmir Kızlarağası Hanı zemin ve birinci kat planları	95
Çizim 5.3. Aydın Zincirli Han zemin ve birinci kat planları	96
Çizim 5.4. İzmir Mirkelamoğlu Hanı zemin ve birinci kat planları	97
Çizim 5.5. Aydın Zincirli Han kesit- görüntüşleri	101

Çizim 6.1. Çöllüoğlu Hanı Restitüsyon zemin kat planı	105
Çizim 6.2. Çöllüoğlu Hanı Restitüsyon güneybatı (A-A kesiti) ve kuzeydoğu (B-B kesiti) cepheleri	107
Çizim 6.3. Çöllüoğlu Hanı Restitüsyon güneydoğu (C-C kesiti) ve kuzeybatı (D-D kesiti) cepheleri	108
Çizim 6.4. Çöllüoğlu Hanı Restitüsyon birinci kat planı	110
Çizim 6.5. Çöllüoğlu Hanı Restitüsyon kuzeybatı ve güneydoğu cepheleri	111
Çizim 6.6. Çöllüoğlu Hanı Restitüsyon kuzeydoğu ve güneybatı cepheleri	112
Çizim 6.7. Çöllüoğlu Hanı Restitüsyon döşeme planı	114
Çizim 6.8. Çöllüoğlu Hanı Restitüsyon çatı planı	115
Çizim 6.9. İşlev önerisi: Otel zemin kat planı	118
Çizim 6.10. İşlev önerisi: Otel birinci kat planı	119
Çizim 6.11. İşlev önerisi: Otel birinci kat planı	120
Çizim 6.12. İşlev önerisi: Restorasyon meslek yüksekokulu zemin kat planı	122
Çizim 6.13. İşlev önerisi: Restorasyon meslek yüksekokulu birinci kat planı	123
Çizim 6.14. İşlev önerisi: Çarşı zemin kat planı	125
Çizim 6.15. İşlev önerisi: Çarşı (dükkan çeşitliliği sınırlandırılmış) zemin kat planı	126
Çizim 6.16. İşlev önerisi: Çarşı (dükkan çeşitliliği sınırlandırılmış) birinci kat planı	127
Çizim 6.17. Çöllüoğlu Hanı Restorasyon vaziyet planı	129
Çizim 6.18. Çöllüoğlu Hanı Restorasyon zemin kat planı	130
Çizim 6.19. Çöllüoğlu Hanı Restorasyon birinci kat planı	131
Çizim 6.20. Çöllüoğlu Hanı Restorasyon detaylar	132
Çizim 6.21. Çöllüoğlu Hanı Restorasyon güneybatı (A-A kesiti) ve kuzeydoğu (B-B kesiti) cepheleri	134
Çizim 6.22. Çöllüoğlu Hanı Restorasyon güneydoğu (C-C kesiti) ve kuzeybatı (D-D kesiti) cepheleri	135
Çizim 6.23. Çöllüoğlu Hanı Restorasyon kuzeydoğu ve güneybatı cepheleri	136
Çizim 6.24. Çöllüoğlu Hanı Restorasyon kuzeybatı ve güneydoğu cepheleri	137

HARİTA LİSTESİ

Harita 2.1. Milas İlçesindeki antik kalıntılar ve tarihi yapılar	15
Harita 2.2. 16. Yüzyıl'ın ikinci yarısında Anadolu kasabaları	18
Harita 2.3. 19. yüzyıl sonunda Aydın eyaletine bağlı Menteşe Sancağı	24
Harita 2.4. 19. Yüzyıl ortalarında güneybatı Anadolu'daki kervan yolları	25
Harita 2.5. Milas 1992 yılı koruma imar planı	27
Harita 2.6. Hisarbaşı Mahallesi vaziyet planı	30
Harita 2.7. Hisarbaşı Mahallesi'ndeki yapıların kat durumu	42
Harita 2.8. Hisarbaşı Mahallesi'ndeki yapıların nitelik durumu	43
Harita 2.9. Hisarbaşı Mahallesi'ndeki yapıların fiziki durumu	44
Harita 2.10. Hisarbaşı Mahallesi'ndeki yapıların tescil durumu	46

BÖLÜM BİR

GİRİŞ

1.1. Giriş

Yapılaşmış çevre, çeşitli tarihsel katmanların üst üste gelerek oluşturduğu bir bütündür. Bu anlamda, ülkemiz de sayısız kültürel zenginliğe sahip bir coğrafyadır. Anadolu'da ve Rumeli'de arkeolojik buluntulardan 19. yüzyıl geleneksel konutlarına kadar kültürel birikimlerimizle ilgili araştırmalar yapılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin 700. Kuruluş yılı etkinlikleri, halkın yakın geçmişini keşfetme ve yaşantıyı devam ettirme duygusunu yaşatacak çizgiyi arama adına da olsa, son yıllarda Osmanlı Dönemi yaşantısına ve bu yaşantıların cereyan ettiği mekanlara yönelim artmıştır. Ekonomistler, tarihçiler, sanat tarihçileri ve mimarlar 'Osmanlı tarihi' kavramını geliştirmek için çalışmaktadırlar.

Bütün bu üretimler bir yandan sürerken, diğer yandan doğanın ve insanların acımasız etkileri ile bu kültürel birikimler gizledikleri sırlarla tarihe gömülmektedir. Araştırmacılar öncelikle çoğunlukla korunmuş olan dini ve sosyal yapılar üzerine eğilmişlerdir. Günümüzün gelişme koşullarına pek çok yerde ayak uyduramamış olan ticari yapılar ya yol yapımı, ya koruma kanunlarındaki boşluklar ya da duyarsızlıklar nedeniyle yok olmuştur. Osmanlı Devletinde ticari örgütlenme ile idari ve sosyal yaşam birbirleriyle kaynaştığından ticari konulardaki her tür bilgi-mimari yapı, ticari kayıtlar, evraklar, vesikalar, gibi- dönemine ışık tutmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında ve konunun genişliğinden dolayı çalışmaların derine yeterince inememesi sorunu nedeniyle Osmanlı ticari yapılarından kent içi hanları tek tek incelenmeye başlanmıştır. Bu çalışmada Milas merkezinde yer alan Çöllüoğlu Hanı'nın araştırma konusu olarak seçilmesinin amacı, aydınlanma çağından önce

ticaretin, özellikle tarımsal üretimin, sosyal yaşantı için önemli bir etken olması, toplumun ve yerleşimin bu bağlamda değişkenliği ve kenti oluşturan her ögenin tarihsel süreçte belli dönemleri yaşamasıdır. Kısacası toplumsal alt yapının özellikle sosyo-ekonomik yönünün incelenerek han yapıları ve çevresindeki yaşamın şekillenmesi araştırılmıştır.

Çöllüoğlu Hanı'nın bulunduğu Hisarbaşı Tepesi ve bölgesinin yaklaşık 5000 yıllık geçmişi vardır. Bu köklü geçmişe sahip alanın izleri değerlendirilerek hanın oluşumu ve gelişimi incelenirken yapının çevresiyle ve kent dokusuyla ilişkisi belirlenmiştir. Milas ilçe merkezinde yer alan Çöllüoğlu Hanı'yla çağdaş ya da daha yeni zamanlarda yapılmış olan diğer ticari yapıların özellikle hanların konuya etkisi de araştırılmıştır. Tarihi yapılar üzerine yapılan kuramsal çalışmalar, yapının günümüzde de yaşaması gerekliliğinden dolayı bölge ve yapı ölçeğinde uygulanacak konservasyon projelerinin üretilmesine ön ayak olmaktadır. Bu bağlamda, hanın restorasyonu ile ilgili olarak yapı ile çevresinin günümüz fiziki faktörlerini incelemek, gözlemlerle sosyal kesitin tespitini yapmak, kullanıcıların amaç ve ihtiyaçlarını belirlemek, bütün bu analizlere uygun olarak koruma-geliştirme projesini hazırlamak tezin kapsamını oluşturmaktadır.

Konu hem kuramsal açılıma, hem de uygulamaya yönelik olduğundan çalışmalar yazılı literatüre, devlet verilerine-vesika, belge, gibi-, gözlemlere, kişisel görüşmelere ve yerinde yapılan incelemelere dayandırılmıştır. Bu nedenle, tarihsel ve görsel bilgilerle, çevrenin sosyo-ekonomik durumu proje çalışmalarıyla kaynaştırılmaya çalışılmıştır. Tezin gelişimi, bilgilerin birbirleriyle ilişkilendirilmesi şeklinde oluşmuştur. Hanın yerinde incelemelerini de kapsayan rölöve işlemleri Şubat 98–Nisan 2000 döneminde gerçekleştirilirken, fotoğraflama çalışmaları da bu sırada tamamlanmıştır.

Buna göre ilk bölümde, tarih içinde hanların gelişimi ve Osmanlı dönemi kent içi hanları ve Milas ilçesindeki hanlar incelenmiştir. İkinci bölümde, Çöllüoğlu Hanı'nın mimari tanımının açılımı yapılmıştır. Üçüncü bölümde, tezin konusunu oluşturan han yapısındaki bozulmaların tespiti sunulmuştur. Son bölümde ise, özgünlüğünü

kısmen kaybetmiş hanın restitüsyon ve restorasyon çalışmalarıyla, yapının şartlarına uygun işleve kararlaştırılmasına yer verilmiştir.

BÖLÜM İKİ

TARİH İÇİNDE HANLAR VE OSMANLI KENT İÇİ HANLARI

2.1. Hanların Tarihsel Gelişimi

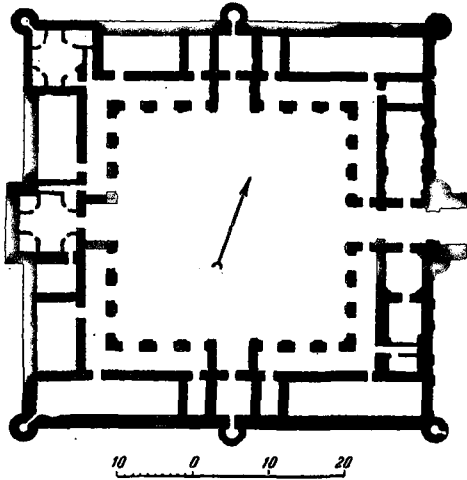
Osmanlı İmparatorluğu döneminde geniş uygulama alanı bulan hanlar, o aşamaya gelmeden önce çok daha farklı anlamlarda İslam ülkelerinde bolca kullanılmıştır. Bu nedenle, ticari yaşamın önemli yapılarından hanlar, geçmişten bugüne değişerek gelişmişlerdir.

Kökeni günümüzde Farsça olarak kabul edilen han sözü Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan dil araştırmalarında Çağatay dilinin Kon kökünden veya İran dilinin Hane kelimesinden geldiği görüşü ortaya atılmıştır (Han, 1932).

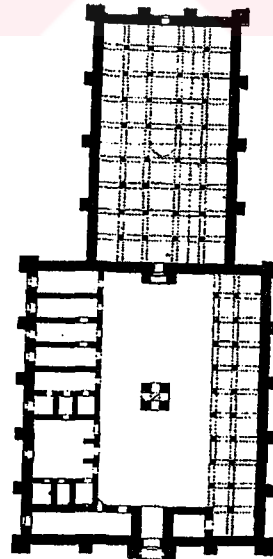
Han yapıları tarihte ilk olarak ribat adı altında 9. yüzyıldan başlayarak ve çokça 11. yüzyılda özellikle Türkistan şehirlerinde görülmüştür. Ribat, aslında Arapça kökenli bir kelime olup, Arap yayılcılığı döneminde uçsuz bucaksız alanlarda askerlerin sığınmaları amacıyla yapılmıştır. Bu düşünce doğrultusunda bir avlunun çevresi –ki burada ahırlar, depolar, askerlerin temel gereksinimlerini karşılayabilecekleri yapılar bulunmaktadır- kalın ve istinat payandası takviyeli savunma duvarıyla çevrilmiştir. Genelde, kare formlu olup bu duvarın dört köşesinde silindirik gözetleme kuleleri bulunurdu. Savunma anlayışı, kalın duvarlar ve gözetleme kuleleri dışında, planda dış duvarların arkasındaki mekanların koridor olması, tek giriş kapısı ve uzun giriş mekanı ile kendini hissettirmektedir. Bu tipe örnek olarak Karahanlılar dönemi yapısı Ribat-ı Melik ve Manakeldi kervansarayı ve Türkistan’da yapılan Daya Hatun Kevansarayı verilebilir (Çizim 2.1).

Barış döneminin egemen olmasıyla ribatlar askeri barınak olmaktan çıkıp, dervişlerin çalışmalarını yürüttüğü birer zaviye, tekke görüntüsünü almaya başlamıştır. Aynı zamanda ticaretin önemi kavrandığından, kervansaray adı altında ribat görünümlü yapılar yapılmıştır.

Selçuklu dönemi yapılarının kitabelerine göre han ve kervansaray kelimeleri eşanlamli kullanılmıştır (Cezar, 1977). Karahanlılar ve Selçuklular dönemi, birbirini dik kesen aksların ucundaki eyvanlar, savunma duvarları, gözetleme kuleleri, taş portalı ile tipleştirilen daha çok ribat olarak adlandırılan yapılara göre, Anadolu Selçuklu kervansaraylarında bir çeşitlenme görülmektedir. Aynı plan şemasını takip eden kervansarayların dışında sadece kapalı örtü sistemli ve her ikisinin kombinasyonundan oluşan, büyük ölçekli, sultan hanı denen yapılar oluşturulmuştur (Aslanapa & Diez). Bu hanlarda avlulu, revaklı, revakların arkasında odalar bulunan kareye yakın ön parça ve üstü tonozlarla örtülü kapalı arka parçadan oluşan iki blok bulunurdu. Avluda yerden yükseltilmiş, merdivenle mekana çıkılan mescit yapılmıştır. Giriş portallerinde güzel taş işçiliği uygulanmıştır. Yapılar büyük, kesme taşlarla etkileyici tarzda inşa edilmiştir. Bugün çoğu harabe durumundadır. En güzel örneklerden birisi Konya-Aksaray yolu üzerindeki Sultan Hanı'dır (Aslanapa & Diez) (Çizim 2.2).

Çizim 2.1. Daya Hatun Kervansarayı
(Kaynak: Yetkin, 1974)

Çizim 2.2. Sultan Hanı
(Kaynak: Arseven, 1973)

Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında ise hanlar hem kent içinde, hem de dışında inşa edilmiştir. Ticaretin kent merkezlerine girmesi ve hareketliliği sağlamasıyla yöredeki ürünlerin satışı için hanlara gereksinim duyulmuştur. Dönemin başkenti Bursa'da özellikle ipek, pamuk alışverişleri Koza Han'da, Fidan Hanı'nda yapıldı (Ünsal, 1970) (Resim 2.1) . Bu tip hanlarda genelde avlu ortasında altı şadırvan, üstü mescit yapılar bulunurdu (Goodwin, 1971).

Yerleşimlerde, ticaret yapılarının uygulanmasıyla hayat kale içinden dışına açılmaya başlamıştır (Özdeş, 1953). Kervan yolları üzerinde inşa edilen yapılar, kervanın temel ögesi olan devenin günlük yol alma kapasitesine göre, yaklaşık 40 km. uzaklıklarla yapılmıştır. Bunların her birine menzil denilmiştir (Yetkin, 1974; İlter, 1969). Bu kervansaraylarda yolcuların ihtiyaçlarını karşılayacak ahırlar, depolar, çeşme, kahvehane, veteriner, doktor, nalbant, demir işleri yapan demirci gibi görev adamları bulunmaktaydı. Hanın idaresiyle ilgilenenler için girişte, yolcular için avludaki revağın çevresinde odalar yapılmıştır (Arseven, 1973).

Osmanlılar döneminde yapılan hanlar, literatürün genel kabulüne göre iki tiptir: Menzil hanları ve kent içi hanları. Menzil hanları da avlusuz, üstü örtülü –kapalı-hanlar ve avlulu hanlar diye ikiye ayrılmaktadır (Güran 1976; Usta, 1994; Arseven, 1973).

Menzil hanlarından avlulu ve avlusuz hanlar tarih içindeki görüntüsünü ve yapısını devam ettirmektedir. Kent içi hanları ise genelde iki katlı, revaklı ve avlulu bir görüntü oluşturur. Alt kat odaları depo, tamir işleri ile uğraşan ustaların mekanları (nalbant, saraç, demirci),kahvehane, hayvanların bakıldığı ve barındırıldığı alanlar olarak kullanılırdı. Üst kata genelde girişe yakın, revağın dışından bir merdivenle ulaşılmaktadır. Bu katta yolcuların konakladığı ve tüccarların alışverişlerini yürüttüğü mekanlar bulunurdu. Buralarda bir ocak, dışa açılan bir pencere, kalanların eşyalarını koyabilecekleri bir niş yer almaktaydı. Aydınlanma ve havalandırma problemleri dışa ve revağa açılan pencerelerle ve kapıyla çözümlenmeye çalışılmıştır. Kent içi hanları, diğer hanların katı formunun dışına çıkarak, arsanın şekline uymaya başlamıştır. Üst kat plan şeması ise çıkmalarla düzgünlük kazandırılmıştır (Resim 2.2). Alt katta dışarıya açılan dükkanlar bulunmaktadır

kesme taşlar tuğla ile almasıık düzende; iç duvarlarda moloz taş; kemerlerde, saçakta, örtü sisteminde tuğla kullanılmıştır. Cephelerde Karahanlı ve Selçuklu dönemine göre farkedilir sadeleşme vardır. Osmanlı öncesi han giriş kapısı taç portal olarak düşünölüp, buraya görkemli tuğla ve alçı süslemeler yapılmıştır. Fakat, Osmanlı dönemi tarzı olan işlevsellik ve yalınlık, han yapılarının cephelerinde de kendini göstermektedir. Kent içi hanları, özellikle İstanbul'da çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Sadece tek cins ticaret ürününün satışının yapıldığı hanlara kapan hanı denmiştir. İstanbul aynı zamanda diplomasi hareketinin yoğun olduğu bir kent olduğundan, burada sadece elçilerin konakladığı elçi hanı yapılmıştır (Ersoy, 1995). Gene İstanbul'da 18. yüzyıldan itibaren arsaların yetersizliği, ticaretin canlılığı nedeniyle hanlar iki kattan fazla inşa edilir olmuştur (Cerasi, 1999).

19. yüzyılda ulaşım olanaklarının ilerlemesi ve 1869'da Süveyş kanalının açılmasıyla uzun mesafe kervan ticareti sona ermiştir (Orhonlu, 1984). Bu ekonomik güçlükler ve Osmanlı siyasi yaşamının gerilemeye başlamasıyla han yapımı da azalarak ortadan kalkmıştır. Günümüze ulaşan hanların sayısı oldukça azdır. Bu hanlar da ya kullanılmayarak kaderlerine terk edilmiştir, ya da gene ticaret alanındaki işlevine devam ederek ayakta kalmaya çalışmaktadır.

2. 2. Osmanlı Kentinin Yapısı

Osmanlı kentinin oluşumunu belirleyen dini, kültürel, sosyolojik ve ekonomik faktörler bulunmaktadır. Türk kentlerinin, varolan doku üzerine oturup onu yeniden biçimlendirdiği veya eski yapılaşmaya eklemlenerek dokuyu devam ettirdiği görölmektedir. Antik çağ kent dokusunu oluşturan planlama kuralları Bizans döneminde yok sayılıp grift sistem bozulmuş, yapılaşma düzensizleşmiştir. Hatta kent, ekonomik yetersizlikler nedeniyle küçölüp, sur içine çekilmiştir (Kuban, 1982). Surlardaki antik çağ yapılarının ise, dönem boyunca ya işlevleri değiştirilmiştir ya da taşları yeni inşaatlar için gerekli malzeme kaynağı olarak görölmüştür.

13. yüzyılda Anadolu'nun Türkleşmesi sırasında fethedilen Bizans sur içi yerleşimleri ilk yıllarda Hristiyan halk tarafından kullanılırken, Türkler düzlüklere,

dağ eteklerine, akarsu çevresine ve kervan yollarına yakın alanlara konumlanmıştır (Aktüre, 1978). Yerleşim alanına, merkez özelliği katacak bir ulucami yapıp, çevresindeki boşluğa da pazar kurularak arasta türü dükkanlar yapılmıştır. Bizans döneminde hareketliliğini koruyabilmiş yerleşimler –özellikle ticari yönden– Türklerin yaşamlarına adapte olabilmişlerdir. Zamanla Müslümanlığa geçen halk nedeniyle, Türklerin toleranslarıyla yaşamaya devam eden kiliseler de işlev eskimesine uğrayıp camiye dönüşmüştür.

Bizans'ta kentler adeta köy görünümündeyken, Türkler'in yönetimi ele geçirmesiyle yerleşim alanları, dini (cami, mescit), sosyal (hamam, medrese, imarethane, çeşme) ve ticari (han, pazaryerleri) yapılarla donatılmaya başlanmıştır. Tarıma elverişli topraklara, ovalara yakın olan yerleşimlerde bu yapılar, ticaretten elde edilen gelirle kolaylıkla yapılabilmektedir (Aktüre, 1978). Sultanlar şanına yakışır bir cami yaptırırken yerleşim alanları da, bu yapının etrafına organik olarak eklenerek dokuyu oluşturmuştur.

Anadolu kentinde, Beylikler döneminden Osmanlı'ya geçiş sınırı kaygan olmuştur. Sadece idari kadro değişip, yaşam ve idare mekanizmalarının aynen devam ettiği söylenebilir (Sevinç, 1985). Osmanlı İmparatorluğu'nun geliri savaştan kazanılan ganimetlere, Müslüman ve Müslüman olmayan halktan alınan vergilere ve özellikle tarıma dayanırdı. Devlet, tarımla uğraşan halktan hem nakit (çift resmi), hem de ürün (öşür) olarak vergi alırdı. Hristiyanlardan alınan bu vergi (aşar), Müslümanlarınkinden daha fazlaydı.

Osmanlı dönemi idari yapısından söz edilecek olursa, Rumeli ve Anadolu olarak adlandırılan eyaletlere bağlı sancaklar yönetim merkezi olmuştur. Sancakların da altında kazalar bulunurdu. 400-1000 vergi mükellefinin yaşadığı küçük kentler (Faroqhi, 1994) ve kasabalar kaza merkeziydi (Selen, 1948). Kaza yöneticisi kadıdır. Günümüz vali ve belediye başkanı denginde olup yargı kararlarından, ticari ürünlerin fiyatlarının belirlenmesine değin pek çok konuyla ilgilenirlerdi. Yoğun çalışma temposu nedeniyle de naib denilen görevliler, kadının yardımcılarıydı. Genel asayiş

sağlayanlar subaşılar, esnaf tarafından seçilen kethüdaların çarşının düzen ve güvenliğinden, temizliğine ve yolların bakımına kadar görevleri bulunurdu.

İdari yapının şekillenmesinin dışında, ticari hayatın düzeni için de gerekli alt kadrolar mevcuttu. Yiğitbaşı, lonca üyelerinin sorunlarını kethüdaya bildiren, kadıdan gelen kararları da üyelere aktaran kişiydi. Muhtesipler, çarşı içindeki fiyatların uygunluğunu kontrol ederdi ve ona da asesbaşı yardımcı olurdu. Dini alanda da en önemli kişi şeyh veya imamlardı (Doğru, 1995).

Osmanlı Devleti'nde toprak, rakkabesi padişaha ait olmak üzere, mülk, vakıf ve miri arazi olmak üzere üçe ayrılmıştır. Mülk arazilerini, devlete bir miktar para vermek şartıyla şahıslar işletmiştir. Bu araziler, sosyal veya dini bir yapıya gelir getirecek bir yapının yapılmasını teşvik etmek için yöre ileri gelenlerine bağışlanan, ama çıplak mülkiyeti (rakkabesi) gene devlete ait olan topraklardı (Uykucu, 1966). Miri ise has, zeamet ve timar olarak üçe ayrılmıştır. Has denilen topraklar devletin en üst kademesindeki görevlilerin (vezir-i azam, vezirler, sancak beyleri, beylerbeyi) elinde bulunup, yönetimleri karşılığında az evvel sayılan isimlere 1.200.000 akça verilirdi. Bu gelir gittikçe düşerek zeamet topraklarını yöneten ordu ileri gelenlerine yıllık 20.000-100.000 akça, timar toprakları idarecilerinden sipahilere 1.000-20.000 akça yıllık gelir karşılığı verilirdi (Sevinç, 1985). Tarım uğraşısı hem orta büyüklükteki Osmanlı kentlerinin biçimlenmesine, hem de sosyo-ekonomik verilerin şekillenmesine neden olmuştur.

Tarım, halkın geçimi için önemli olduğundan evlerin kapladığı alanın büyük bir kısmı bağ, bahçe ve tarladır. Geniş bahçeli ev yaşamında mahremiyetin korunması anlayışı, ev kurgusunu şekillendirmiştir. Buna göre konut, zemin kat dışı kapalılığı sağlayan masif duvarlarla, üst kat ise evden pek dışarı çıkmayan kadının yaşamına karşılık verecek cumba denilen çıkmalarla oluşturulmuştur. Manzara, evlerin konumlanmasında etkenken, yer kaybının en aza indirgenmesi ve birtakım emniyet tedbiri olarak çıkmaz sokaklar uygulanmıştır (Kuban, 1982).

Osmanlı kentinin ana birimi mahalleler olmuştur. Bu bölgelerde, toplum yaşantısına yön vermesi nedeniyle en temel gereksinim olan barınmadan, en geneli dini yapılara kadar her tür yapılaşma bulunurdu. Sosyal açıdan da yardımlaşma en üst seviyedeydi (Aru, 1996)

Mahalleler iskan üniteleriye, ekonomik ve dini-sosyal yapılar kent morfolojisinin diğere önemli yapıları olmuştur. Kentte noktasal, geometrik bir merkez bulunmazdı. Camiler toplumsal yaşantı için bir odak oluştururken merkez, ticari faaliyetlerin geçtiğı yapıların çevresinde toplanmıştır. Bu iki ana gereksinim birbirini beslemiştir (Tankut, 1973). Alanda önce cami kurulup, zamanla çevresine imaretler, hanlar, hamamlar eklemlenirken, tersi durum yani çarşı kompleksinin yapılp diğere yapıların oluşum sürecine katıldığı da görölmüştür. Oluşum bir tasarım kaygısı taşımamaktadır. Kamusal yapıların kolayca ayağı kaldırılması vakıflarla yani ileri gelen zenginlerin bağışlarıyla sağlanmıştır (Yediyıldız, 1982).

Kentin nüfusuna, ticaret hacmine, ana ulaşım yollarının üstünde olup olmamasına bağılı olarak ticaret yapıları da çeşitlenmiştir. İstanbul, Bursa, İzmir gibi büyük kentlerde ticaret bedesten etrafında gelişirken, taşralarda en önemli ticari yapıları hanlar ve pazaryerleri oluşturmuştur (Aktüre, 1978). Kentlerdeki ticaret alanları, toplumsal yaşantının cereyan ettiğı, her tür konunun ve anlaşmazlıkların tartışıldığı, esnaf mekanlarının bulunduğu ve alım-satımların yapıldığı yerler olarak düşünölmüştür (Sevinç, 1985). Ticaret alanları üstü kapalı ve açık olarak sınıflandırılmıştır. Üstü kapalı olanlar sürekli olarak toptan ve/veya perakende alışverişin yapıldığı, malların depolandığı ve kimi zaman yolcu tüccarların konakladığı yapılar olmuştur (Tankut, 1973). Üstü açık olanlar ise pazaryerleri ve panayırılarıdır. Bunlar, çevre yerleşimlerden gelenlerce, haftanın veya ayın belli günlerinde genellikle Cuma camisine yakın açıklıklarda kurulmuştur. Buralarda satılan ürünler hanlardakilerden farklı olarak, kapladıkları alanları fazlayken, ederi az, işlenmemiş ürünlerdi (Doğru, 1995).

Osmanlı kentinde yollar, kapılardan merkeze ulaşan ve üzerinde kamu yapılarının bulunduğu ana caddeler, buralardan mahallelere giden sokaklar ve mahalle içi hatta

bazen çıkmaz sokaklardan oluşmaktadır. Sosyal yaşamın yoğunlaştığı ticaret alanlarındaki yolların düzgün formları nedeniyle, çarşayı oluşturan esnaf dükkanları adalar halinde gelişim göstermiştir. Mahalle yapısındaki düzensizlik ve yolların çıkmazlığı bu alanlarda pek uygulanmamıştır.

Osmanlı kentinde toplumsal yaşantı ve idare yapısı böylece sürerken, 15. yüzyılın sonundan itibaren timar sistemi değişmeye başlamıştır. 16. yüzyılın ikinci yarısında Celali Ayaklanmaları'nın başlamasıyla köy halkı özellikle timarlı sipahiler büyük kentlere göç etmişlerdir. Sancakbeyleri ve sipahilerin ellerindeki toprakların yönetimi, mültezim ve ayan denilen halkın ileri gelenlerinin eline geçmiştir. 18. yüzyılda bu ileri gelenler tarım ticareti sayesinde daha da büyürlerken, nüfuzlarını göstermek için kamu yapıları yaptırmışlardır. Ayrıca iç ve dış ticareti önemsemeleri nedeniyle kervan trafiğini teşvik edip, pazar ve panayırların kurulmasını sağlamışlardır. Ticaret kapasitesinin artmasıyla hanlar kalabalıklaşırken yük ve binek hayvanlarının buralara giriş çıkışı ve malları boşaltması da yoğunlaşmıştır (Aktüre, 1978).

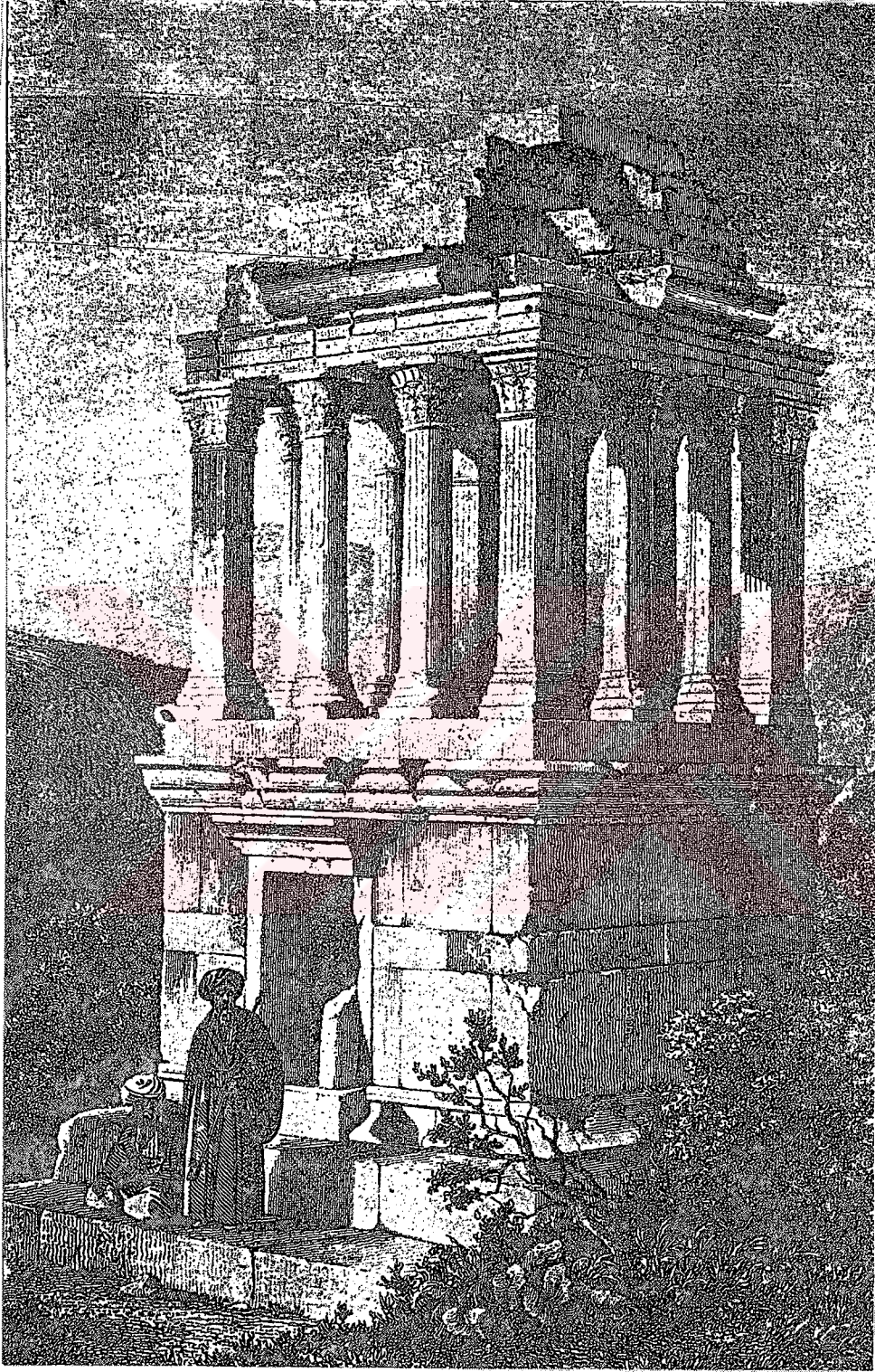
18. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı tarımsal üretimi krize girmemiş, özellikle dokuma hammaddeleri ihraç edilmiştir. Fakat dünya ticaret yollarının değişmesi, Amerika'nın bulunup, buralardaki değerli maden rezervlerinin Avrupalılar'ın eline geçmesiyle Osmanlı ticaret sistemi sarsılmaya başlamıştır (Orhonlu, 1984). Bu arada Osmanlı alt idare yapısında da değişiklikler görülür olmuştur. 1839 Tanzimat Fermanı ile mültezim ve ayanlıklar kaldırılıp, yerine getirdikleri görevleri muhassıllara verilmiştir. Bu uygulamayla da yönetim yeterli para akışını sağlayamamış, böylece 1858'deki Arazi Kanunnamesi ile miri topraklar satışa çıkartılmıştır. Satılan toprakların büyük çoğunluğu, yörenin nüfuz sahibi eski ayanların ve Rum azınlıkların eline geçmiştir. Adalar'dan ve Doğu'dan Anadolu'nun batısına göç başlamıştır (Türkeş, 1973). Yeni gelenlerin uyguladıkları yapılaşmanın organik kent dokusundan farklı olarak yapı adalarından oluşmasıyla, eski ve yeni kent kavramı ortaya çıkmıştır. Azınlıkların varlığı kentin fiziksel görünümünü etkilerken, sosyo-ekonomik yapının da bir parça değişmesine neden olmuştur.

20. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün başlamasıyla kentin fiziksel, kültürel, ekonomik yapısı da duraklamaya girmiştir. Kentte yeni şekillenmeler kendini gösterememiştir.

2.3. Geçmişten Bugüne Milas Kazası

Anadolu'nun pek çok yerleşmesi, antik çağ medeniyetleri izlerinin üstüne veya yanına kurulmuştur. Bunun nedenleri tahmin edilebilir: Eski dönemlerde insanların en elverişli topraklara en uygun şekilde yerleşmesi, verimli toprakların özelliğini ileriki yüzyıllarda da devam ettirmesi, fethedilen yerleşimlerde bulunan düzenin yapıların ve ulaşım ağının kullanılmasıyla elde edilen avantajlar gibi. Bu nedenle konu özelinde Milas'taki dini, kültürel, sosyal, ticari ve konut yaşamı anlatılıp, kent strüktürünü oluşturan bu yapıların açılımı dönemlere göre yapılacaktır.

Milas, Anadolu'nun eski kentlerinden biridir. Ege'nin eski halklarından Karlar M.Ö. 3000'lerde buralara yerleşmiştir. M.Ö. 2000'lerde gerçekleşen Yunan göçüyle Karlar ve Akalar yeni bir kültürü sentezlemişlerdir. Bölgenin asi ruhu o zamanlarda dahi vardı ve yöre halkı pek çok orduyla savaşmıştır. M.Ö. 440'larda Karya Satraplığı'nın başkenti olmuştur. M.Ö. 143'te Romalılar'la iyi geçinildiği, hatta şehrin borcu olduğu zamanlarda bu halktan para yardımı alındığı tespit edilmiştir. Bunun sonucunda da saygılarını göstermek amacıyla, Roma ve Augustus mabedlerini inşa etmişlerdir (Akarca & Akarca, 1954). O dönemlerden günümüze, yaklaşık 90 m. yüksekliğe sahip Hisarbaşı Tepesi'ndeki mahallede bulunan Zeus Karios mabedinden podyum duvarları ve korentiyen başlıklı yivli bir sütun ulaşmıştır. Ayrıca Gümüşlük Caddesi üzerinde Bodrum'daki Mausoleum'un küçük ölçekli bir uygulaması olan, sütunları yivli dikdörtgen kesitli, çatı strüktürü iç içe geçen kare formlu, mermerden yapılmış Gümüşkesen Anıt Mezarı (Çizim 2.3), kentin surlarından Topbaşı Mahallesi'nde bulunan, kilit taşında çift başlı balta (labiris) kabartması bulunan giriş kapısı ve birkaç metrelik duvar örgüsü de bugüne ulaşabilmiştir. Hıdırlık Tepesi'nde de antik kale kalıntıları ve Roma mezarları vardır

Çizim 2.3. Gümüşkesen Anıt Mezarı

(Kaynak: Texier, 1923-1924)

(Harita 2.1). Antik çağ coğrafyacılarından Strabon, dönemindeki kenti şöyle betimlemiştir:

“... o son derece verimli bir ovadır ve ovanın yukarısında kule gibi bir tepe ve iyi beyaz mermer ocağı bulunan bir dağ yükselir. Bu ocak büyük yarar sağlamaktadır, çünkü burası, yapılar ve özellikle tapınakların yapımı için bol miktarda ve kolay çıkartılabilen bir taş kaynağıdır. Bu nedenle kent, diğerlerinden daha fazla portiklerle ve tapınaklarla süslenmiştir. Fakat kimin bu kadar akılsızca, kayalığın hakim olduğu dik bir yokuşun eteğine kenti kurduğuna pekala şaşılabilir” (Strabon, 1991, Kitap.14)

Strabon’un bahsettiği dağ, kentin batısında bulunan Soda Dağı’dır. Buradaki ocaklardaki mermer, antik dönemden günümüze pek çok yapıda kullanılmıştır. Yukarıdaki satırlardan kentin gösterişli yapılara ve tapınaklara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bugünse bu ürünlerin çoğu, yeni kentin eskinin üstüne oturmasıyla toprak altındadır.

M.S. 4. yüzyılda kent önemini yitirmeye başlamıştır. Sonraları piskoposluk merkezi olmasına karşın, M.S. 5. yüzyılda sadece küçük bir Hristiyan cemiyeti yaşamaktaydı (Akarca & Akarca, 1954). Bizanslılar çok fazla ürün vermemişlerdir, ancak o dönemden birkaç sıra su kemeri hala ayakta. Ayrıca kanıt olmamasına rağmen, Hisarbaşı Tepesi’ndeki Belen Cami’nin o zamanlar kilise olarak kullanıldığı kabul edilir (Witteck, 1944; Texier, 1923-1924) (Resim 2.3).

Anadolu’nun Türkleşmesinin görüldüğü M.S. 14. yüzyılda Milas, Menteşe Beyliği’nin eline geçmiş, kent gerekli dini ve sosyal yapılarla donatılmaya başlanmıştır. Coğrafyacı İbn-i Batuta kenti, Anadolu’nun en güzel ve en büyük kentlerinden biri olarak tanımlarken; suyunun, meyvesinin ve bağlarının bolluğundan bahseder (İbn-i Batuta, 1335).

Menteşeliler devrinde ilk olarak yapılan kamusal yapı, Hacı İlyas Cami’dir. 1330 yılında Orhan Bey tarafından yaptırılan yapı, Anadolu’nun çok ayaklı ulucami tipinden merkezi planlı cami tipine geçişi temsil eden, dikdörtgen planlı, üç gözlü son cemaat mekanına sahip, kırma çatılı bir camidir. Kışla Caddesi üzerindeki yapı,

askeriyeye ait olmasına karşın, yapı bugün boştur. Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde, Salahaddin Cami olarak bahsedilmiştir (Çelebi, 1975).

Milas'ın en büyük camisi olan Ulucami (diğer adıyla Ahmed Gazi Cami) 1378'de Menteşe Beyi Ahmed Gazi tarafından inşa ettirilmiştir (Uykucu, 1975). Kapalı mekanı üç sahınlı, sadece mihrap önü mekanında kubbeye sahip, diğer açıklıkları çapraz tonozlarla örtölmüş, ayakları genellikle antik sütunlarla oluşturulmuş ve yapı genelinde de devşirme malzeme kullanılmış bir camidir. Orijinalinde avlu olmayan yapı bugün, Hoca Bedreddin Mahallesi'nde Balavca Deresi'nin yakınında düz bir alanda bulunmaktadır. Beylikler devrinde yapılan yapılardan, Ahmed Gazi adına inşa ettirildiği kabul edilen Hoca Bedreddin medresesi ve mescidinden yalnızca ikincisi günümüze ulaşabilmiştir (Akarca & Akarca, 1954).

Bu dönemdeki büyük yapılara dikkat edildiğinde, kent yaşantısının tepe eteklerinde hatta düzlüklerde geçtiği düşünülebilir. Hristiyan halkın kabuğunun tam olarak kırılmaması nedeniyle, bu cemaatin yaşantısının da Hisarbaşı Mahallesi'nde yoğunlaştığı kabul edilebilir. Hatta Batuta seyahatnamesine göre (İbn-i Batuta, 1335), dönemin Menteşe hükümdarının konağının Milas'a iki mil uzaklıktaki Beçin kasabasında olduğu anlaşılır. Bu sırada Balat (Milet) Limanı Menderes'in getirdiği alüvyonlarla henüz kapanmamıştır ve böylelikle Milas'ın sık kullandığı ticaret kapısı Balat'tı. Bölgede yetişen tahıllardan buğday, susam, safran, palamut, balmumu, zibebе, meyan kökü, yılan balığı, deri ve halı bu liman kullanılarak ihraç edilmiştir (Witteк, 1944). Ticaretin hareketli olması Milas'ın gereksindiği yapıların yapılmasını hızlandırırken, sayılarını da artırmıştır. Az önce de anlatıldığı üzere, dini yapılara öncelik verilmiştir.

Milas 1390 yılında Osmanlı Devleti'ne katılmıştır ve Firuz Bey adında bir vali atanmıştır. Fakat zaman zaman kent, Menteşe Beyliği'nin eline geçerken, bu sırada Osmanlılar nüfuz göstergesi yapılardan bir cami yaptırabilmiştir. Evliya Çelebi'nin Gök Cami veya Kurşunlu Cami dediği Firuz Bey Cami 1394 yılında, bugünkü Firuz Paşa Mahallesi'nde inşa edilmiştir (Çelebi, 1975). Yapı, Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Bursa'daki ters T planlı camilere örnek teşkil eder. Son cemaat

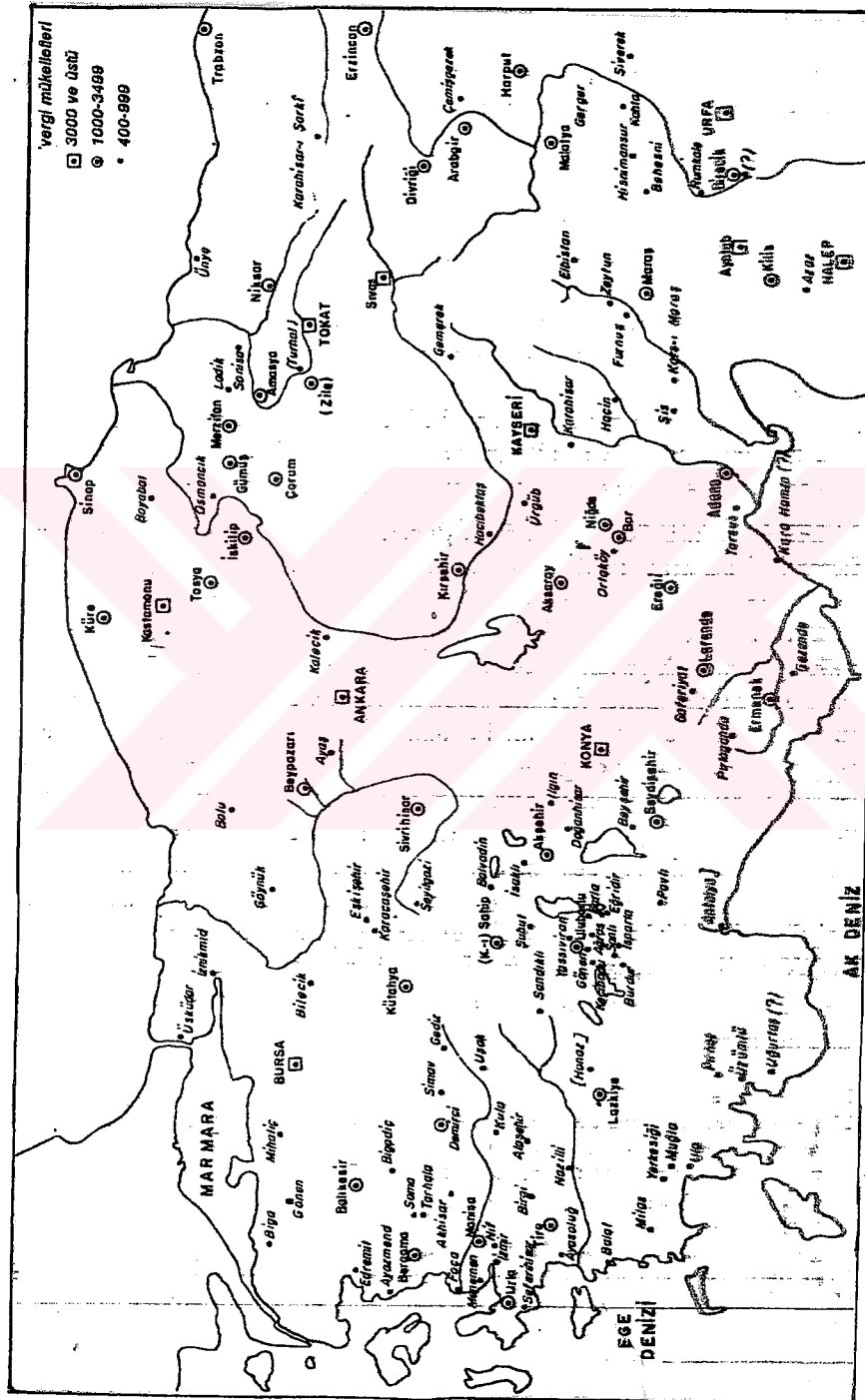
mekanının bulunduğu kuzey cephede ve mermer şebekelerde, Milas'ın ünlü dağı Sodra'nın mermerleri kullanılmıştır. Yapı, daha sonra medrese ve hanın eklenmesiyle oluşan külliye'nin günümüze ulaşan yapısıdır.

Osmanlı döneminde Milas'ın idaresi, Menteşe Beyliği'ndeki gibi olmuştur. Kuruluş yıllarında, düzen aynen devam etmiştir. Şeriat düzeni, aile yapısı, ticari hayat, cemaat içinde yardımlaşma, toprak düzeni, idari düzen gibi kavramlarda değişiklik olmamıştır. Zaten başlangıçta büyük olmayan taşra kentlerinin yaşantılarını gösteren çizgilerde, ani düşüş ve çıkışlar gözlemlenmemiştir (Aktüre, 1990). Buna fırsat da kalmamıştır, çünkü 14. Yüzyıl sonu ile 15. Yüzyıl başında Milas'ta iktidar kavgaları devam etmiştir. Hatta hakimiyet tekrar Menteşeoğulları'na geçmiştir. Fakat Osmanlı Devleti'nin siyasi çizgisinin belirginleşmesiyle bu durum değişerek bölge 1451'de Osmanlılar'a katılmıştır.

Bu katılımla Milas Menteşe Sancağı'na bağlı bir kaza olmuştur. Kent, 16. Yüzyılın ikinci yarısında vergi müellifi sayısının 400-999 sınıflandırılmasına dahil edilen küçük bir kasaba hüviyetindeydi (Faroqi, 1994) (Harita 2.2). Vergi müellifi olarak sadece erkekler kabul edilirdi. Barkan'ın nüfus tahmin yöntemlerine göre, Milas'ın nüfusu 5000 civarındaydı. Bu yüzyılda, Celali Ayaklanmaları nedeniyle kazalar içinde örgütlenme başlamıştır. Örgütlenmenin başında esnafın kendi içinden seçtikleri, yörenin ileri gelenlerinden biri (ayan) bulunurdu. Sancaklarda ve kazalarda zeamet ve timar sahipleri yerlerini, mültezim ve ayan denilen, bölgenin zengin ve güvenilir kişilerine bırakmıştır. Bu sistem, Menteşe Sancağı'nda geniş uygulama alanı bulmuştur. Zaten 53 zeamet ve 381 timar rakamıyla Menteşe'nin gelirlerini, diğer sancaklara ezici üstünlük sağlayarak ordunun ileri gelenleri almıştır (Çelebi, 1975).

Bu yüzyılın ikinci yarısının kent görüntüsünü, Evliya Çelebi seyahatnamesinde anlatmıştır. Kitaba göre Milas, Su-dere Dağı yakınında taşlık bir alanda kurulan on iki mahalleli bir kazadır. Seyyah, 1000 kagir evin çatılarının topraktan olduğundan, bağlarından ve bahçelerinden bahsetmiştir. Bahçelerde limon, turunç, incir gibi meyveler yetiştirilirdi. Tarım sektörünün baş ürünü tütün olup, tüm Anadolu'ya

Harita 2.2. 16. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu kasabaları
(Kaynak: Faroqhi, 1994)

pazarlanmıştır. Seyyah, kentte 7 mihrab, 2 hamam, 2 han ve ilgi çekici antik dönem kalıntılarının bulunduğunu da yazmıştır. Bu açılımla Milas'ın, küçük yerleşim özelliği gösteren nüfusunu yüzyıllar boyunca koruduğu görülür.

Osmanlılar'da ağa ünvanını tam olarak kimlerin aldığı bilinmemekle beraber, reaya denilen halk ve seyfiye denilen asker sınıfının dışındakilere verildiği kabul edilmiştir. Bu nedenle "ileri geleni" ifadesi, ağa kelimesi için uygun bir karşılık olmaktadır. Bu yüzyılda, kent yaşantısı için önem arz eden ayanlar, güçlerinin varlığını bulundukları yerleşimlerde ifade etmek için büyük evler, sarayvari konaklar, camiler, imaret yapıları yaptırmışlardır. Alışveriş hacmini artıran panayırlar kurdurarak, ticaretin yörede yoğunlaşmasını sağlamışlardır. Ayanların nüfuz sahibi olmaları Milas'ta da görülmüş olup, 18. Yüzyılda yörenin en güçlü ismi Abdülaziz Ağa idi (Uykucu, 1966).

Bu dönemde bir cami, kapalı ticari yapılardan bir han, medrese, büyük konaklar, bağ evleri, yarış alanları yapılmıştır. Ağa, Ahmet Çavuş Mahallesi'nde bulunan, bugün yalnızca avlu duvarının bir parçası ve birkaç göz odası ayakta kalan fakat yapıldığında kale gibi yüksek, masif ve mazgallı avlu duvarlarına sahip (Resim 2.4), oldukça geniş bir alana oturan konağını ve Ulucami'ye yakın düzlük alanda, 1737 yılında Ağa Cami (Resim 2.5) ve medresesini yaptırmıştır. Caminin plan organizasyonu basit olup, dikdörtgen planlıdır. Kıрма çatılıdır ve alaturka kiremitle örtülüdür. Mînaresi 1885 yılında Abdülaziz soyundan Mehmet Bey'in annesi Refia Hanım tarafından onarılmıştır. Medrese yapısı ise günümüze ulaşamamıştır. Konutun yakınında Ağa'nın ata bindiği, cirit oynadığı bir alan vardı. Buraları genelde yerleşimin dışında, atların, develerin koşturulduğu meydanlardı (Pococke, 1743-1745).

1738'li yıllarda yöreyi gezmiş olan Pococke, buraya geldiğinde geçmiş antik dönemlerin izleriyle karşılaşmakla birlikte, kentin küçük ve kötü yapılara sahip olduğu kanısına varmıştır. Fakat, çok iyi iki tane hanın, eskiden kilise olan bir caminin varlığından ve yeni bir camiden (Ağa Cami) de söz etmiştir. Tarım ürünü olarak tütününü birinci sınıf kalitede kabul ederken, ayrıca balmumu ve pamuk

ticaretinin yapıldığını söylemiştir. Kitaptan anlaşıldığına göre yöre, ağa denilen kişi tarafından yönetilmektedir. Milas'ın azınlık nüfusu konusunda, beldede 30 Rum ailesi olduğunu ve bunların, odalarından birisi kilise olarak kullanılan bir handa kaldığını belirtmiştir. Ermenilerin de aynı şekilde hanlarda yaşadığını, fakat bu nüfusun kente ticaret eşyalarını satmak için geldiklerini, yerleşik olmadıklarını yazmıştır.

Chandler'sa, Milas'ta evlerin çoğunlukla sıvalı ve adi, ağaçların arasına serpiştirildiğini ve havanın bunaltıcı olduğunu söylemiştir. Kentin doğusunda kemerli, kilit taşında çift baltası olan giriş kapısı ve yanında da bir çeşmesi olduğunu ve kadınların buradan su aldığını belirtmiştir (Çizim 2.4). Kentin bahçelerinde tütün yetiştirildiğini de yazmış, Ağa'nın misafirperverliğinden söz etmiştir (Chandler, 1775).

19. yüzyılda Osmanlı Devleti sosyal bir değişim yaşamıştır. Merkez, mültezim ve ayanları kontrol altına almak için, 1839 Tanzimat Fermanı'nın kabulünden sonra bu ünvanlar kaldırılmıştır. Merkezden gönderilen ve muhassıl denilen memurlar bu kişilerin görevlerini devralmıştır. Fakat vergi kaçırmalar engellenemediğinden ve devletin, artan para ihtiyacını karşılamak istemesi nedeniyle devlet toprakları (miri) 1858'de Arazi Kanunnamesi'ne göre satışa çıkartılmıştır (Aktüre, 1990). Bu tarihe kadar Menteşe ve Milas bölgesinde mültezim ve ayanların konumlarını sürdürerek, merkezden kopuk yaşadığı görülmüştür. Arazi satışıyla, ticaretle büyük para sahibi olan, ayan soyu Abdülaziz Ağaoğulları Milas'ta pek çok toprağı sahiplenmiştir.

Arazi satışlarından, Rum azınlıklar da faydalanmıştır. Rumların bu aşamaya gelmeleri oldukça uzun zaman sonra olmuştur. Milas'ın Türkler'in eline geçmesiyle burada yaşayan Rum halkı da zaman içinde Müslümanlaşmıştır. 18. Yüzyılda ise, yerleşime yeni Rum nüfusu gelmeye başlamıştır. Menteşe Sancağı'nın mütesellimi olmak isteyen Abdülaziz Ağa, yaptıracığı inşaatlarda çalıştırmak üzere Kıbrıs, Rodos gibi Ege adalarından Rum ustalar, kalfalar, dülgerler ve taşçılar getirtmiştir (Türkeş, 1973). Ayrıca değirmencilik, halıcılık işleriyle uğraşıp, bahçelerde bahçıvan olarak da çalışmışlardır. Seyyah Pococke 1738 yılında Milas'ta yaşayan 30 Rum

Çizim 2.4. Baltalı Kapı

(Kaynak: Gravürlerle Türkiye V- Anadolu 2, 1997)

ailesinden sözetmiştir. Fakat nüfuslarının artmasıyla 19. yüzyılda statüleri değişmeye ve ticaret hayatında yer edinmeye başlamışlardır. 1800'li yılların sonunda Rum nüfusu 2000'lere ulaşırken, sahip oldukları nüfuzla Firuz Paşa ve Gazi Paşa Mahalleleri'nin elverişli bir yerinde ve kentin doğusunda küçük bir kilise yaptırmışlardır. Aynı dönemde Hisarbaşı ve Yeldeğirmeni Tepeleri arasında 550 evlik Rum mahalleleri vardı (Akarca & Akarca, 1954). Bu gelişimle Hacı Protromoslar olarak anılan Rumlar devletin arazi satışıyla toprak ve çiftlik sahibi olmuşlardır.

Yabancı gezginler, 19. yüzyılda çeşitli dönemlerde ve hatta arka arkaya Milas'a gelip tetkiklerde bulunmuşlardır. Kronolojik sırayı takip edilirse, yüzyılın ilk yarısında Fellows ve Texier buraya gelip kenti incelemişlerdir. Fellows kentte mermer, demir, mikamsı şist (siyah, kırmızı, mavi, yeşil, sarı) yatakları, bol çam ağacı olduğunu görmüştür. Kentin vadiler arasında yer aldığını belirtmiştir. Her evin duvarlarının, bahçe duvarının eski kent taşlarıyla yapıldığını, Hisarbaşı Tepesi'nin bugünkü kenti barındırdığını ve önemli olduğunu söylemiştir (Fellows, 1852). Texier de kentin beyaz mermer ocakları olan dağlarla çevrildiğini, eski binaların zarafetinin az şehirde bulunduğunu, Korentiye üslupundaki bir tapınağın bir vali tarafından yıktırılarak cami yapımında kullanıldığını belirtmiştir (Texier, 1923-1924). Newton, kentin oldukça geniş bir alana yayıldığını, antik dönemden kalan kalıntıları ve güzel mermer işçiliği olan Firuz Bey Cami'yi anlatmıştır (Newton, 1865).

19. yüzyılda kentin demografik yapısı çeşitlenmeye başlamıştır. Ege adalarından özellikle Rodos'tan Yahudiler, Balkanlardan 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında Plevne, Rusçuk ve Zıştovi'de yaşayan Türkler, Kafkaslardan, Toros Dağları'ndan pek çok göçmen gelmiştir. Ticari hayata ortak olan Yahudilerden Yasef Levi ve Kocagöz Yahudi, bütün ticaretini ele geçirirken, birçoğu da simsarlık yapmıştır (Türkeş, 1973). Yüzyıl sonunda kazanın toplam nüfusu 28.586 idi. Çoğunluk Müslümanken, Yunan Ortodokslar, yabancılar ve Museviler diğer gruplardı (Cuinet, 1894). Merkezin nüfusu ise 12.000'di. Yabancılar yapılarını kentin doğusunda, eski dokudan uzakta yaparak yeni yerleşimler kurmuşlardır. Milas gibi pek çok Osmanlı kentinde göçmen yerleşimleri geleneksel dokudan hemen ayırt edilir. Mahallelerle

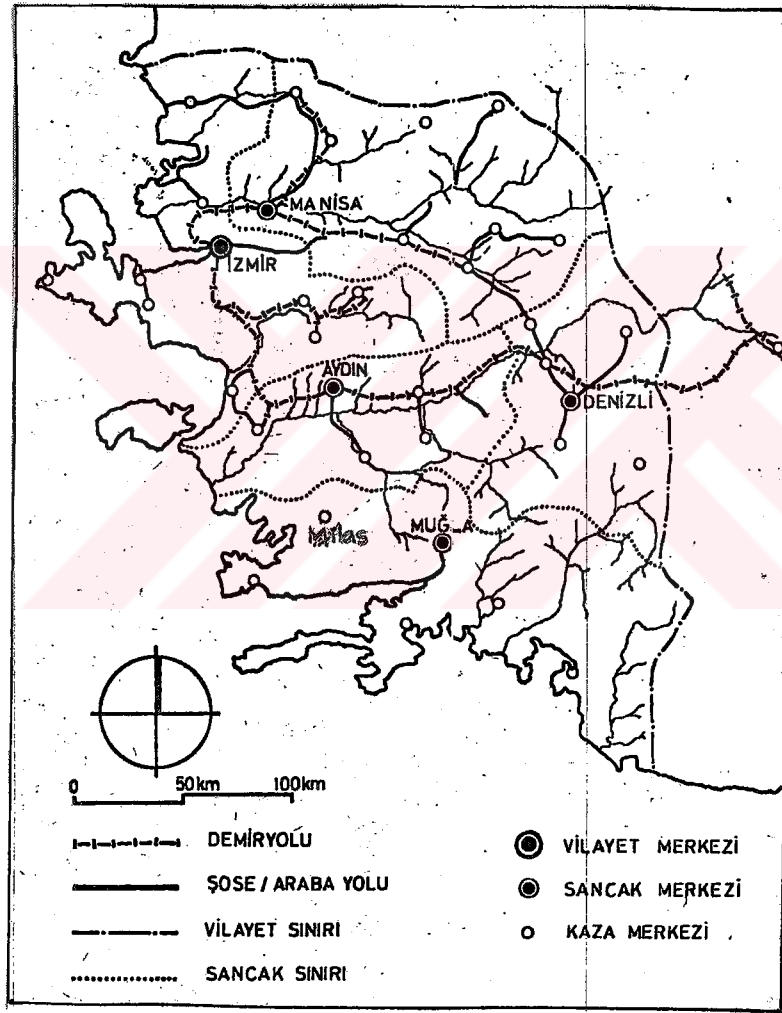
birbirlerine eklenmiş, organik ve çıkmaz sokaklara dayalı yol ağı kurulmuş kentte göçmenler, yapı adaları şeklinde özellikle Hayıtlı Mahallesi'nde imarlı bir yerleşim düzeni tercih etmişlerdir.

Menteşe Sancağı, 1831 yılında yapılan nüfus sayımında Anadolu Eyaleti'ne bağlıydı. 1847'de ise Aydın Eyaleti'ne bağlanmıştır. 1867'de Aydın Eyaleti'nin Mentese Sancağı'nın bir kazasıydı. Bir ara Mentese'nin kazası olmaktan çıkmıştır, sonra 1892'de tekrar bu sancağın kazası olmuştur (Aktüre, 1990) (Harita 2.3). Tüm bu değişimlerin gerçekleşmesinde ticaret etkin rol oynamıştır. Yüzyıl sonuna doğru dünyadaki ticaret hacmi artarken, özellikle İngilizlerin tütüne ilgisi büyümüştür. 1890'lı yıllarda Milas Mentese Sancağı'nın ipek gelirinin büyük bir kısmını karşılamıştır. 17. ve 18. yüzyılda bölgeyi gezmiş seyyahların belirttiği tütün üretimi, bu yüzyılda da devam etmiştir. Bölgede yetişen ürünler, ihraç edilmesi için limana gönderilmek üzere İzmir-Aydın arasında kurulan demiryollarına ulaştırılırdı. Bu demiryolu 19. yüzyılın ikinci yarısında yapılıp, Küçük ve Büyük Menderes boyunca ilerlemiştir. Ulaşım hattı Milas'a kadar olmasa da, Söke gibi yakın kazalara uzanıyordu. Bu sayede bölgede bir iş kolu daha yaratılmıştır. Milas gibi istasyonu olmayan kazalarda toplanan mallar (ki Milas'ın 95 köyü vardı), deve kervanlarıyla tren istasyonlarına taşınmıştır (Aktüre, 1990) (Harita 2.4). Bölgedeki ürünler kara yolu dışında Güllük'teki iskelelere yanaşan gemiler sayesinde İzmir'e ulaştırılırdı.

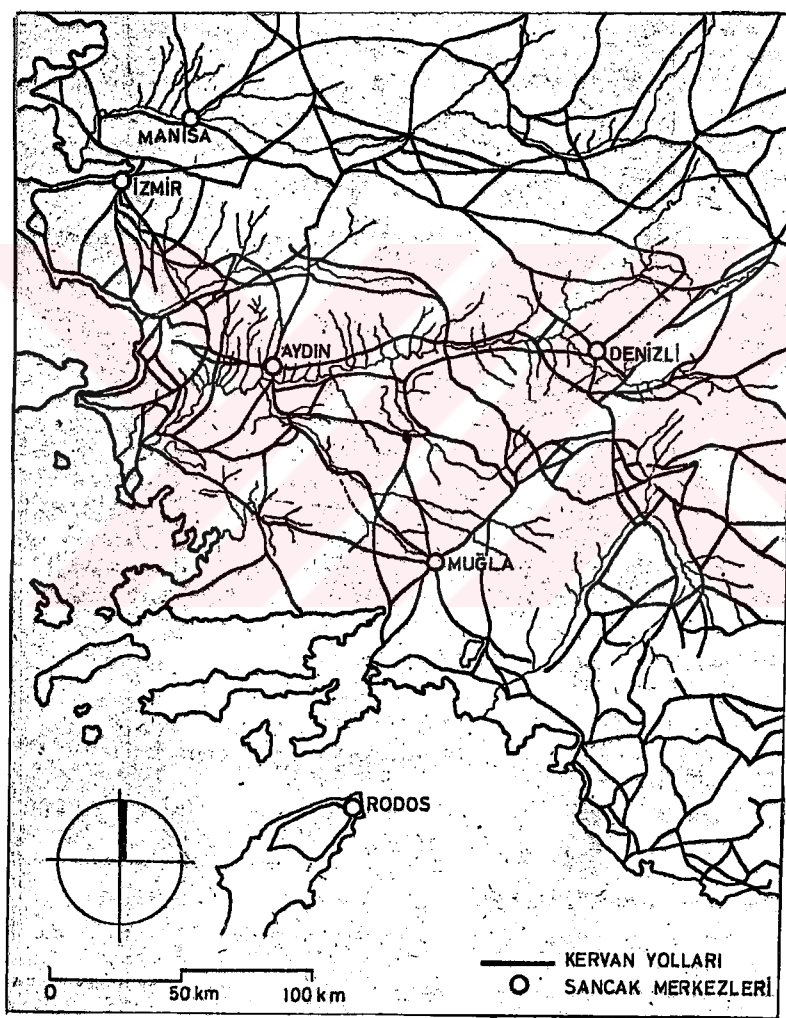
Mal ticaretinin hareketliliğiyle 19. yüzyıl sonuna doğru iki tane han inşa edilirken, Hisarbaşı Mahallesi'nden Cumhuriyet Caddesine doğru ada grupları halinde tek katlı dükkanlar yapılmaya başlanmıştır. Yapıların konumlandığı bölgede ticaret mekanlarının artmasıyla 1893 yılında Cumhuriyet Caddesi'ndeki Pazar Mescidi inşa edilmiştir.

Milas, 19. yüzyıl sonunda ve 20. yüzyıl başında 29.292 nüfusla sancak merkezinden sonra ikinci büyük kaza olmuştur. Bu dönemde kentte, bir hükümet konağı, üç karakol binası, bir askerlik ocağı, üç cami, beş mescit, bir Yunan Ortodoks kilisesi, iki halk hamamı vardı (Cuinet, 1894). Milas Kurtuluş Savaşı

Harita 2.3. 19. yüzyıl sonunda Aydın Eyaletine bağlı Menteşe Sancağı
(Kaynak: Aktüre, 1990)

Harita 2.4. 19. yüzyıl ortalarında güneybatı Anadolu'daki kervan yolları
(Kaynak: Aktüre, 1990)

döneminde İtalyan düşman birliklerince işgal edilmesine karşın, kent fizyonomisinde köklü bir değişiklik olmamıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra kent güneye doğru genişlemeye başlamıştır. İlk imar planı 1938’de gerçekleştirilmiştir. 1957 yılında açılan Söke-Milas-Bodrum karayolu nedeniyle kentin gelişmesi bu yolun çevresinde ve paralelinde olmuştur. Bu tür etkiler yüzünden gelişme imar planına göre olmayınca 1964’te ikinci imar planı yapılmıştır (Milas Belediyesi, 1999). Milas’taki zengin kültür varlıkları koruma altına alınmak amacıyla 1976 ve 1983 yıllarındaki çalışmalarla tescillenmiştir. 1976 yılında kentin büyük bölümü 1. derece sit alanına dahil edilirken bu karar, 1985’te alanın kentsel ve 3. derece arkeolojik sit alanı; Zeus Karios mabedinin ve çevresinin 1. derece arkeolojik sit alanı olması kararıyla Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu’nca değiştirilmiştir. İlgili koruma amaçlı imar planı da 1985 yılında İller Bankası’nca yapılmıştır (İzmir 2 no.lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, 1999). İzmir 2 no.lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’nun 22.06.1992 gün ve 2741 sayılı kararı gereğince İller Bankası’na yaptırılan Koruma İmar Planı bugün de yürürlüktedir (Harita 2.5). Günümüzde bu planla ilgili yapılan herhangi bir çalışma yoktur. Kültürel değeri olan çok sayıda yapının tesciline bugün de devam edilmektedir.

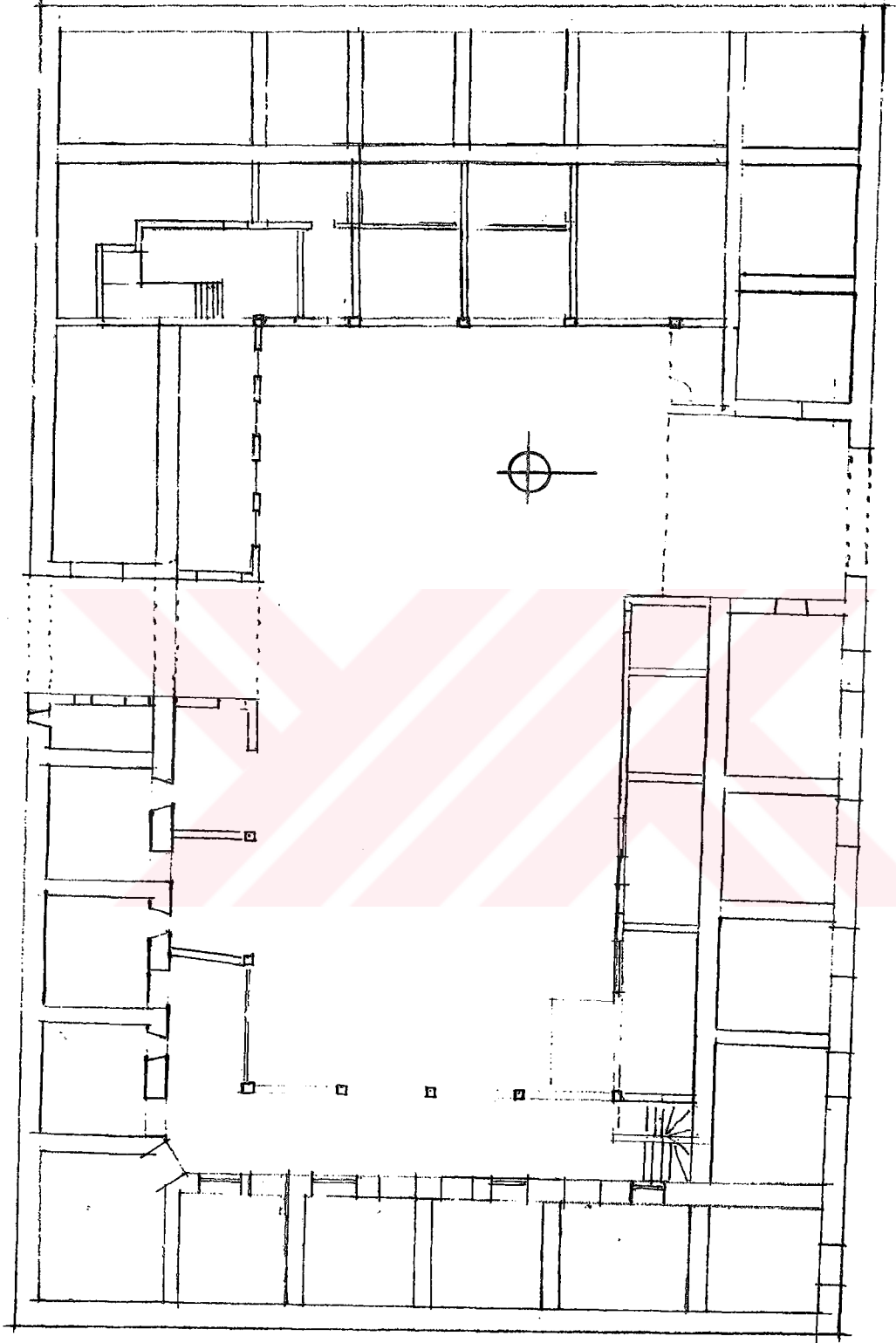
2.4. Milas'da Hanlar

Dini gereklilikler ve ticaret hayatının yoğunluğu nedeniyle Osmanlı kentinde küçük de olsa pek çok merkez oluşmuştur. Burada merkezi belirleyenler, cami veya ticaret yapılarıdır. Her iki yapı da birbirini beslemiştir. Böylelikle Milas kazasında da sözkonusu yapıların varlığı önem kazanmıştır. 17. yüzyılın ikinci yarısında pek çok kent gezen Evliya Çelebi, Milas'a da uğramıştır. Kentte yedi tane mihrabın ve iki tane hanın olduğunu belirtmiştir. Seyyah, Gazi Ahmet Bey Cami (Ulu Cami-1378)'den bahsederken yapının çarşı içinde olduğunu yazmıştır. Demek ki hanlardan bir tanesinin Hisarbaşı Tepesi'nin eteklerindeki düzlükte, Balavca Deresi'nin ve Ulu Cami'nin yakınında olması olasıdır. Diğer han için de Kurşunlu Cami Hanı demiştir. Seyyah, Büyük Cami ve Gök Cami dediği Firuz Bey Cami'sinin beş kubbesinin olduğunu ve bunların kurşunla kaplı olduğunu söylemiştir (Çelebi, 1975). Böylelikle han, bugün Yeldeğirmeni Tepesi'nin eteklerinde yer alan Firuz Paşa Mahallesi'ndeki Firuz Bey Cami'nin yakınına inşa edilmiştir. Eserden hanın çok büyük, yaklaşık 50 dükkanlı olduğu ve kagir olarak yapıldığı öğrenilir. Zaten bu caminin, imarethanenin bir parçası olduğu, kitabesinden anlaşıldığı gibi, yapının batısında medresenin bir kısmı hala bulunmaktadır (Witteck, 1944). Hanın da bu imarethaneye ait bir yapı olduğu düşünülebilir. Fakat günümüzde handan bir iz bulunmamaktadır.

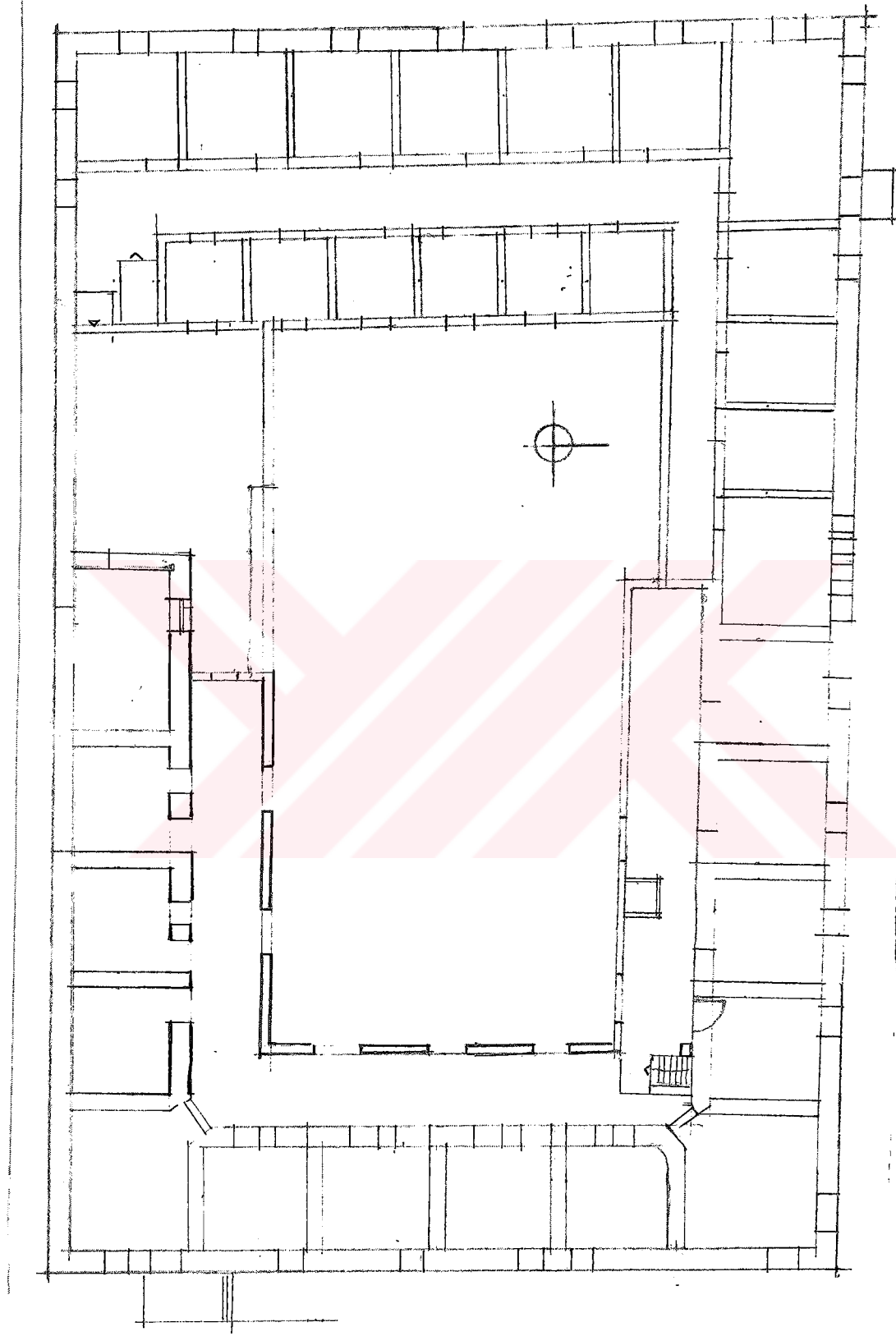
1730'lu yılların sonuna doğru Anadolu'ya gelen ve Milas'da da konaklayan seyyah Pococke, yerleşimin ovadan, yukarıya yüksek bir tepeye çıktığını söylerken, yapıların kötü olmasına karşın, çok iyi durumda iki tane handan bahsetmiştir (Pococke, 1743-45). Yazarın kentin tepe üstünde yoğunlaştığını belirtirken, hanlardan söz etmesi, bunların bölgede olduğunu düşündürür. Bugün Hisarbaşı Mahallesi'nin aynı adı taşıyan tepesinde birbirine yaklaşık 50 m uzaklıkta iki tane han bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi kitabesine göre 1719 tarihinde yapılmış olan Çöllüoğlu Hanı, diğeri ise 1737-38'de yapıldığı söylenen bugünkü adı Sefa Oteli olan, halk arasında Yanık Han adıyla bilinen handır.

Hacı Abdülaziz Ağa İbni Abdullah Efendi Vakfı'na ait 16. Safer. 1150 tarihli vakfiyesine göre, Ağa'nın Milas kasabasındaki Belen Cami'ne yakın altlı üstlü 26 odalı hanı, yaptırdığı 20 odalı medresede bulunan öğretmen ve öğrencilere gelir getirmesi için vakfettiği anlaşılır (Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 2000). Bu bilgiler ışığında han, en az 26 odası bulunan kagir olmayan bir yapıdır. Halkın inanişına göre de yapı ahşaptan olduğu için yanmıştır, bu nedenle de Yanık Han adını almıştır.

Han, Hisarbaşı Tepesi' nin sahip olduğu büyük düzlükler üzerine, doğu-batı doğrultusunda konumlanmıştır (Harita 2.6) . Yaklaşık 25 m x 40 m gibi bir alana oturmuştur. Zaman içinde geçirdiği bir takım onarımlar, değişiklikler ve eklemelerle özgünlüğünü yitirmiştir. Günümüzde, Osmanlı dönemi kent içi hanları görünümünde değildir (Resim 2.6). Geçirmiş olduğu yangının bu sonuca etkisi mutlaklıtır. Güney cephesindeki giriş kapısının üstündeki 1834 (h.1250) tarihli beyaz mermer kitabeye dayanılarak, yapının bazı onarımlar gördüğü düşünölmektedir. Orijinal yapıdan duvarlar, güney giriş kapısının taş kemerleri kalmıştır. Bugün han, kuzeyde ve güneyde olmak üzere iki girişli, avlulu, iki katlı, revaklıdır (fakat revakların akışkanlığı duvar, kapı ve terasla bölünmüş olup, batı kanadına da odalar yapılmıştır). Doğu cephesindeki revağın altı boşken, diğerlerine yeni mekanlar eklenmiştir (Resim 2.7) (Çizim 2.5 ve Çizim 2.6 Milas Tapu Kadastro Sicil Müdürlüğü'nden alınan 1/500 planlar işlenerek). Günümüzde üst katta 31, altta 35 oda bulunmaktadır Kabaca alınan ölçülerle yapının geçmişten sahip olduğu duvarları belli olmaktadır. Orijinal duvarların kalınlığı 70-80 cm.yi bulmaktadır. Yapı, odun deposu olarak kullanılırken 1958-59'larda Zekeriya Gümüşkesen tarafından alınarak otel yapılmıştır (Akarca, 2000). Bu fonksiyon nedeniyle yapıya betonarme strüktür takviyesinde bulunulmuştur. Yarı açık revak biçiminde koridorları taşıyan ayaklar betonarmedir. Merdivenler, döşeme, çatı da betonarmedir. Üst kattaki odaların döşemeleri ahşap kirişli döşemenin üzerine tatbik edilen demir hasır ve betondur. Kuzey-doğu-güney kanadının oluşturduğu yapının yarısı ile diğer yarısı mimari bileşenlerdeki farklılığı nedeniyle birbirinden ayrılır (Resim 2.8 ve Resim 2.9).

Çizim 2.5. Sefa Oteli (Yanık Han) Zemin Kat Planı Ö:1/200

Çizim 2.6. Sefa Oteli (Yanık Han) Birinci Kat Planı Ö:1/200

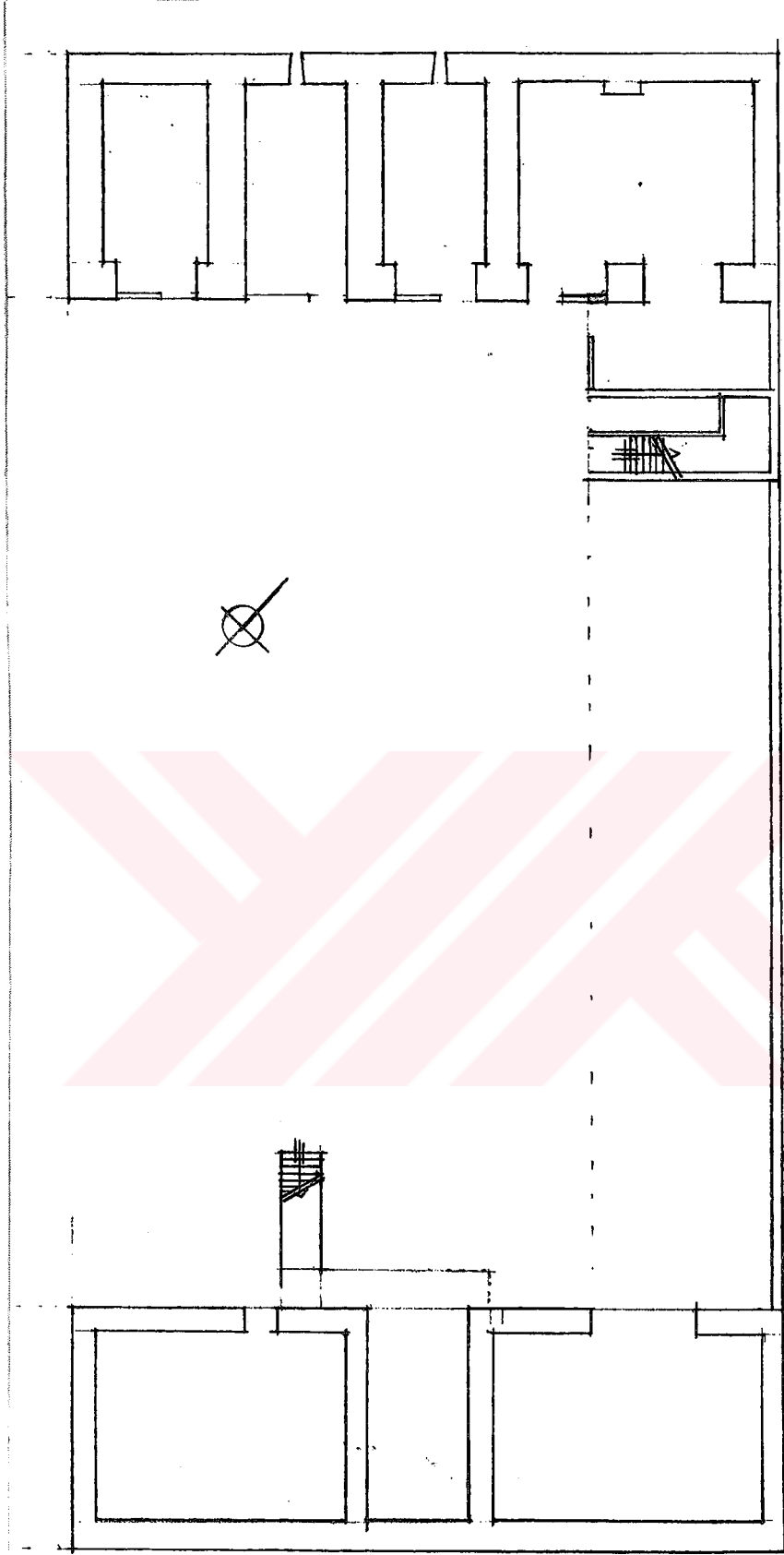
Yapının batı kanadı tümüyle, güney kanadının da büyük çoğunluğu başka binalarca çevrilmiştir. Zemin katın kuzey cephesi Uncular Sokağı'na açılmıştır, doğu cephesi ise doludur. Üst katta ise, her kanatta odalara açılan pencereler bulunmaktadır. Pencere boşlukları çerçeve içine alındığı gibi birbirlerine bordürle bağlanmıştır. Bu son anlatılan durum doğu cephesine uygulanmamıştır. Pencereyi çerçeveleyen bordürlerde ve çatı silmesinde paralel şeritler vardır. Katları ayıran yatay bant ve yapı köşelerinde alt katta taş formu, üst katta plaster izlenimi veren sıva yapılmıştır. Avlu cephesindeki pencerelerin işçiliği cepheler gibidir. Yapı silmeden sonra beton saçakla ve beton parapetle sonlandırılmıştır. Parapette düzenli aralıklarla çıkıntılar yapılmıştır. Hana ait eski fotoğrafa göre, bitim tuğla kirpi saçakla sağlanırken, geleneksel baca mimarisi de göze çarpmaktadır (Resim 2.10). Avlunun döşemesinin zamanında deretaşı olduğu söylene de, bugün beton dökülüdür.

Sefa Oteli (Yanık Han) her ne kadar yeni görünümlüyse de, sahip olduğu duvarlar, giriş kemerleri ve kitabesiyle yaşını belli etmektedir. Yapı İzmir 2 no.lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nca 1976 yılında tescillenmiştir.

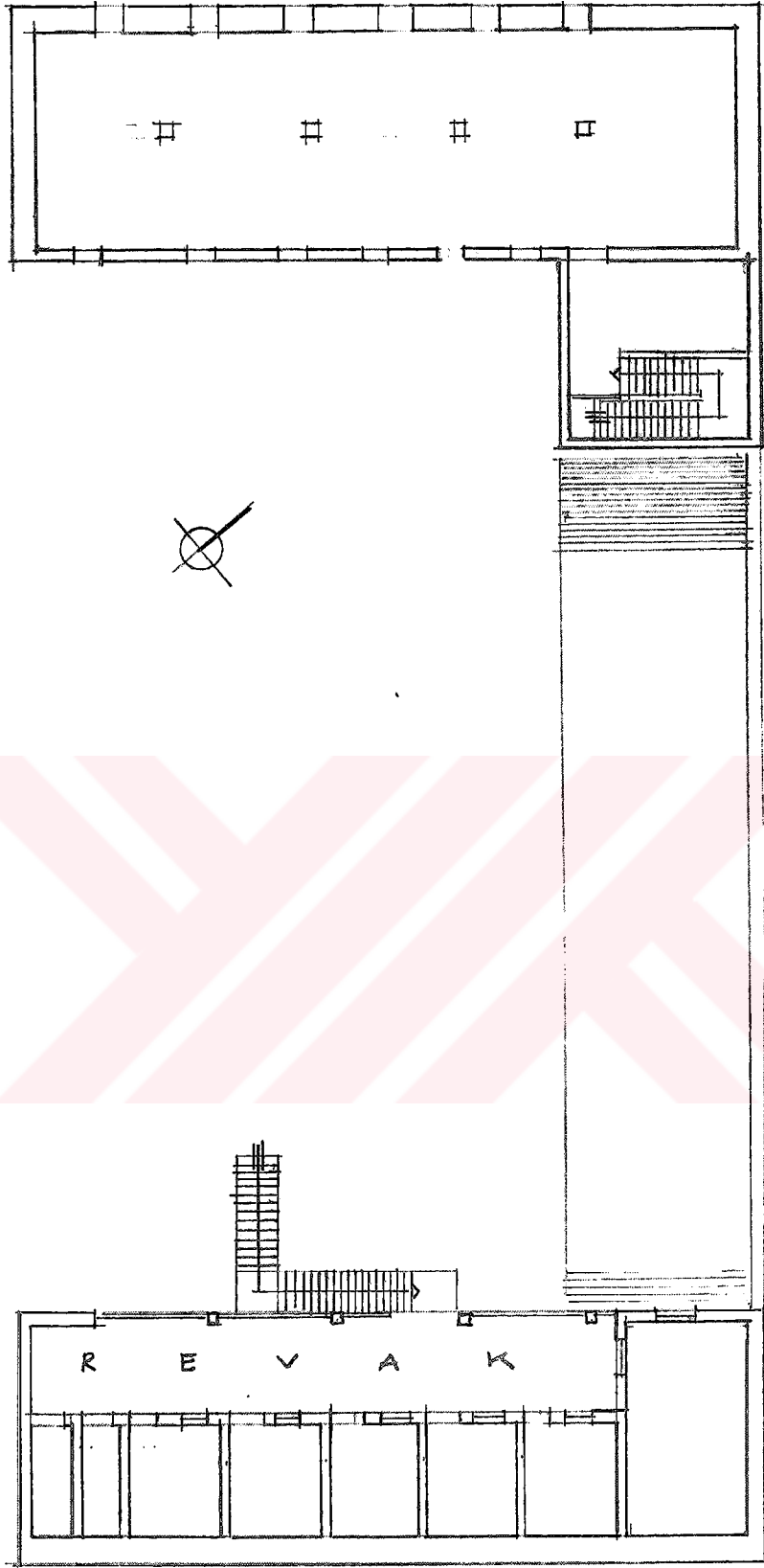
Sünnetçi Hanı, Milas'ın 1885-6 yılında yapılan ama bugüne ulaşamayan hanlarından biridir. Hacı İlyas Mahallesi'nde, Ziraat Bankası'nın yanındaki sokağı ve sokağın sağındaki dükkanları kapsayan alanda Çöllüoğlu Hanı gibi, avlulu, revaklı ve iki katlı olarak Sünnetçi Hacı Abdullah tarafından yaptırılmıştır. Han, diğer iki hana göre tepenin yamacında yer almıştır. Milas Tapu ve Sicil Müdürlüğü'ndeki tapu kütüğüne göre yapı kuzey-güney doğrultusunda konumlandırılmıştır. Cumhuriyet Caddesi'nin 1960'lı yıllarda açılmasıyla imar hareketi hızlanmış ve 1964 tarihli yeni imar planında yapının olduğu yerden bu caddeye bir yol bağlanmıştır. 01.02.1969 tarihli tapu kayıtlarına göre yapının ve alan üzerindeki dört ayrı gayrimenkul bulunan dükkanların yıkılarak tek bir arsa haline getirilmesi kararı uygulamaya geçirilerek yapı yıkılmıştır.

Milas'ın tarihi hanlarından bir tanesi de Çaputçu Hanı'dır. Akarca'lara göre 19 yüzyılın ikinci yarısında, Kurşunlu Hanı'nın temelleri üzerine kurulmuştur (Akarca & Akarca, 1954). Han bugün, çevre yapılarca sarıldığından ada içinde kalmıştır. Yapı kuzeydoğu ve güneydoğu yönlerine yönelen iki kanattan ve kuzeybatı kanadına ekli küçük bir bölümden oluşmaktadır. Han, kanatlararası uzaklığın fazla olması ve bağlantı bulunmaması nedeniyle iki ayrı yapı izlenimi vermektedir (Harita 2.6) (Çizim 2.7). Zaten kuzeybatı kanadının 1999 yılında onarımdan geçmesi nedeniyle cephe olarak tamamen yenilenmiştir (Resim 2.11).

Yapı, alt katta kagir, yaklaşık 1.15 m.lik duvarlara sahiptir. Özgün duvar örgüsü, köşeler düzgün, araları tuğla olan düzgün sıralı moloz taştır. Yenilenen kanadın zemin katında dört, diğerinde üç mekan vardır. Bu mekanların örtüleri beşik tonozdur. Onarım gören kanadın üst katı total mekana sahiptir. Alt katın kalın duvarlarına basan betonarme kolonlarla, betonarme çatı taşınmaktadır (Resim 2.12). Dış beden duvar kalınlığı 70 cm.ken, revağın içeri alınması nedeniyle avlu duvarları incedir. Diğer kanatta ise odalar revağa açılmaktadır (Çizim 2.8). Burada revak çatısını taşıyan ayaklar betonarmedir. Her iki kanadın da döşemesi betonarme olup, yenilenen kanadın çatısı betonarme plak, diğerinin alaturka kiremit kaplı kırma çatıdır. Burada kapılar ve pencereler ahşapken (4 tane kapı ve pencerenin üstünde alçıdan kemer yapılmıştır), diğerindeki plastik menşelidir. Kanatların ikisine de betonarme merdivenle çıkılır. Eski kanatta merdiven dışarıda ve iki kolludur (Resim 2.13). Yenilenen kısmın merdiveni hacim içindedir. İzmir 2 nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 14.11.1996 tarihli tespit fişinde yapının yenilenen kısmının önceki hali görülmektedir (Resim 2.14). Bu fotoğrafa göre üst katın duvarının revağın kapatılmasıyla oluşturulduğu anlaşılır. Dış cepheler çevre yapılar nedeniyle algılanamamaktadır. Yapının girişi de bugün mevcut değildir. Zaten Akarca'lara göre hanın kitabesi 1940'lı yıllarda, kamyonların girişini rahatlatmak amacıyla yapılan çalışmalarda tahrip olmuştur. Avlunun kuzeydoğusunu sınırlayan duvar üzerinde değerli devşirme malzeme vardır (Resim 2.15).

Çizim 2.7. Çaputçu Hanı Zemin Kat Planı Ö:1/200

Çizim 2.8. Çaputçu Hanı Birinci Kat Planı Ö:1/200

Yapı bugün özel mülkiyette olup, eski kanat depo olarak kullanılırken, yenilenen kanat şu an boştur. Fakat sahibi önümüzdeki yıllarda halı mağazalarından oluşan bir çarşı açmak istediğini belirtmiştir.

Tapu kütüğünden yapının Firuzpaşa Vakfı'na ait, fakat şu anda özel mülkiyette olduğu anlaşılmaktadır. Çaputçu Hanı'na 29.06.1992'de kültür şerhi konmuş olup, 31.03.1997'de korunması gerekli kültür varlığı kararı verilmiştir.

Milas' taki hanlardan bir tanesi de Almanyalılar Hanı olarak bilinen Yeni Han' dır. Hisarbaşı Mahallesi Cumhuriyet Caddesi' ne kısa bir yolla bağlanan bugünkü Ziraat Bankası'nın karşı çaprazındadır. Yapı tescilli olmayıp, kentsel sit alanı içindedir. Belli bir plansal özelliğe sahip değildir. İki katlı, avlulu, betonarme karkastır. Bazı odalarda ahşap döşeme üstüne beton uygulanmıştır. Bugün alt katı iş hanı olarak, üst katı bekar odaları olarak kullanılmaktadır (Resim 2.16).

Milas' ta bugün artık ayakta olmayıp da, eski kuşaklarca tanınan hanlardan bir tanesi Burgaz Mahallesi'nde, bugün yerine beş katlı apartman yapılan arsada tek katlı olarak, avlulu formda inşa edilen Mızlının Hanı'dır. Sıklıkla yapıya çok yakın kurulan Salı Pazarı'na gelen köylüler tarafından kullanılırdı. Avluya hayvanlar bağlanırdı.

Tarihi han görüntüsünde olmayıp da, halk tarafından bu şekilde benimsenen yapılardan bir tanesi de Muhsinin Hanı' dır. İsmet Paşa Mahallesi'nde yer alırdı, tek katlıydı. Yapıda diğerlerinden farklı olarak hayvanlar kalmazdı, sadece insanlar konaklardı (Ercan, 2000).

Milas' ta, geçmişte yoğun yaşanan tarım ticareti ve alışveriş hacmi nedeniyle han yapıları önem kazanmıştır. Bu önem devam etmekle beraber, şekil değiştirmiştir. Günümüzde yeni işhanlarının yapımı hızla sürmektedir.

2.5. Çöllüoğlu Hanı ve Çevresinin Tarihçesi

Tez kapsamında incelenen Çöllüoğlu Hanı kentin eski yerleşim bölgesi olan Hisarbaşı Tepesi'nin aynı adlı mahallesinde M.1719 (h.1132) yılında Milas'ın nüfuz sahibi ayan Abdülaziz Ağa tarafından yaptırılmıştır.

Yapı, Milas'ın en eski han yapısıdır. Büyük kentlerdeki gibi büyük ve korunaklı olmasa da Osmanlı dönemi klasik şehir içi hanlarına etkili bir örnek teşkil etmektedir. Han, kareye yakın bir alana oturmakla beraber (yaklaşık 1050 m²) iki katlı, avlulu ve revaklı tiptedir (Resim 2.17).

Han, kuzeybatı-güneydoğu yönelimiyle araziye konumlanmıştır. Yapının iki girişi bulunmakta, sadece biri kullanılmaktadır. Han köşelerde düzgün blok taşlarla olmak üzere genelde sıralı moloz taş örgüye sahip taş duvarlarla oluşturulmuştur. Kuzeydoğu kanadı haricinde ahşap döşemelidir. Kıрма çatı olup, alaturka kiremit kaplıdır. Kirpi saçağı ve bacaları tuğladandır.

14.04.1990 tarihinde Milas'ta meydana gelen 3.5 şiddetindeki deprem sonucunda yapının güneydoğu kanadındaki oda duvarlarında ve çatıda yıkılma olmuştur. 17.04.1990 tarihinde İzmir 2 no'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na çekilen fotoğraflarda yapının yıkılan kanadından görüntüler vardır (Resim 2.18). Bu kanattaki taşıyıcılığı zayıflayan diğer odalar da, 1992 yılının Mart ayında yıkılarak bugünkü durumunu almıştır.

13.11.1976 gün A-194 ve 11.06.1983 gün ve A-4404 sayılı kararlarla tescil edilen Çöllüoğlu Hanı'nın tespit fişinde, 1/1000 ölçekli 19L-III no'lu pafta, 48.07.01 (1.0) /22 envanter no, birinci derecede korunacak yapı olduğu bilgisi bulunmaktadır. Burada yapı sahiplerinin Kutlay ve Günay Yazar olduğu görülse de şu an - çaplı tapu kaydına göre -3/4 oranında Naciye Çöllüoğlu'na ve 1/4 oranında Güllü Özgen'e aittir (Ek 2.1). Bugünse mirasçılar nedeniyle, sahiplerinin sayısı artmıştır. Rivayete göre yapının ayan sahibinden sonraki sahibi hakkında bilgi verilecek olursa: 1900'lü yıllarda hanın sahibi kahvede otururken ahaliye yapıyı satacağını söylemiştir. Almak

isteyen olup olmadığını sorunca Tavaslı Hacı Mehmet Çöllüoğlu isteğini belirtmiştir. O zamanlar Çöllüoğlu kılık kıyafetinin kötülüğünden, para pul sahibi olarak görülmediğinden hanını alamayacağını düşünerek sahibi, istediği miktarı söylemiştir. Fakat Tavaslı Hacı Mehmet Efendi Tavas'tan Milas'a katırla gelip giderek manifaturacılık yapmış ve hatırı sayılır miktarda para edinmiştir. Bu nedenle han sahibinin istediği bir kese altını kendisine sunmak hiç de zor olmamıştır, böylelikle yapının yeni sahibi olmuştur (Çöllüoğlu, 1999) . Hacı Mehmet Efendi'nin vefatıyla yapı, oğlu Halil İbrahim Çöllüoğlu'na geçmiştir. 1960 yılına kadar hanı işletmiştir. Daha sonraki sahipleri yukarıda belirtilen gibidir.

Özgün yapıda, altta 20, üstte 26 olmak üzere toplam 46 odası bulunmaktadır. Zemin kattakiler hana gelen yolcularca, ürün sahiplerince depo olarak kullanılırken, birinci kattakiler ise konaklama amacıyla yapılmıştır. Günümüzde üst katta sadece birkaç oda aynı işlevi sürdürmekte, alt katta da boş mekanlar bulunmaktadır. Bu kattaki diğer birimler depo, bazısı satış yeri ve imalathanedir. Yapının kuzeydoğu cephesi hariç tüm cephelerine tek katlı ticarethaneler yaslanmıştır. 1950-51 yıllarında eskiden Tahıl Pazarı olan aynı zamanda halk tarafından Lonca adı ile anılan, hububat alışverişi yapılan meydana üstü kapalı bir alan oluşturulmuştur (Akarca, 2000). Buraya gösterilen rağbet nedeniyle handa da hareket yoğundu. Fakat 1960'lı 1970'li yıllarda Tahıl Pazarı yerinin değiştirilmesiyle, alan da cazibesini kaybetmiştir.

Çöllüoğlu Hanı'nın tarihçesi hakkında bilgi verilecek olursa, yapının kitabesine göre, 25 Recep 1132'de Abdullah Efendi oğlu Hacı Abdülaziz tarafından yaptırılmıştır (Ek.2.2. ve Ek.2.3). Hacı Abdülaziz Ağa İbni Abdullah Efendi Vakfına ait 16. Safer 1150 tarihli vakfiyeye göre, Belen Cami yakınındaki fevkani ve tahtani 42 oda kagir han, Ağa Cami yakınındaki medreseye vakfedilmiştir.

Yapının çevresindeki binalardan en önemlisi Belen Cami'dir. Paul Wittek'e göre Bizanslılar tarafından, Texier' e göre etrafı sütunlu korentiyon üslubundaki mabedin vali tarafından yıktırılıp malzemelerinin kullanılmasıyla yaptırılmıştır (Witteck, 1944 ve Texier, 1923-1924). Cami, üç sahnıdır. Sahnıları oluşturan ayakların mermer devşirme malzemeli ve bunlarında korentiyen mermer sütun başlıkları olduğu

görülür (Resim 2.19). Son cemaati yoktur, fakat bugün etrafı çevrilerek bu amaçla kullanılan camikanlı mekan bulunur. Girişin hemen üstünde ahşap kadınlar mahfili vardır. Beden duvarları kesme mermer taş ve tuğla karışımı almaşık örgüdür. Almaşıklık düzgün değilse de tuğlalar yatayda yatay olarak ve düşeyde hem düşey, hem de yatay olarak kullanılmıştır. Minare büyük olasılıkla yapıya sonradan eklenirken, lento yerine tuğla kemer kullanılan pencereler açılmıştır. Yapının bitimi ise üç sıra tuğlalı kirpi saçak ile oluşturulmuştur. Beşik çatısı alaturka kiremit kaplıdır. Girişte bulunan büyük mermer plakalı kitabeye göre minare 1811 (H.1226)'de Ömer Ağa tarafından yaptırılmıştır. Minarenin gövdesi daire formulu olup sekizgen pabuca oturmaktadır (Resim 2.20). Pabucun yüksekliği neredeyse caminin yüksekliğindedir. Pabucun ikinci bölümünde panolar oluşturulmuştur, içinde de kemer formulu çıkıntılar vardır. Minare kırmızımsı kesme tüflerle yapılmıştır. Minarede yer yer boya izleri bulunmaktadır. Cami 48-07.01 (1.0)/23 envanter nosu ile ve 1/1000 ölçekli 19L-III harita paftasında belirtildiği üzere, İzmir 2 no'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nca tescillenmiştir.

Hisarbaşı Tepesi'nde Çöllüoğlu Hanı ve Belen Cami ile birlikte üçgenin diğer ayağını oluşturan Sefa Oteli (Yanık Han) bulunur. Yapı dışarıdan bakıldığında daha çok Cumhuriyet dönemi yapısı izlenimi verse de tarihi 1737'lere dayanmaktadır. Sefa Oteli ile ilgili ayrıntılı bilgi bir önceki başlıkta verilmiştir.

Hisarbaşı Mahallesi , Milas'ın en eski yerleşim bölgesidir. Hem dini, hem ticari, hem de idari hayat burada yoğun şekilde sürdürülmüştür. Bu durum bugün de devam etmektedir. Tepenin batı yamacına doğru ticari hayat mekanları gelişmişken, doğu yamacında da genellikle geleneksel konutlar bulunur. 1876'da kurulan Milas Belediyesinin bugünkü binası Sefa Oteli'nin yanında, Belen Cami'nin karşısındadır (Harita 2.6).

Çöllüoğlu Hanı'nın batısından bugünkü Cumhuriyet Caddesi'ne kadar oldukça geniş bir alana, genelde tek katlı yapıların oluşturduğu adalar genişlemektedir (Harita 2.6). Yapıların tarihi hakkında kesin bilgi olmamakla beraber, İsmet Paşa'nın 1 Mart 1926'da Milas'a geldiğinde Türk Ocağı'nda yani bugünkü Kızılay Caddesi'nde

Çöllüoğlu Hanı'nın güneybatı duvarına yaslanan mekanlardan olan Kızılay Binası'nda oturduğu bilinmektedir (Resim 2.21) (Menteşe, 1986). Bu bilgi ışığında, buradaki yapıların yapımları 20. yüzyıl başına ve hatta 19. yüzyıl sonuna isabet ettiği düşünülebilir.

Çöllüoğlu Hanı'na yaslanan yapılardan Cumhuriyet Caddesi'ne kadar dört paralel sokak ve bu yollara dik konumlanan sokaklarla alanın parselasyonu yapılmıştır. Pazaryeri sokağından direkt Belen Cami'ne, Şadırvan Sokak'tan Çöllüoğlu Hanı'na ulaşılır. Hatta Saraçlar Sokak'tan, Eskiçiler Sokak'tan han yapısı algılanabilmektedir (Resim 2.22). Burada yer alan yapıların yaklaşık beşte üçü tek katlıyken, yaklaşık beşte ikisi iki katlıdır. Bir buçuk katlı üç, üç katlı beş yapı vardır. Üç katlı yapılar, biri hariç yoğun çarşı dokusunun içinde değildir (Harita 2.7). Hisarbaşı Mahallesiindeki özellikle çarşı dokusundaki yapıların tarihi, yüzyıl başına dayansa da, arada yeni yapılmış olanlar da vardır. Çoğunun tek katlı veya iki katlı olmasıyla görsel birliktelik sağlanmasına karşın, özenli yapılmamıştır. Kat sayıları dışında yoğun bir mimari dil oluşturulamamıştır. Alanın nitelikli, niteliksiz yapı dağılımı 2.8 no.lu haritada görülmektedir. Özellikle Çöllüoğlu Hanı ve çevresindeki yapılar dışında kötü durumda olanların sayısı azdır. Genellikle yapıların basit onarımlara ve boyanmaya gereksinimi vardır (Harita 2.9).

Hisarbaşı Mahallesi'ni neredeyse olduğu gibi kapsayan alan, 13.07.1976'da 1. derece sit ilan edilmiştir. 1983 yılındaki koruma yasalarıyla sit kavramı tekrar ele alındığından, 1.derece sit 13.04.1985 tarihinde Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nca kentsel ve III.derece arkeolojik sit olarak değiştirilmiştir. Bu nedenle Milas Belediyesi İller Bankası'na Koruma Amaçlı İmar Planı yaptırmış ve bu plan İzmir 2 no.lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nca onaylanmıştır. Zeus Labrandus Mabedi'nin bulunduğu alan da 1. derece arkeolojik sit olarak belirlenmiştir. Alanda yapılacak yeni yapılaşmalar için kuruldan izin alınması gerektiği gibi, temel atılması yapılacak hafriyat müzeden yetkililerin olayı takip etmesi gerekmektedir. Yeni yapıların yıkılanlardan daha yüksek olmasına izin verilemez. 1. derece arkeolojik sit alanında da hiçbir yapılaşmaya izin verilemez.

Harita 2.7. Hisarbaşı Mahallesi'ndeki yapıların kat durumu

Ayrıca bölgede bazı önemli ve nitelikli yapılar, tek yapı bazında tescillenmiştir (Harita 2.10).Koruma amaçlı imar planında görülen park uygulamaları ve bazı yapıların yıkılarak alanın temizlenmesi henüz uygulanmamıştır. Alanda yeni inşaat da görülmemektedir.

BÖLÜM ÜÇ

ÇÖLLÜOĞLU HANI'NIN TANIMSAL VERİLERİ

3.1. Genel Tanım

Milas yöresi halkı tarafından Çöllü Hanı olarak da bilinen Çöllüoğlu Hanı, ilçenin yapılaşma yoğunluğunun yaşandığı, eski kent dokusunu da barındıran, 90 m. yükseklikteki Hisarbaşı Tepesi'nde bulunmaktadır. Tepenin 80m. x 60 m.ye yakın alanı, neredeyse eğimsiz bir yapıya sahiptir. Hanın kuzeydoğu kanadı da, bu alana konumlanmıştır (Çizim 3.1 - Ek Cilt 2, Pafta No.1).

Çöllüoğlu Hanı tipik Osmanlı kent içi hanı olarak tanımlanabilir. İlk yapıldığında boş bir alana oturduğundan, arsaya uyma gibi bir zorunluluğu olmadığından kareye yakın merkezi bir plana sahiptir. Günümüzde çevresinde (bitişğinde) pek çok yapının olması tasarımını değerlendirme ölçütlerini etkilemez. Nitekim bitişik dükkanlardan hana geçiş söz konusu değildir. İki katlı, avlulu, ahşap karkas revaklı, iki eğimli çatılı, yapıldığında alt katı depolar, üst katı da odalar şeklinde kullanılan, tipik 18. yüzyıl kent içi hanlarından biridir.

Yapıya ulaşım, oldukça işlek olan Belediye Caddesi'nden doğrudan sağlanmaktadır. Ayrıca, ilçenin ticaret yaşantısının yoğun olduğu Cumhuriyet Caddesi'ne bağlanan sokaklarla da ulaşılabilir. Kızılay Caddesi, Tahıl Pazarı Meydanı, Belediye Caddesi, Tahıl Pazarı Sokağı ve Şadırvan Sokağı yapıyı çevreleyen sokak ve meydanlardır. Yapının bulunduğu alan, İzmir 2 no.lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na 22.06.1992 tarihinde kentsel sit alanı olarak onaylanmıştır. (Harita 2.5.) Belen Cami ve Sefa Otel (Yanık Han) ile birlikte bir meydanı sınırlandıran Çöllüoğlu Hanı, koruma imar planına göre, Cumhuriyet

Caddesi'nin doğusunda yer alan ve ilçenin eski çarşı dokusunu oluşturan küçük yapı adalarını taçlandırmaktadır. Yapı Hisarbaşı Tepesi'ndeki konumu nedeniyle Cumhuriyet Caddesi'nden yaklaşık 40-50 m uzaklıkta olmasına karşın algılanmaktadır. Şadırvan Sokak, Belediye Caddesi, Kızılay Caddesi yoğun yaya trafiğine sahipken, Belediye Caddesi, Tahıl Pazarı Meydanı ve Tahıl Pazarı Sokak'ta da yoğun araç trafiği vardır. Yapı, küçük bir cami olmakla birlikte esnafın, yakınlığı nedeniyle tercih ettiği Belen Cami ile idari hayatın devam ettiği Belediye Binası'na çok yakındır.

Yaklaşık kare bir alanı kaplayan hanın, kuzeybatı-güneydoğu yönü doğrultusunda konumlandığı kabul edilebilir. Hanın tepe üzerindeki konumu (önce boş arsaya yapılması), ilk yapıldığı günden günümüze değin birtakım değişimlere uğramıştır (Resim 2.17). Yapının kuzeybatı-güneybatı cepheleriyle giriş kapıları dışındaki tüm duvarlar, tek katlı yapılarca çevrelenmiştir. Güneydoğu cephesine de, han algılanmayacak şekilde tek katlı yapılar bitişmiştir. Sadece Tahıl Pazarı Sokağı'na cephe veren kuzeydoğu cephesinde bitişik düzende yapılaşma bulunmamaktadır. Üç tarafındaki tek katlı dükkanlar nedeniyle han, bir arastanın ögesi haline dönüşürken, kuzeydoğu kanadının zemin katından dışarıya açılan kapılarla, yapı çevresinde görülen sokağa açılım isteği tamamlanmıştır.

Hana bitişik yapılardan sözedilecek olursa; Belediye Caddesi'ndeki iki yapıdan en dıştaki tek katlı ve bugün kullanılmamakta olup, çatısı üç eğimlidir. Yanındaki, aynı zamanda ana giriş kapısının bitişikindeki tek katlıdır ve iki eğimli çatısı bulunmaktadır (Resim 3.1). Yapılar, yükseklikleri ve saçak elemanları ile, arazi eğiminden dolayı yüksekliği artan hanı, insan ölçeğine getirecek düzendedir. Kızılay Caddesi'ndeki yapıların da tümü tek katlı ve çatıları tek eğimlidir. Sadece Tahıl Pazarı Sokağı'na cephesi olan son yapının üç eğimli çatısı bulunmaktadır. Bu sokakta, saçağın yanı sıra, sıcak iklim etkisinden kurtulmak için sokak üstünü örten sarmaşıklar vardır. Tahıl Pazarı Sokağı'ndaki hana bitişik yapılar, tek katlı olup, tek eğimli çatıya sahiptir.

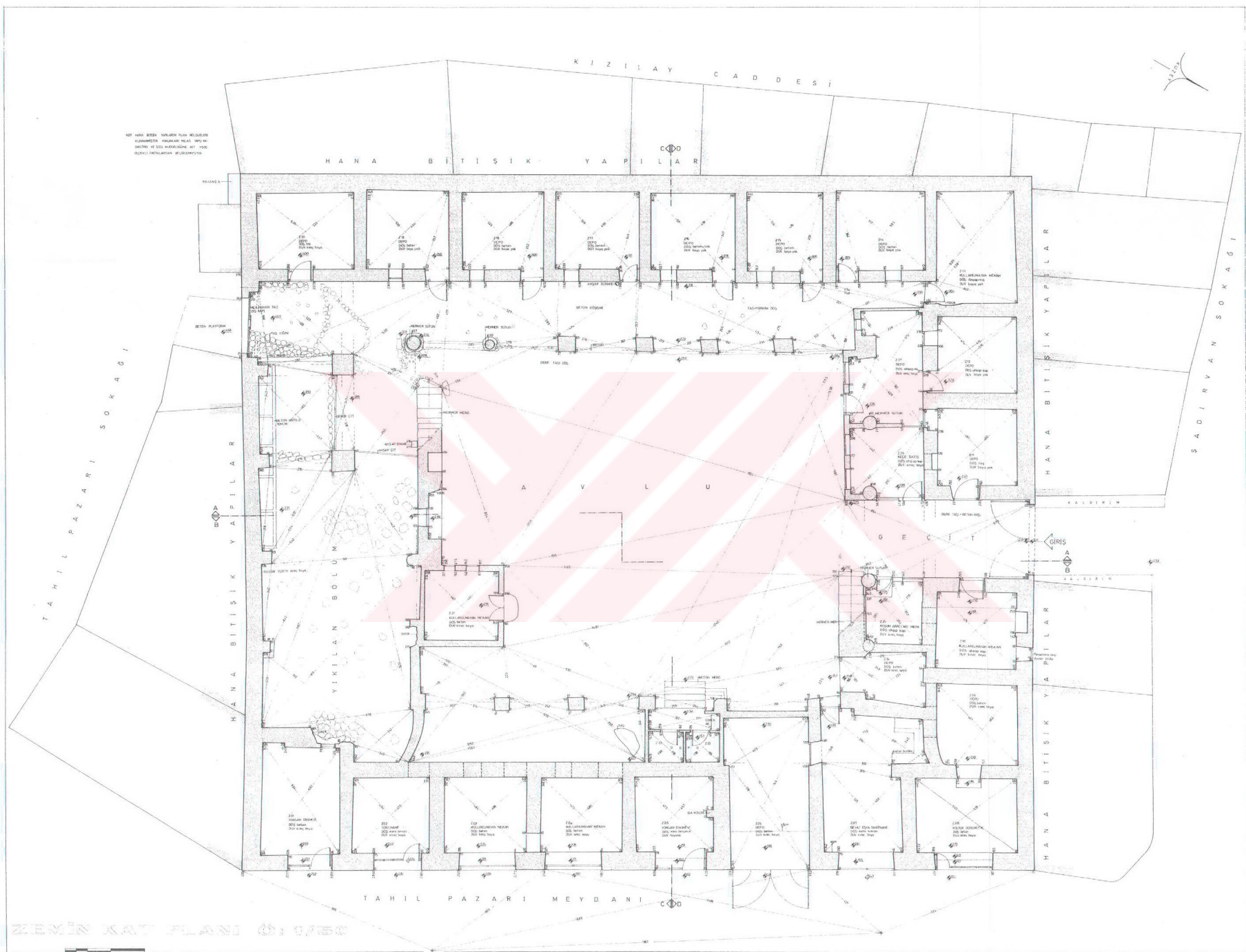
Çöllüoğlu Hanı'nın biri kuzeybatıda, diğeri güneydoğuda olmak üzere iki girişi vardır. Bunlardan kuzeybatıdaki ana giriş olarak değerlendirilebilir (Resim 3.2). Her ne kadar Belen Cami'nin konumu hanın girişini kısmen kapatsa da, Sefa Otel'i'nin de (Yanık Han) katılımıyla bu üç yapı Osmanlı kentine uygun bir toplanma alanı, meydan oluşturmaktadır. Üstelik giriş ve yol kotunun aynı olması, alanların birbirlerine akışını süreklileştirmiştir. Güneydoğudaki girişe bakıldığında ise, yol kotu ile giriş kotu arasında bugün bile yaklaşık 80 cm yükseklik farkı bulunmaktadır (Resim 3.3). Bu kapının tali bir giriş olduğunu düşünmek yanlış olmaz. Her iki giriş de zemin katın cephesinde taş kemerli bir boşluk olarak algılanmaktadır. Ancak bunlar, hana komşu olmuş yapılar nedeniyle bugün çeşitli açılardan görülememektedir.

Han, 34.70 x 30.40 m. kareye yakın düzgün bir forma sahiptir. Eğimli bir arazide konumlanması nedeniyle, kuzeydoğu yönünden bakıldığında yapı yataylık etkisi verirken, Kızılay Caddesi'ne ulaşıldığında kot farkı nedeniyle bu etki kaybolmaktadır. 10.60 m. yüksekliğindeki beden duvarına, Cumhuriyet Dönemi sonrasında küçük dükkanlar yapılmıştır.

3.2. Plan Özellikleri

3.2.1. Zemin Kat ve Revak Altları

Tezin konusu olan hanın günümüzdeki planına bakıldığında, dış eklemlemelerden başka, içte de bazı ekler algılanmaktadır. Bu bakımdan, yapının bugünkü durumu ilk yapıldığı zamandan farklılıklar göstermektedir (Çizim 3.2. – Ek Cilt 2, Pafta No.2). İki giriş kapısı, hana ait olmayan yapılanmalar nedeniyle ne kadar gizlenmiş olsa da, avluya girildiğinde bu iki elemanı birbirine bağlayan, aksiyelliği sağlayan dere taşı ile kaplanmış bir zemin dokusu vardır. Kuzeybatı cephesindeki ana girişin geçit uzunluğu ilk yapıldığında yaklaşık 4.70 m iken, Z26 ve Z27 nolu odalar nedeniyle bugün bu aralık yaklaşık 8 m.ye yükselmiştir. Hana bitişik yapılar

Çizim 3.2. Çöllüoğlu Hanı bugünkü zemin kat planı

nedeniyle yoldan avluya ulaşım 5.50 m. daha uzamıştır. Hanın ana giriş mekanı, bir sokak gibi algılanmaktadır (Resim 3.4.). Buna karşın, bugün kullanılmayan ve tali olarak nitelendirilebilen güneydoğu cephesindeki ikinci giriş için bu durum söz konusu değildir.

Özgün biçimi düşünülecek olursa yapı, iki katlı, avlulu, revaklı; iki girişi, güneydoğu cephesi ve güneybatı cephesi köşesindeki mazgal pencereleri sayılmazsa, zemin katı pek çok Osmanlı kent içi hanları gibi dışa kapalı, kanatlardan üçü hücreli, biri kemerli yarı açık mekanlı, masif beden duvarlıdır. Ana giriş kapısından hana girildikten sonra, orijinal dere taşı döşenmiş olan avluya ulaşılır.

Avluya girilip de yapının güneybatı ve kuzeydoğu yönlerine bakıldığında, ahşap revağı taşıyan taş ayaklar ve mermer sütunlar görülür (Resim 3.5. ve 3.6.). Güneybatıda yer alan taş ayaklar dört tane olup, ortalama 0.60 x 0.80 m. kare kesite sahiptir. Bunlar büyük parçalar olarak kesilmiş tuf, mermer ve tuğla karışımı bir malzemeye oluşturulmuştur (Resim 3.7.). Tali giriş kapısına yakın yerdeki iki ayak da mermer sütundur (Resim 3.8.). Bu elemanlardan, iki revak yönünün kesişim noktasını oluşturan mermer sütun, iki parçadan oluşmaktadır. Alttaki parçanın kesiti 0.56 m. iken, üst parçasındaki 0.50 m.dir. Bu iki devşirme sütun parçasıyla oluşan tekil eleman, gene mermer dikdörtgen bir tabana, bu da mermer taş parçalarıyla oluşturulmuş tesviye katına oturmaktadır. Diğer mermer sütunsa tek parçadan oluşup, mermer taban ve mermer taş tesviye katına oturmaktadır. Bu mimari eleman da, antik bir kalıntıdan alınmış narin bir sütundur. Kesiti ortalama 0.40 m.dir. Bu iki sütunla yapının tali girişi vurgulanmış, taş ayakların hantallığı nedeniyle oluşulabilecek görsel doluluk boşaltılmıştır. Güneybatı kanadındaki taş ayaklar ve sütunlar arasındaki boşluklar 2.07 m.den 2.88 m.ye kadar olup ortalama 2.59 m.dir.

Kuzeydoğu kanadındaki ayakların hepsi gene tuf, mermer, tuğla karışımı olup, bunlardan bir tanesi özgün olmayan eklemlenmeler nedeniyle algılanmamaktadır (Resim 3.9.). Bu kanattaki, ahşap revağı taşıyan taş ayakların kesitleri ortalama 0.57 x 0.70 m. iken, doğu köşesindeki, güneydoğu ve kuzeydoğu revağının oturduğu taş ayak kesiti artıp, 0.75 x 0.66 m. gibi bir değerle kareye yaklaşmıştır. Briket duvar

örgüsünü her iki tarafta bitiren taş ayaklarda ise kesit düşmüştür (ortalama 0.55 x 0.57 m.). Taş ayaklardan üç tanesinin arası doldurulmuştur. Z07 nolu mekanın avluya bakan kapısı avludan 1.46 m. yüksektedir (Resim 3.9.). Z06 nolu mekanın avlu tarafı briket duvarla kapatılmıştır. Z05 nolu mekanın önü ise beton merdiven ile ulaşılan iki küçük depo ve erkekler için tuvalet mekanı olarak değerlendirilmiştir.

Avluya girince karşıda yer alan, güneydoğu kanadındaki taş ayak yerleşim sistemi biraz daha farklıdır. Bu kanattaki ayaklar, mekan ve duvar eklemeleri nedeniyle dikkat çekmemektedir (Resim 3.10.). Ayaklardan Z22 nolu mekana bitişik olanı yıkık, diğeri de bu cephede yer alan merdiven kemerinin oturması nedeniyle kısadır (Resim 3.11.). Yıkık olan taş ayağın gerçek boyutları göz önüne alınarak değerlendirme yapıldığında ortalama kesit 0.55 x 0.70 m.dir. Günümüze ulaşabilen, revağı taşıyan diğer ayaksa, yaklaşık 0.25 m. kare kesitli ahşap dikmedir. Bu ayaklar arası 2.41 m. ve 2.88 m.dir. Merdiven kemerinin oturduğu ayağın hemen yanında revak döşemesine ait ahşap tabanın oturduğu yarı silindirik, küçük boyutlu taş ve tuğla karışımı ek bir ayak bulunmaktadır. Bu taş ayakların yüksekliği şu anda yaklaşık 2.30 m.dir. Fakat bu orijinal değildir. 1990 ve 1992 yıllarındaki depremlerle gerçekleşen yıkılmayla, toprak kotu yaklaşık bir metre yükselmiştir.

Kuzeybatı avlu cephesine bakıldığında, zemin kat itibarıyla yapının özgünlüğünü korumadığı görülür (Resim 3.12.). Avludan bakıldığında girişin solunda yer alan, revağı taşıyan sütunlar, eklenen mekanlar nedeniyle içeride kalmışlardır (Çizim 3.2). Revağı taşıyan taş ayak veya sütunlardan sadece mermer merdivenin arkasında bulunanlar göz önündedir. Merdivenin başlangıcındaki mermer sütun iki parçadan oluşup, kesiti 0.62 m.dir. Diğeri ise, öbürlerinden farklı olarak kanellürlü (yivli) olup, kesiti 0.55 m.dir. Bu iki sütun arasındaki uzaklıksa 2.80 m.dir. Diğer mermer sütunlarsa, 0.58 ve 0.63 m. ortalama kesite sahiptir. Bunların arası ise 2.50 m.dir.

Aslında özgün yapının zemin katının revak altı kapalı değilken, tam tarih verilememesine karşın, 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında kuzeybatı kanadında bu kısım kapatılarak Z25, Z26, Z27, Z28 mekanları oluşturulmuştur.

Kanadın kuzeydoğu köşesinde yer alan Z08 mekanı ve Z09 mekanı ara duvarına açılan yaklaşık bir metre delik ile ilişkilendirilirken, Z13 mekanına ulaşım avlu içinden olduğundan kanadın sadece bu bölgesinde yaklaşık 1.15 m. genişliğinde bir geçit bırakılmıştır (Resim 3.13.).

Handa, avlunun üç tarafı hücrelerle çevrilmiş, dördüncü kanadı ise taş ayak ve kemer sistemi ile boş bırakılmıştır. Ana giriş cephenin merkezinden, tali giriş ise cephenin 1/3'lük bölümünden sağlanan bir yapıdır. Fakat günümüzde zemin kat planı, ilk yapıldığı halinden farklıdır. Kuzeydoğu kanadında yer alan hücrelerin değişen sosyal ihtiyaçlara göre sahip oldukları kapı ve pencereleri kapatılarak mekanlar dışa yani Tahıl Pazarı Meydanı'na açılmıştır. Ayrıca bu kanattaki mekanlar revak altıyla birleşerek büyütülmüştür (Z06 , Z07) . Revağı taşıyan sütunlarla, özgün hücreler arası doldurularak Z25, Z26, Z27 ve Z28 mekanları elde edilmiştir. Z22 mekanı ise avlu içinde tekillik arz etmektedir. Köşe hücreler ortalama dışı bırakılırsa, orijinal mekanlar 3.51 x 3.40 m ölçü ortalamasına sahiptir. Köşe hücrelerin ortalaması ise 3.86 x 4.09 m.dir.

Özgün mekanlardan dışa açılım sadece Z20 mekanındaki iki duvarda da yer alan mazgal pencerelerdir (Resim 3.14.). Z10 mekanındaki dışa bakan pencere ise orijinal olmayıp, 19. yy. sonlarına doğru açılmıştır. Z13, Z14, Z15, Z16, Z17, Z18, Z19 ve Z20 no.lu orijinal mekanların aydınlatılması, avluya açılan kapı ve pencerelerden sağlanır. Z20 mekanında ise aydınlatmaya, tavana yakın mazgal pencereler de yardımcı olur. Z01, Z02, Z03, Z04, Z05, Z06, Z07, Z08 mekanları dış sokağa açılımla aydınlanırken (Resim 3.15.), Z02 mekanında avluya bakan kemer aynası, pencere olarak değerlendirilmiştir. Z07 mekanında da avluya bakan bir kapı vardır. Z26, Z27, Z28 mekanlarının ise, konut penceresi görünümünde aydınlanma boşlukları vardır (Resim 3.12.).

Kuzeydoğu kanadındaki mekanların dışa açılımıyla işlevler çeşitlenmiştir. Z01 ve Z05 yorgan dikim evi, Z02 terzi, Z07 beyaz eşya tamirhanesi, Z08 koltuk döşemeciliği ve Z09'da onun deposu olarak kullanılmaktadır. Z03 ve Z04 mekanları birbirlerine boşluk açılarak bağlanmışsa da, bugün her ikisi de boştur. Kepenk

üzerindeki yazılardan burasının, un satışının yapıldığı dükkanlar olduğu anlaşılmaktadır. Z06 mekanı da, günümüzde depo olarak kullanılmasına karşın, 1950'lerde Z23, Z24 mekanlarının tuvalet olması nedeniyle burası, yapı dışından ulaşımı sağlayan geçit şeklinde düşünülmüştür. Bu geçit, daha sonra, 70'li yıllar bitmeden avlu cephesine briket örülerek kapatılmıştır. Z07 mekanı da zaman içinde aş evi olarak kullanılmıştır. Nitekim hala beton banko ve ocak mevcuttur, ayrıca Z24 mekanındaki duvarda yoğun duman kirleri hala gözlemlenmektedir. Z23 ve Z24 depo, hemen bu mekanların önü erkek tuvaleti, Z25 boş, Z26 saraçhane (koşum araçları imalatı, tamiri), Z10, Z21, Z13 boş, Z11, Z12, Z14, Z15, Z18, Z19, Z20, Z27 depo, Z28 mutafin (kıl çuval dokuma yapan kişi) satış dükkanı, Z16, Z17 çuvalla kömür satış yeri olarak değerlendirilmektedir. Z21 nolu yıkık bölüm ise koyun ve keçilerin bağlandığı ağıl olarak kullanılmaktadır. Duvarının üstünde bitim malzemesi olarak beton kullanılmış yemlik bulunmaktadır.

Yapının zemin kat planında anlatılması gereken son öge de merdivendir. Orijinal iki merdiven de girişlere yakın ve çıkış yönleri kuzeybatı ve güneydoğu kanatlarına paraleldir. Z23, Z24 depolarına (2.73 kotundan, 1.53 m. kotuna) ulaşım beton merdivenle sağlanmaktadır.

3.2.2. Birinci Kat Ve Revaklar

Hanın revak katı diye de adlandırılan birinci katı, zemin katına göre mekan özelliği bakımından fazla değişikliğe uğramamıştır. Bu katın tümünün algılanmamasındaki sorun güneydoğu kanadındaki yıkık bölümdür (Çizim 3.3. – Ek Cilt 2, Pafta No.3). 14.4.1990 tarihinde 3.5 şiddetinde ve 1992 yılında yaşanan depremler sonucunda, üç odanın dış duvarları dışında tüm duvarları tamamen, R01 no.lu köşe odanın da bir duvarı ortadan kalkmıştır (Resim 3.16). Bu nedenle dört kanatta da odaların yer aldığı düzen kaybolmuştur. Yapının bu katı taş ayak ve mermer sütunların taşıdığı ahşap revakların etrafına dizilen odalardan oluşmaktadır. Kuzeydoğu ve güneybatı kanatları daha uzun olduğundan burada sekizer, diğer

kanatlarda ise yedişer oda vardır ve orijinalde toplam oda sayısı 26 iken, yıkılma nedeniyle bu sayı 23 'e düşmüştür.

Revak katı odaları, köşe odalar sayılmazsa, ortalama (yıkık olan odalar ortalama dışıdır) 3.55 x 3.67 m. boyutlarındadır. Köşe odalarsa ortalama 4.80 x 3.54 m.dir. Her mekana duvar kenarındaki kapılardan girilirken kuzey ve güney köşelerindeki odalara, yaklaşık 45 derecelik açıyla girilmektedir.

Ahşap revak uzunluğu, duvar tarafında uzun kenarlarda 24.80 m. iken, yıkık olmayan kısa kenarda 20.75 m, avluya bakan kenarlardan uzun olanların ortalaması 19.75 m. , kısa kenarın uzunluğu ise 15.56 m.dir.

Mekanların dışa bakan duvarlarında, diğer hanlar gibi burada konaklayan yolcuların gereksinimlerini karşılayan ocak, niş elemanı ve küçük bir pencere bulunmaktadır (Resim 3.17). Revağa bakan duvarlarda da bir kapı ve pencere bulunmaktadır. Fakat bu sisteme eklenmeyecek odalar da vardır. Ana girişin üstünde yer alan R11 nolu mekanın dış duvarında iki tane pencere bulunurken, iki tane niş ve ocak elemanı yan duvardadır(Resim 3.18). R22 mekanındaki niş de, yan duvardadır. Avluya bakan duvarlardaysa, her oda için (köşedekiler hariç) bir tane mekana giriş kapısı ve bir tane de pencere vardır.

Yaklaşık 300 yıllık olan Çöllüoğlu Hanı, tarihsel süreçte birçok değişim geçirmiştir. Zemin katta yeni mekanlar kullanıma açılırken, üst katta varolan mekanlarda pencere boşluklarının açılması ve kapanması, döşeme kotlarının yükseltilmesi gibi mekan algılanışını etkileyen, ama formunu bozmayan uygulamalarda bulunulmuştur.

Bazı odalar döşeme kotları nedeniyle tam olarak algılanamamaktadır. R23 odasına girildiğinde mekanın ve ocağın tümü görülememektedir. Bunun nedeni kapıdan 1.30 m. ileride gerçekleşen 0.75 m.lik kot farkıdır. Döşemedeki bu farklılık hem mekanı bölmekte, hem de ocağın kullanılmasını engellemektedir. Aynı özellik,

yani kot farkı nedeniyle mekan hacminin azalması kuzeydoğu kanadındaki özellikle R07 'de olmak üzere, R06 ve R08 odalarında da görülmektedir.

Odaların aydınlığını ve havalanmasını sağlayan pencerelerden, dışa bakan duvarlardakilerde değişimler vardır. R02, R04, R05, R06, R07 mekanlarındaki niş veya ocaklar pencere olarak değerlendirildiğinden mevcut pencerelere göre daha büyük ve döşemeye yakın olanlar, mekanları daha fazla aydınlatabilmektedir. R08, R21, R23 odalarına da pencere açıldığından diğer mekanlardan fazla aydınlanma söz konusudur. Bunun tersi durum da mevcuttur. Nitekim R09, R10, R12, R13 mekanlarındaki dışa açılan pencereler, ya doldurulmuştur ya da önüne gelen yapılar nedeniyle kapanmıştır. R04 ve R05 mekanlarında da bu tip mekanlar tuğla ile kapatılmasına karşın ocakların pencere olarak açılması, doğal aydınlatma sorununu bir parça çözmüştür.

Bu kata ulaşımı sağlayan merdivenlerden kuzeybatı cephesindeki revağa köşeden bağlanırken, güneydoğu cephesindeki, revağı ortadan bölmektedir. Böylelikle güneybatı kanadındaki revakta, odalara dağılabilmek için daha uzun bir dolaşım alanı vardır.

Revak katı da, zemin katı gibi zamanla gerçek işlevini kaybetmiştir. Tarih içinde kervan yolcularının veya malını satmaya gelen tüccarların konakladığı odalar bugün, bu amaca hizmet etmemektedir. R08, R09, R10 nolu odalar, pek çok handa da görülen uygulamayla bekar erkeklere kiralanmaktadır. R17'de de mutaf kiracıdır. Aslında bütün odalar kirada olmakla beraber, bunlar ya boş, ya depo ya da kümes hayvanlarının bakım yeri olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca güneybatı revağında mutafa ait kıl örgü el makinaları bulunmaktadır ve bunlardan bir tanesi kullanılmaktadır.

3.2.3. Avlu

Hanın avlusu, revaktan dolayı açık ve yarı açık olarak ikiye ayrılmaktadır. Z22 mekanı, bu net alanı bölmektedir (Çizim 3.2 – Ek Cilt 2., Pafta No.2). Aslında dört tarafı taş ayaklarla, sütunlarla, merdivenlerle, çevrili iken, yapılan eklemeler nedeniyle revak altındaki odalar ve Z22 mekanının yanındaki duvarla sınırlandırılmıştır. Avlu, bu mekan sayılmazsa 18 x 14.5 m boyutlarındadır. Güneybatı kanadının tamamı ve kuzeydoğu kanadının üç taş ayak aralığının dolu olmaması nedeniyle revak altı, avlu ile birleşebilmiştir. Bu sayede zemin kattaki odaların önü gölgelenerek, sıcak iklimde yer alan yapıda yaşayanların korunması sağlanmıştır.

Açık avlu ile yarı açık avlu, kot farkı ile de vurgulanmıştır. Yapının konumlandığı, Hisarbaşı Tepesi'ndeki topografya yapısı nedeniyle bu vurgu, güneybatı cephesindeki revak altındaki avlu bölümünde dikkat çekicidir (Resim 3.19). Yaklaşık 36 cm.lik kot farkı ile iki dolaşım alanı birbirinden ayrılmaktadır.

Osmanlı dönemi kent içi hanlarında genellikle küçük mescit, şadırvan veya havuz bulunurken, Milas'ın sıcak havasına karşın, Çöllüoğlu Hanı'nda bu türde bir uygulama yoktur. Milas'ın yer altı su kaynaklarının oldukça bol ve birçok yerde çeşmenin olması buna etken olabilir.

3.3. Cepheler

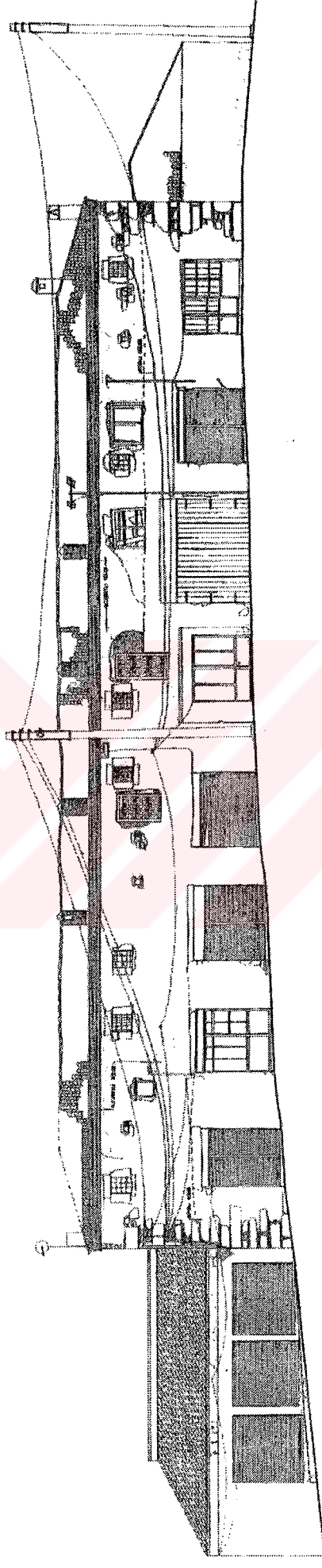
3.3.1. Sokak ve Meydan (Dış) Cepheleri

Çöllüoğlu Hanı kuzeybatı - güneydoğu yönleri doğrultusunda konumlanmasıyla kuzeydoğu - Tahıl Pazarı Meydanı, kuzeybatı - Meydan ve Şadırvan Sokağı, güneybatı - Kızılay Caddesi, güneydoğu - Tahıl Pazarı Sokağı cepheleri oluşmuştur. Bunlardan sadece kuzeydoğu cephesi tam anlamıyla

algılanabilmektedir. Cephenin meydana bakması ve bitişikte yapının olmaması buna etkindir.

Tüm dört cephede de köşeler, blok mermer devşirme taşların birbirine kenetlenmesi ile inşa edilmiştir. Büyüklük zemine indikçe artmaktadır. Köşeler arasındaki duvar dokusu daha küçük ölçekteki mermer, kireçtaşı, tuğla gibi taşlarla örülmüştür. Ara ara üç dört sıra tuğla hatıllar olabileceği gibi taşların arasına yatayda ve düşeyde tuğlalar yerleştirilmiştir. Taşların birbirlerine aderansı, kum harcı ile sağlanmıştır. Özgün pencereler, kırmızımsı tuf malzemeye çerçeve içine alınmıştır. Dört cephede de, revak katı duvarında iskele ve/veya havalandırma deliği olarak kabul edilebilecek boşluklar vardır. Yapı, duvar yüzeyinden yaklaşık 10 cm taşan, 23 x 3 x 9 cm.lik 5 sıra tuğla malzemedan yapılan kirpi saçakla bitirilmiştir (Resim 3.20). Cephelerde algılanan son öğeler ise Milas bacası tipindeki tuğla bacalar ve alaturka kiremit kaplı çatıdır.

Zemin kattaki depoların 1950'li yıllarda işlev değişimine uğrayıp dükkan olarak değerlendirilmesi ve insanların buralara doğrudan ulaşabilmeleri için kuzeydoğu cephesi meydan dış duvarlarına kapılar açılmıştır (Çizim 3.4 – Ek Cilt 2, Pafta No.7). Cephe, iki boyutlu, düzlemsel olarak kabul edilirse, arazinin eğiminden dolayı yamuk bir parça elde edilir. Kuzey köşesindeki yükseklik saçakla birlikte 5.07 m. iken, doğu köşesinde bu değer 6.70 metreye yükselmektedir. Cephe, üç dönem etkisi taşımaktadır. Cephenin özgün durumu, her odanın 0.50 x 0.65 m boyutlarındaki pencereler, iskele ve/veya havalandırma delikleri olarak kabul edilebilecek yaklaşık 16 x 20 cm boyutlarında boşluklardır (Çizim 3.5 – Ek Cilt 2, Pafta No.16). Pencerelerin alt kodu, yaklaşık 2.40 m kodunda yer alması ile neredeyse yapı bitimine yakındır. Bu mimari öğeler aynı tip (kırmızımsı tuf) taş malzeme ile çerçeve içine alınmıştır. Fakat bu, pencereyi çevreleyen taş malzemenin duvar yüzeyinden 3-4 cm dışarı taşarak uygulanan söve tekniğiyle yapılmamıştır. Burada sanki, sadece pencerelerin vurgulanması istenmiştir. Pencere üstü lento taşı ve bunu taşıyan yan taş malzemelerin genişliği, yaklaşık 20-30 cm arasında değişirken pencere altı taşı, denizliğin yüksekliği 10-15 cm arasındadır. Pencerelerde bulunan demir parmaklıklar alanı, yatayda üç, düşeyde dört parçaya bölmüştür.

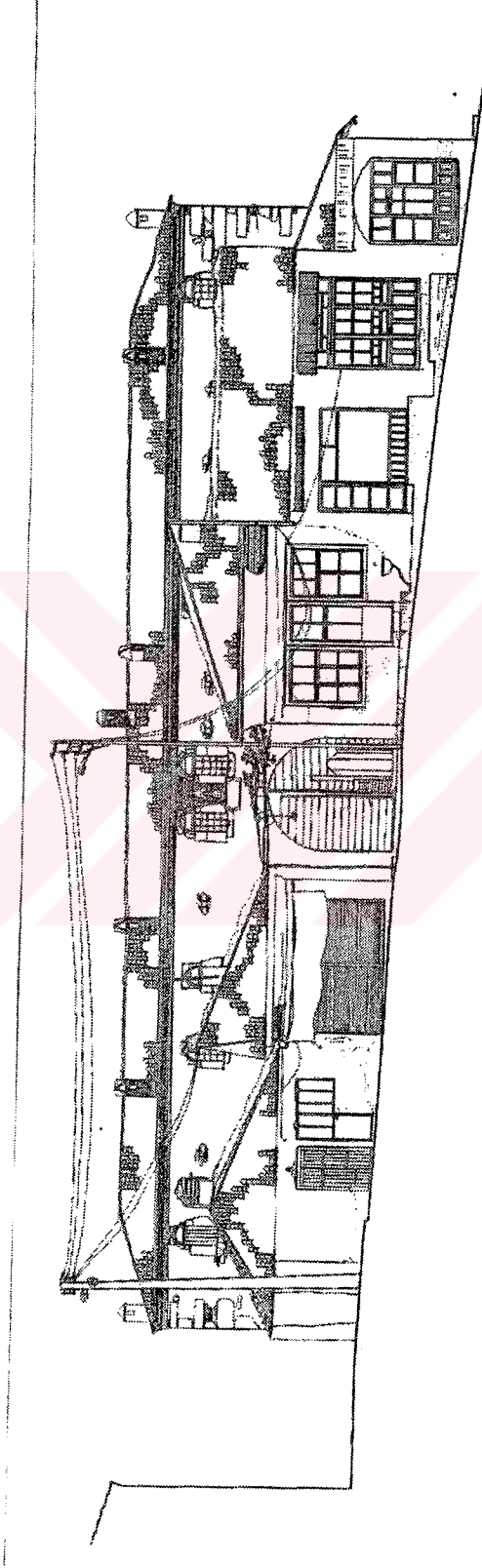
Çizim 3.4. Çöllüoğlu Hamamı kuzeydoğu cephesi

Yapının özgün durumundan, R03 ve R04 nolu mekan pencerelerinin arasındaki devşirme malzeme göze çarpmaktadır.

Cephenin ikinci dönemi –bu, zemin kattaki mekan ekleriyle aynı döneme ait olduğu düşünülen- etüd edilecek olursa, R02 nolu odadaki niş ahşap pervazlı pencere durumuna getirilmiştir (Resim 3.21). R04, R05 nolu mekanlarda ise ocaklar, dikey pencereye dönüştürülmüştür. Bunlar da ahşap pervazlı olup, ayrıca demir ferforje parmaklıklıdır (Resim 3.22). Düşey etkisi vardır. R06, R07 mekanlarından ilkinde orijinal pencere bozularak, diğerinde de ocak yıkılarak yatay etkili büyük ahşap pencereler yapılmıştır (Resim 3.23). Hiçbir pencerede cam bulunmamaktadır. R04 ve R05 mekanları demir parmaklıklı orijinal pencereleri tuğla duvar örülerek kapatılmıştır.

Üçüncü dönem uygulamalar ise, 1950'li yıllara isabet etmektedir. Zemin kattaki tüm mekanlar, günümüz dükkan cephesi anlayışıyla dışarıya açılmıştır. Z01, Z02, Z05, Z08 mekanlarından dışa açılan, metal doğramalı kapı - sabit camlı kanat kombinasyonları oluşturulmuştur. Z04, Z05, Z06, Z07 mekanları ise camlı bölüntüye gereksinim duymayıp, doğrudan dışa açılmıştır. Kapı görevi ile kepenkler oluşturulurken, Z06'nın kapısı oda genişliğince dört parçalı ahşaptır. Z01 mekanında doğrama önünde demir kepenk mevcuttur. Cephenin tam ortasında, elektrik direği yükselmektedir.

Yapının kuzeybatı cephesi, giriş dışında yapılarla kapatılmıştır (Çizim 3.6 – Ek Cilt 2, Pafta No.6). Bitişik nizamdakilerin çatılarının düzensizliği nedeniyle, han yeterince algılanamamaktadır. Zemin cephesinin görülebilen tek ögesi, giriş kemeri ve kapısıdır. Diğer yandan, çatılar arasına gerilen iplere sarılan bitkilerden dolayı tam anlamıyla hissedilememektedir. Giriş kemeri, 3.04 m genişliğinde, 3.38 m yüksekliğindedir. Pencerelerde kesilerek şekil verilip kullanılan tuf malzeme, yuvarlak giriş kemerinin yapımında da kullanılmıştır. Kemerin hemen üstünde +1.65 m kotunda, dikdörtgen formlu, beyaz mermer üzerine çerçeve içine alınmış kufi kitabe bulunmaktadır (Resim 3.24). R11 nolu mekana ait iki pencere ve bu pencereler arasında yer alan tuğla kum harcı ve ahşapla oluşturulan, iç içe birbirine

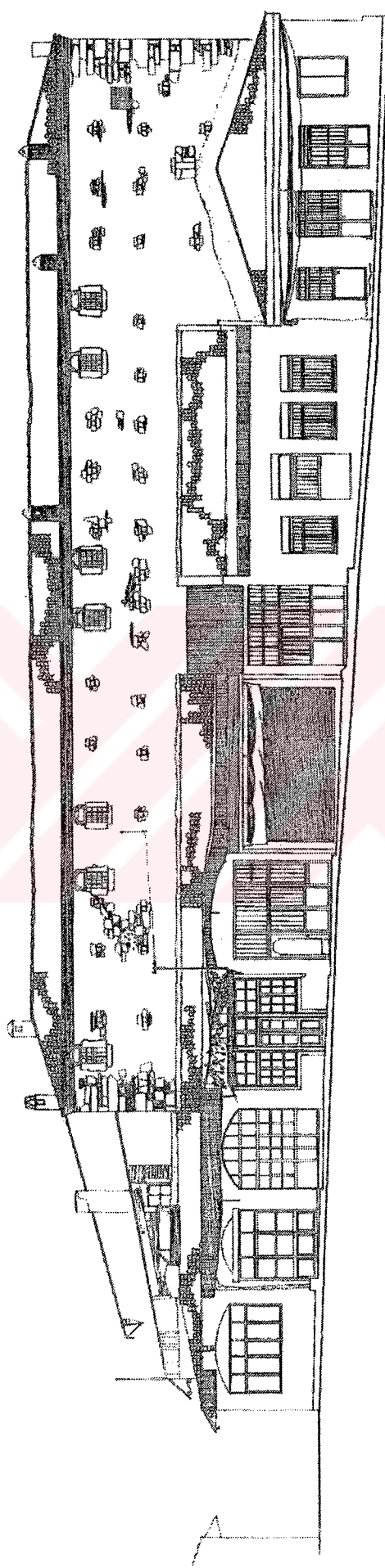

Çizim 3.6. Çöllüoğlu Hamı kuzeybatı cephesi

geçen iki mihrabiye, mermer kitabe ve kemer ögesi ile yapının ana girişi vurgulanmıştır (Çizim 3.7 – Ek Cilt 2, Pafta No.10). Burada duvarın yüksekliği 6.21 m.dir. Kitabenin hemen altında büyük, devşirme, mermer duvar taşları kullanılmıştır. Z10 mekanının pencere boşluğu, önüne gelen yapı nedeniyle görülememektedir (Resim 3.25). Bu boşluğun, yapının özgün durumunda olmadığı düşünülmektedir. Üst kattaki pencerelerin bazılarını (R09, R10, R12, R13 nolu mekanların pencereleri) (Resim 3.26) (Resim 3.27) sonradan eklenen yapıların çatıları kapatmıştır. Kuzeybatı cephesinde, kuzeydoğu cephesinden farklı olarak, pencerelerin lentoları daha yüksek olup (yaklaşık 45-50 cm) iki parçadan oluşmaktadır. Lento, yandaki dikey iki taşa üç cm basarken, konstrüktif özelliği olmayan sivri kemerler, taşın üzerine oyulmuştur. Bu cephede, R14 nolu mekan dışında, pencere lentoları, kirpi saçağın ya altında ya da hemen sınırında tamamlanmıştır. Tuğla kirpi saçak, tuğla bacalar ve alaturka kiremit kaplı çatı cephenin karakteristik özelliğidir.

Güneybatı cephesinde cephe kirlenmesinin yoğun olmaması nedeniyle, taş dokusunun biçimlenmesi kolayca görülebilmektedir (Resim 3.28). Batı köşesindeki duvar yüksekliği 7.90 m, güney köşesinde 9.74 m olan yapının zemin katına, Cumhuriyet Dönemi sonrasında bitişik yeni yapılar yapılmıştır (Çizim 3.8 – Ek Cilt 2, Pafta No.7). Zemin katının dış duvarının masifliği dolayısıyla, bu olayın sorun yaratmaması sokağın, bir kat yüksekliğindeki dükkan cepheleri, pergoleler, sarmaşıklar sayesinde insan ölçeğinde yaşamasını sağlamıştır (Resim 3.29). Kızılay Caddesi'nde yürüyen bir insan, hanı ancak çok kısa anlar içerisinde görebilmektedir. Yapının cephesine dik sokaklarda bulunanlar ise, noktasal bile olsa karakteristik cephe ile karşı karşıya kalabilmektedir (Resim 3.30).

Köşe odaların pencerelerini saymazsak - ki R21 nolu odanın özgün penceresi bu cephede yoktur- ikili, üç grup oluşmuştur (Resim 3.31). Bu sistem ana girişin bulunduğu cephe için de geçerlidir. Yapının tuğla kirpi saçağına 1.40 m. kalan yatay alanda cephenin masifliği yer yer bölünmüştür. R14 nolu odanın pencere boşluğunda cam bulunurken, diğerlerinde ahşap kepenk vardır. Pencerelerde, üçe

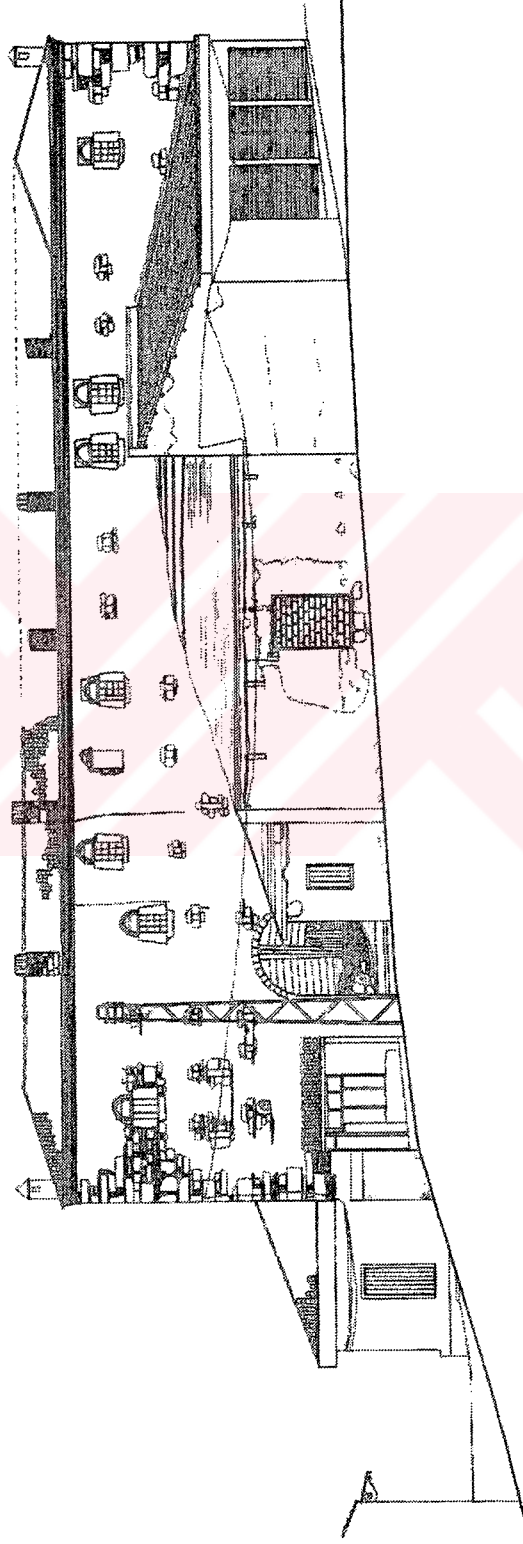
Çizim 3.8. Çöllüoğlu Hamı güneybatı cephesi

dörtlük dilimler halinde demir parmaklıklar varken, camlı pencere diğerlerine göre biraz daha büyüktür (ortalama 0.50 x 0.70 m iken, burada 0.50 x 0.86 m.dir.). R21 nolu mekandan bu cepheye açılan pencere özgün değildir. Pencere lentoları, kuzeybatı cephesi gibi iki parçadan oluşmaktadır ve sivri kemer formunda derz yapılmıştır. Kemer aynası 2-3 cm. içeri alınmıştır.

Cephenin karakteristik bir diğer özelliği de, küçük deliklerdir. Boyutları yaklaşık 16x20 cm., aralarındaki uzaklık da ortalama 1.50 m.dir. Hanın bu cephesi, diğerlerine göre daha yüksek olduğundan bunlar, yapım aşamasında kurulan iskelenin ahşap elemanlarının oturduğu boşluklar olarak nitelendirilebilir. Aynı zamanda yapı, sıcak bir iklimde konumlanmıştır. Yapının taşıyıcılığı ve savunma bağlamında zemin katın masif olma gerekliliğinden, havalandırma sorunları yaşanmaktadır. Böylece havalandırma sorunları bir parça giderilmeye çalışılmıştır. Bu küçük delikler, revak katında iki sıra olarak görülmektedir. Üsttekiler duvarın ortalarına isabet ederken, alt sıradakiler döşemenin hemen üstüne denk gelirler. Yapının önündeki dükkanların çatıları nedeniyle dışarıda görülemeyen bir delik sırası daha vardır. Z20 nolu mekanın mazgal pencerelerinden biri de, bu cephede bulunmaktadır. Bacalardan ise sadece üç tanesi vardır.

Tahıl Pazarı Sokağı'ndan görülen cephe, güneydoğu cephesidir (Çizim 3.9 – Ek Cilt 2, Pafta No.6). Adı geçen sokak çok yoğun yaya trafiğine sahip değilken, Tahıl Pazarı Meydanı'ndan Cumhuriyet Caddesi'ne ulaşımı kısalttığından araçlar tarafından sıkça kullanılmaktadır. Zaman içinde dört tane yapı bu cephe duvarından yararlanmıştır. Güney köşesinde 1.35 x 2.21 m ölçülerinde payanda bulunmaktadır. Zemin katın masifliği, tali giriş kapısı ve yuvarlak kemer nedeniyle bozulmuştur. Ahşap kapının hemen altında görülen ağaç hatilla, yol kotu arasında 0.80 m. vardır. Hatılın aşağısı, dere taşından biraz daha büyük olarak nitelendirilebilecek taşlarla düzensiz örülmüştür.

Cephenin karakteri burada da sürmektedir. Köşeler blok mermer taşlarla düzgün şekilde, aralar ise daha küçük boyutlarda mermer ve tuğla malzeme ile

Çizim 3.9. Çöllüoğlu Hanı güneydoğu cephesi

düzenli moloz taş yapım sistemiyle oluşturulmuştur. Nitelikli devşirme malzemeler de duvar yüzeyinde algılanmaktadır. Tüm cephelerde yatayda ve düşeyde tuğla kullanımı nedeniyle almasıklık söz konusu ise de, bu bir düzenlilik göstermemektedir. Ara ara yaklaşık üç veya dört sıra tuğla ile hatılar oluşturulmuştur (Resim 3.32).

İskele delikleri güneydoğu cephesinde de görülmektedir. Mazgal pencereleri de, mekanları havalandırmak amacıyla kullanılmıştır. Z20 nolu mekanın sahip olduğu diğer iki mazgal penceresi bu cepheye açılmıştır (Resim 3.14). Diğerleri ise, önündeki yeni yapılar nedeniyle işlevlerini yerine getirememektedir (Resim 3.33).

Revak katının pencereleri de, kuzeybatı ve güneybatı cephelerindekilerle aynı özellikleri gösterir. Boşluklar yaklaşık 0.50 x 0.70 m. boyutlarındadır. Kırmızımsı tuf malzeme ile pencere boşluğu çerçeve içine alınmıştır. İki parçadan oluşan lentoya gene sivri kemer formu işlenmiştir ve ayna 2-3 cm. içeri alınmıştır.

Pencereler, diğer cephelerde olduğu gibi yapının bitimini sağlayan kirpi saçağa çok yakın bir uzaklıkta (en fazla 30 cm.) biterken, R21 ve R22 nolu (tali girişin üstündeki) mekanların pencereleri aşağıda konumlanmıştır. R23 mekanındaki niş de günümüze, pencere olarak ulaşmıştır. Yalnızca R21 nolu mekanın penceresinde ahşap kepenk vardır. Burada ve R23 nolu mekanın yeni açılan penceresi dışında hepsinde demir parmaklık vardır.

Güneydoğu cephesinde, hanın yapım aşamasında uygulanan bir kırılma mevcuttur. Kırılma sadece revak katında ve girişin üstündeki pencerenin bitimini hiza alan düşeylikte görülmektedir (Resim 3.34).

Yapı beş sıra tuğladan oluşan kirpi saçakla sonlanmaktadır. Bu cephedeki bacalar tuğla ve mermer taş karışımı yapılmıştır. Deprem sonucu gerçekleşen yıkılmayla beş tane baca kalmıştır.

3.3.2. Avlu (İç) Cepheleri

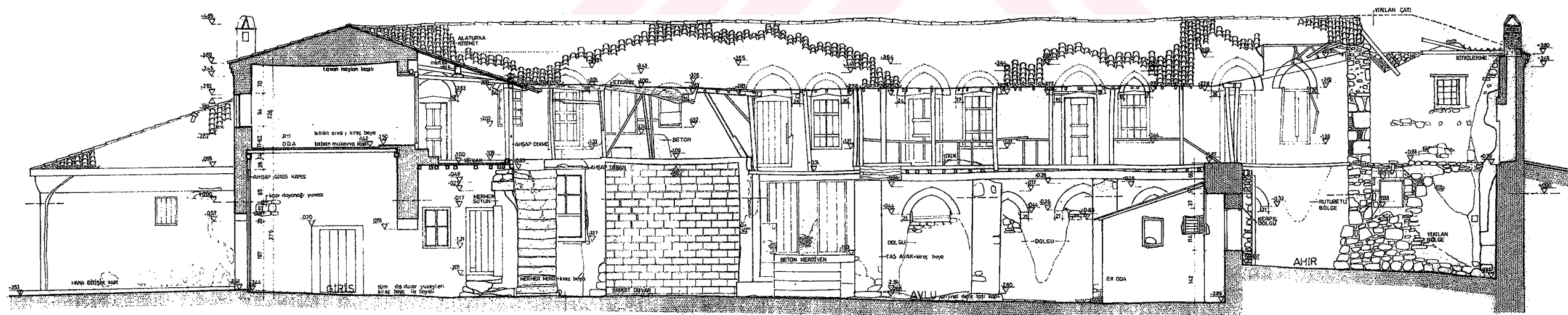
Yapı, yaklaşık kare bir avluya sahip olduğundan dört iç (avlu) cephesi vardır. Dış cephelerde görülen, yeni yapıların eklemelenmesiyle zemin kat cephelerinin algılanamaması, sadece revak katı cephesi ve yapı bitimiyle oluşan karakter olgusu, iç cephe için de geçerlidir. Han içine zemin katta yeni mekanların yapılmasıyla, plansal değişim cepheye de yansımıştır.

Çöllüoğlu Hanı'nın iç cephe karakterini, rölöve çizim paftalarında A-A kesiti diye adlandırılan güneybatı cephesi vermektedir (Çizim 3.10 – Ek Cilt 2, Pafta No.4). Çünkü bu kanatta, yeni mekan uygulaması yoktur. Cepheye bakıldığında, zemin katta taş ayaklar ve mermer sütunların taşıdığı ahşap revak ve kırma çatının revağa uzamasıyla, alt kat hücrelerinin ve üst kat odalarının bulunduğu kapalı kısmın gölgeli ön mekanlara sahip olduğu görülür. Alt ve üst katta ise her odada, pencere, kapı (Z20 hariç, sadece kapıya sahiptir.) ve bu elemanlar üzerinde sivri, yuvarlak veya abanık kemerler bulunmaktadır. Bu iki nitelik yapının iç cephe karakterini oluşturmaktadır (Resim 3.5). Ortalama 3.40 m yüksekliğindeki taş ayaklar ve mermer sütunlar üzerine, ahşap döşeme kirişlerini taşıyan, ahşap kiriş de denebilecek hatıl oturmaktadır. Döşeme kirişlerinin üzerinde de ahşap taban bulunmaktadır. Bu üç öge, zemin katın taş ayaklarıyla, revak katının çatıyı taşıyan ahşap dikmelerini birbirinden ayıran bir sistem oluşturmaktadır. Dikmeler arasında da ahşap korkuluk vardır. Cephenin masif kısmında algılanan bir diğer öge de, dış cephelerde de görülen deliklerdir. Biraz daha büyük olmakla beraber (yaklaşık 20x22 cm.) her iki katta da bulunmaktadır. Cepheye kireç boya uygulamasıyla doku, dış cephelerdeki gibi algılanamamaktadır. Fakat dikkatli bakıldığında burada da, taş-tuğla karışımı örgü görülmektedir.

Kuzeydoğu cephesinin de değerlendirilmesi zemin kat ve revak katını ayırarak yapıldığında, dört farklı algılama biçimine ulaşılır. İlki zemin kattaki taş ayakların arasının doldurulmasıdır oluşan cepheler düzensizdir (Çizim 3.10 – Ek Cilt 2, Pafta No.4). Bir göz, kapı ile değerlendirilirken, diğeri briket ile kapatılmıştır. Z23, Z24 nolu mekanlar ve beton merdiven eski yapının karakterini bozan eklerdir. Zemin kat

A - A KESİTİ 0:1/50

B - B KESİTİ 0:1/50

0 0.5 1 2 3.5 M

Çizim 3.10. Çöllüoğlu Hanı avlu güneybatı ve kuzeydoğu cephesi

cephesinin diğer yarısında, taş ayaklar arasının doldurulmaması temelde korunmuşken, avluya bakan duvarda sivri kemerlere sahip kapı ve pencereler, dışa açılan dükkanlar nedeniyle taş dolgu ile kapatılmıştır. Sadece Z02 nolu mekanın kemer aynası da, pencere olarak değerlendirilmiştir (Resim 3.35). Birinci katta, 1950'li yıllarda uygulanan beton nedeniyle, döşeme içinde kot farkı oluşmuştur ve karakteristik üçlü ahşap döşeme sistemi kesintiye uğramıştır. Ahşap dikmelerin yüksekliği beton dökülmeyen yerlerde aynı iken, beton döşemeye basanlar kısalmıştır. Aynı nedenden dolayı, kapı ve pencerelerin de boyları azalmıştır. Birinci katın beton döşeme uygulanmış alanında, ahşap dikmeler arasına konan ahşap çubuklarla oluşturulan korkuluk mevcut değildir. Revağın diğer kısmında ise, karakteristik ahşap revak ve korkuluk mevcuttur. Güneydoğu kanadındaki Z01 mekanının avluya bakan duvarı depremle yıkılmıştır. Zaten mekanın avluya bakan kapısı kapatılarak cephe karakteri bozulmuştur.

Kuzeybatı cephesine bakıldığında, ana girişin ve özgün merdivenin yer almasıyla diğer iki cepheye göre var olan farklılık, Z25, Z26, Z27, Z28 nolu mekanların eklenmesiyle daha da artmıştır (Çizim 3.11 – Ek Cilt 2, Pafta No.5). Zemin kat cephesini belirleyenler, Z27 ve Z28 nolu mekanların konut karakterindeki kapı ve pencereleri, giriş boşluğu ve revak katına ulaşımı sağlayan mermer merdivendir. Revağı taşıyan mermer sütunlar, merdiven arkasındakiler hariç algılanmamaktadır. 3.25 m. genişlikteki giriş, yanındaki iki dolu sathı belirgin şekilde ayırmaktadır. Mermer merdivense, cephe örgü sistemine uyarak, mermer taş - tuğla almasıyla sahiptir. Z27 ve Z28 nolu mekanların üstündeki revak korkuluğundan indirilen eternit nedeniyle, ahşap döşeme görülememektedir (Resim 3.36). Giriş üstündeki revak kotu yaklaşık 24 cm. yükseltilmiştir ve üçlü ahşap revak döşemesi kesintiye uğramıştır. Çatısını taşıyan ahşap dikmelerin yüksekliği - girişin üstündekiler hariç - 2.19 m.dir. Revak katı karakteri -odalarındaki pencere ve kapıların, sivri veya yuvarlak kemerlere sahip olması ve kemer aynaların taş dolgu sistemi - burada da tekrarlanmıştır.

Güneydoğu cephesindeki 1990 ve 1992 yıllarındaki depremlerden sonra, revak katındaki üç oda, taş ayaklar ve çatı yıkılmıştır (Çizim 3.11 – Ek Cilt 2, Pafta No.5).

Zemin kat cephesinde merdiven önemli bir öğedir. Merdiven altı dolgu ağırlığının azaltılması için, kemerli boşluklar yapılmıştır. Bunlardan küçük olanın kemeri yuvarlakken, diğerininki sivridir. Sivri kemerin göz genişliğinin fazla olmasından dolayı giriş kapısı havası taşımaktadır. Kemerin içi pencere deliğine kadar taş, buradan yukarısı da kerpiç ile doldurulmuştur. Merdiven yanındaki tek eğimli çatıya sahip Z22 nolu mekan ve taş ayaklar arasındaki taş dolgu duvar nedeniyle cephenin zemin katı doludur. Güneybatı cephesi revak katı için söylenenler, burada da geçerlidir.

3.4. Taşıyıcı Sistem ve Yapısal Veriler

3.4.1. Taşıyıcı Sistem Öğeleri

Çöllüoğlu Hanı, Milas'ın yerleşim dokusunun bulunduğu dört tepesinden olan Hisarbaşı'nda bulunmaktadır. Yapı, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda konumlanırken, arazi kuzeyden güneye ve doğudan batıya doğru inmektedir. Yapının temellerine ait bilgiler elde yoktur. Bunun için, çeşitli noktalarda sondaj çalışması yapılmalıdır. Fakat arazi yapısı göz önüne alınacak olursa, yapının kuzey ve doğu yönlerinde bir iki metre arasında değişen dolgular olduğu düşünülebilir. Duvarlarda görülen büyük devşirme malzemelere dayanılarak temelde de, yakınlarda bulunan Yunan ve Roma devirlerine ait kalıntıların mermer blok taşlarının kullanılmış olduğu düşünülmektedir.

Düşey taşıyıcı öğelerini, duvarlar , taş ayaklar ve sütunlar olarak ayırmak gerekmektedir. Yapının zemin kat dış duvarları 80 cm. olup köşelerde toprağa indikçe yüksekliği artan, ortalama 1.30 m. uzunluğunda blok taşlar birbirlerine kenetlenmiş şekilde örülmüştür. Aralarda, yatay sıraları belirginleşecek şekilde moloz taş örgüsü kullanılmıştır. Fakat duvarlar, yatayda ve düşeydeki tuğlalar ile almasıklık kazanmıştır. Ayrıca, taş-tuğla arasına harç da uygulanmıştır. Zemin katı beden duvarlarına oturan revak katının duvarlarının kalınlığı, 60 -65 cm. arasında değişmektedir. Zemin katı dış duvarları ana ve tali girişler, mazgal pencereleri ve

iskele delikleri haricinde masif bir yapıya sahiptir. Revak katındakilerin görevi, zemin kata göre azalarak, yalnızca kendini ve çatıyı taşımaktır. Bu nedenle yapının üst katında küçük de olsa (0.50 x 0.70 m.) sık aralıklarla pencerelerin açılmasında sakınca görülmemiştir.

Yapının ara duvarlarının kalınlığı, zemin katta 0.50- 0.60 m. arasında değişmektedir. Duvarlarda moloz taş tekniği uygulanmış olup, taşlar aralarında tuğlalar kullanılmıştır (Resim 3.37). Kapı ve pencere boşlukları ise, daha büyük, mermer ve kireçtaşı niteliğinde taşlarla sınırlandırılmıştır. Üst katın ara duvarları, alt katın duvarlarına oturmakla beraber, 5-8 cm. daha incedir. Aynı duvar örgü tekniği burası için de geçerlidir. Hanın avlu ve sokak dış duvarlarıyla, ara duvarları arasındaki ilişki başarılı şekilde kurulamamıştır. Birbirine dik bu iki ögenin birleştirilmesi, çoklukla küçük taşlarla yapılmaya çalışılmıştır (Resim 3.38). Z25, Z26 ve Z27 nolu mekanları 20. yüzyıl başlarında yapıldığından, bu dönemin konut duvar konstrüksiyonu uygulanmıştır. Ahşap dikme ve diyagonal elemanlar arasına örülen tuğla veya küçük taşlarla oluşturulan hımış duvar tekniği bu mekanlar için de geçerlidir (Resim 3.39).

Duvarların taşıyıcılığı birbirleri ile ilintili olup, çatının taşınmasına da yardımcı olurken, taş ayaklar ve mermer sütunlar üst katın odaları önündeki ahşap revağı taşımakla görevlidir. Ayaklar, öncelikle kendilerini taşıması için 0.50 x 0.70 hatta 0.50 x 0.80 m. gibi kesitlere sahiptir. Ayakların ve sütunların oturduğu alan küçük ve kırık taşlarla tesviye edilmiştir. Taşıdıkları elemanlar ahşap döşeme ögeleri (ana giriş, döşeme girişi, taban) ahşap dikme (Resim 3.40) ve alaturka kiremit kaplı çatı olduğundan, taş ayaklar arasındaki uzaklığın 2.50 -3.00 m. olmasında bir sakınca görülmemiştir.

Ana girişin karşısındaki güneydoğu cephesinin taş ayakları, revağı taşıyanlardan biraz daha farklıdır. Bu yapı elemanlarının kesitleri 0.93x1.02 m. gibi olup mermer, kireçtaşı, tuf ve tuğla karışımı malzeme kullanılmıştır (Resim 3.41). Dış duvara dik ve paralel yönde konumlanan kemerleri taşımaktadır. Söz konusu Z21 nolu yarı açık mekan, revak katındaki odaların duvarlarını taşımaktadır. Zaten kesitlerin büyüklüğü

düşünülünce, revağı taşıyan ayaklara göre üzerlerine daha fazla yük bindiği anlaşılır. Deprem nedeniyle günümüze sadece iki taş ayak ulaşabilmiştir. Ayaklar arasındaki aralık, 3.30 m.dir.

Yapının taşıyıcı öğelerinden kemerler, kapı, pencere gibi boşlukların bulunduğu ve şu an yıkık olan bölümde kullanılmıştır. Ayrıca merdiven doluluğunun boşaltılmasında da bu öğeye başvurulmuştur.

Hanın büyük kemerlerinden biri, yuvarlak olup ana giriş kapısındadır (Resim 3.2). Kemer açıklığı 3.04 m., kemer yüksekliği 1.54 m. ve kalınlığı 30 cm.dir. Kemer taşı olarak, dış pencereleri, çevreleyen, kırmızımsı renkte, hafif, tuf malzeme kullanılmıştır. Ana giriş kapısındaki kemerden çok az daha basık, yuvarlak kemer tali giriş kapısı kemerinin açıklığı 2.42 m., yüksekliği 1.21 m.dir. R13 nolu mekanın 3.40 m.lik revak duvarı, 1.84 m. yükseklikteki ve 55 cm. kalınlıktaki yuvarlak, gene aynı malzemeyle uygulanmış kemerle geçilmiştir. Bugün Z21 nolu yıkık bölümdeki ayaklara basan 53 cm. kalınlığa sahip kemerler 3.30 m açıklığı aşmaktadırlar. Bu kemerlerin diğerlerine göre basık ve bu basıklığa göre geniş açıklıklar geçmesi nedeniyle, kemerlerde ahşap gergi elemanı kullanılmıştır (Resim 3.13).

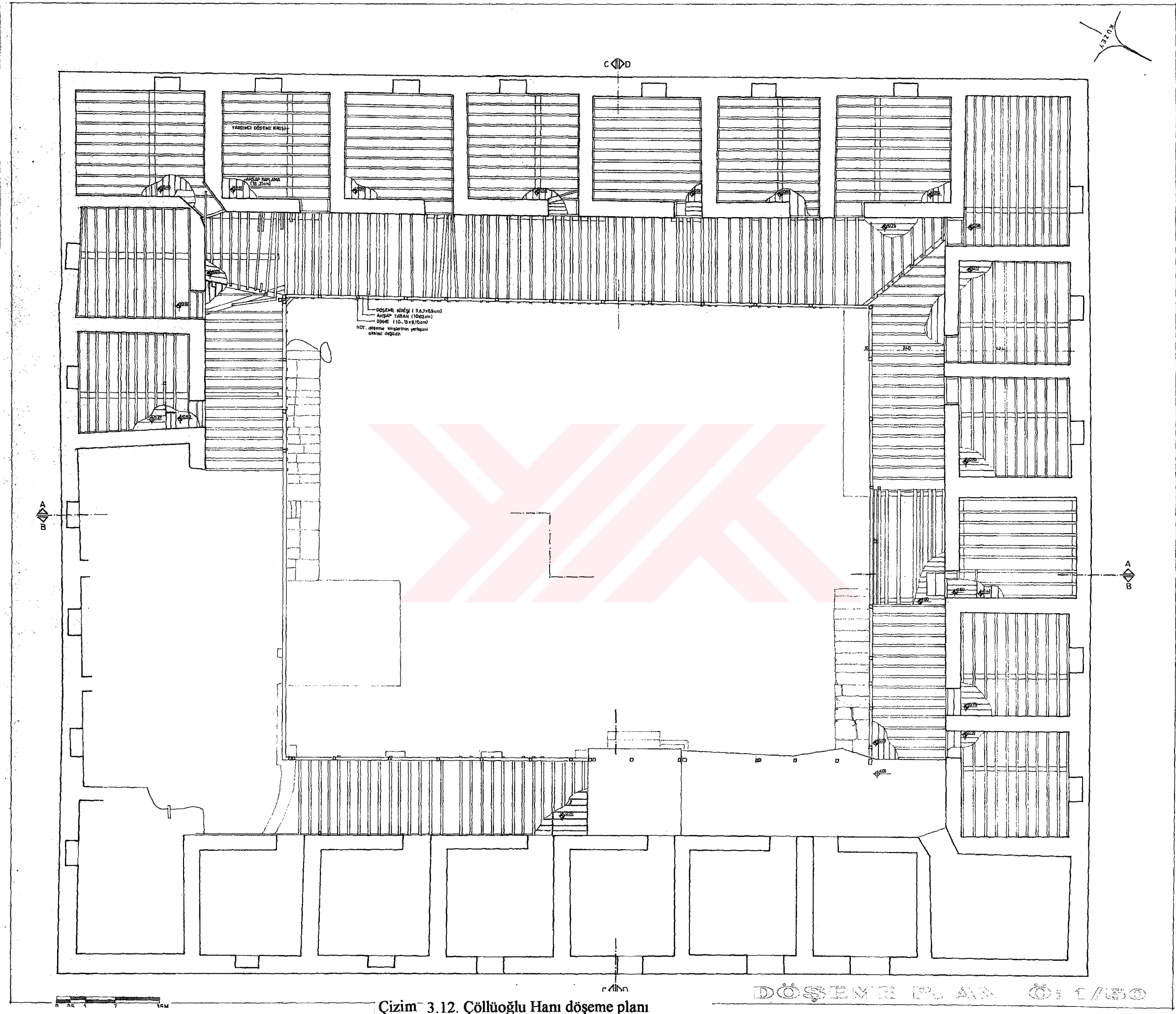
Handa ikincil derecede yük taşıyan kemerler, avluya bakan duvarlardaki pencere ve kapı boşluklarının üzerilerine gelen yükleri dağıtmayı sağlamaktadır. Genelde 0.60 ile 1 m. arasında değişen açıklıklarda, pencereler için yaklaşık 0.50 m., kapılar için yaklaşık 0.60 m yükseklik kullanılırken, kemer formu değişkendir (sivri kemer, yuvarlak kemer, abanık kemer) (Resim 3.42) (Resim 3.43). Konstrüksiyonunda tuf malzeme kullanılmıştır. Kemerlerde çoğunlukla kilit taşı uygulaması yoktur. Tuf malzeme nedeniyle, sivri kemerlerin kilit noktası sivrileştirilmiştir. Bu kemerler diğerlerine göre farklıdır. Boyutlarının küçük olması nedeniyle kemer aynası da, duvar dokusu tarzında, taşlarla doldurulmuştur. Ahşap gergi elemanı bu kemerler için de geçerlidir.

Üçüncül kemerler ise merdivenlerde yer alanlardır. Bunlar sadece merdiven ağırlığını hem görsel, hem de yük olarak azaltmaya çalışırlar. Kuzeybatı kanadındaki

kemerin kalınlığı 1.02 m.dir. ve 1.52 m.lik açıklık 0.66 m. yükseklikteki sivri kemerle geçilmiştir. Diğerlerinden farklı olarak, kemer taşı için tuğla (23x3x9cm) kullanılmıştır. Güneydoğu kanadındaki merdivenin sahip olduğu kemerlerden büyük olanı, sivri kemer özelliğindedir. Kırmızımsı tuf malzeme kemer taşı olarak düşünülmüştür. Malzemenin köşeleri zaman içinde aşındığından kemeri oluşturan parçalar birbiri üzerine tam oturmamaktadır. Yuvarlak kemer niteliğindeki diğer küçük kemerin kalınlığı yaklaşık 0.60 m. olup, kemer taşları mermerdir (Resim 3.44). Güneydoğu, güneybatı, kuzeybatı dış duvar pencerelerinin lentosunda kullanılan tuf malzemelerin, sivri kemer formunda olması aldatmacadır. Taşlar kemer özelliği göstermez.

Yapının üst katı ile zemin katını birbirinden ayıran özgün döşeme ahşaptır (Çizim 3.12 – Ek Cilt 2, Pafta No.8). Güneydoğu kanadının yıkılmayan odalarında, güneybatı ve kuzeybatı kanatlarında ahşap döşeme sistemi mevcuttur. Revak ve odalar için farklı yönler söz konusudur. Odalarda, yaklaşık 3.50 ile 3.70 m. arasında değişen boylarla 7 - 8 cm.lik yüksekliğe sahip ahşap döşeme kirişlerinin mekanı tek defada geçmesinin yaratacağı sorunlar nedeniyle, dış duvara dik, bazen diyagonal olarak ana döşeme kirişleri konmuştur. Bunlar ahşap olup, yaklaşık 15 -20 cm. yüksekliktedir ve genelde ağaç tomrukları kullanılmıştır. Yerleştirilişlerinde, yapı duvarının oldukça dışına taşıdığı da görülmektedir. Döşeme kirişleri, yaklaşık 3 - 4 cm. kadar duvar içine saplanmaktadır. Bazı odalarda döşeme kirişlerinin duvara bastıkları yerde, takviye amacıyla kiriş altlarına ahşap çakılmıştır (Resim 3.45). Kirişlerin konumlanmasında bir aks sistemi kullanılmamıştır. Odalarda döşeme kirişlerinin üstlerinde, genişliği 17 ile 21 cm. arasında değişen ahşap elemanlar kullanılmıştır. Bunlar genelde 1.60 m. uzunluğunda olup, kirişlere çivilerle tespit edilmiştir.

Revaklarda ise, yukarıda anlatılan elemanların yönleri terstir. Taş ayak ve sütunların üstlerine yaklaşık 20 cm. yüksekliğinde ana kiriş (hatıl) oturmaktadır (Resim 3.46). Döşeme kirişleri aynı boyutlarda olup, bir ucu duvara, diğer ucu ana kirişe basmaktadır. Aksiyellik burada da söz konusu değildir ve iki revağın

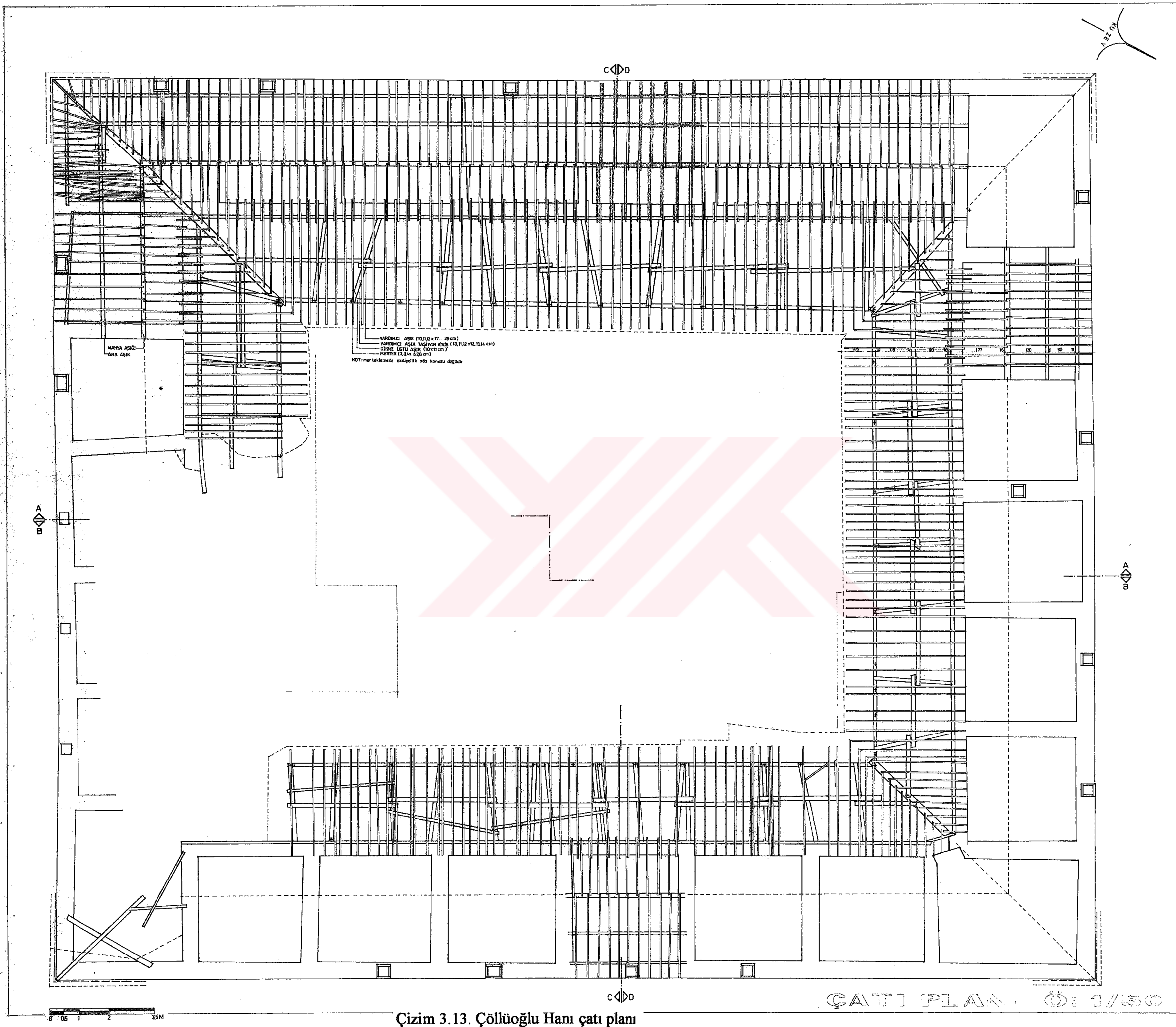

birleşiminde diyagonal konumlanmış kirişler kullanılmıştır. Kirişlerin üstüne – revağın dış kısmında- 10x10'dan 10x13 cm.e değişen boyutlarda ahşap dikmelerin oturması için, 10 cm. yüksekliğinde ahşap taban yerleştirilmiştir. Yaklaşık 1.50 m. uzunluğunda, genişliği gene 17 ile 21 cm. arasında değişen ahşap elemanlar, kaplama malzemesi olarak kullanılmıştır. R14, R21 ve R23 mekanları dışında, genelde revak kotu ile oda kotları birbirini tutmaktadır.

Ahşap döşeme elemanlarının konumlanması, ana girişin üstündeki mekanda ve revakta terstir. R11 nolu mekandaki döşeme kirişleri dış duvara dik konumlanırken, revaktakiler, mekanların revak duvarına paralel dizilmiştir. Sistem ise aynıdır. Mekan girişin üstünde yer aldığından, revaktan 42 cm. yukarıdadır.

Hanın kuzeydoğu kanadının döşemesi, kısmen özgünlüğünü kaybetmiştir (Resim 3.47). R01, R02, R03, R04, R05, R06, R07 ve R08 nolu mekanların döşemesi betondur. R01, R02, R03, R04 ve R05 mekanlarındaki ahşap kaplamaların üstüne, demir hasır örgü serilerek beton dökülmüştür. Bu mekanların önündeki revak ahşap olup, ikisi arasında en fazla beş cm. kot farkı vardır. R05 nolu mekanın önündeki revağın döşemesi yedi cm. kalınlığında betonarme plaktır. Revak ve oda arasında gözle görülür bir kot farkı yoktur (Çizim 3.11 – Ek Cilt 2, Pafta No.7) . Fakat R06 , R07 ve R08 nolu mekanlar için, durum biraz farklıdır. Çünkü burada döşeme yükseltilmiştir. Özellikle R07 nolu mekanın zemin kat mekanının avlu duvarı, bir zamanlar geçit olarak kullanılması için yıkılmıştır ve yaklaşık 60 cm. sarkan betonarme bir kiriş yapılmıştır (Resim 3.48). Bu nedenle revak katındaki bu mekan, betonarme revak döşemesinden 73 cm. yüksektedir.

Yıkılan bölüm göz önüne alınmazsa, yapının dört kanadı için iki eğimli kırma asma çatı söz konusudur (Çizim 3.13 – Ek Cilt 2, Pafta No.9). Eğimlerin dereceleri birbirinden farklıdır. Yapının dışına doğru olan çatı parçasının eğimi % 32 iken, diğer parça yaklaşık 2.60 m.lik revağı da örttüğünden eğim % 36 olmuştur. Yapının köşelerinden yaklaşık 45°'lik açıyla 25 cm. değere ulaşabilen aşıklar yerleştirilmiştir. Mahya aşığının yaklaşık 0.80 m. aşağısında duvarlara basan ara

aşıklar üzerine binen dikmeler, hem mahya aşığının, hem de 45° lik açıyla yerleşen aşığın taşınmasını sağlamaktadır (Resim 3.49). Konstrüksiyonda, asma sistemindeki gibi mahya aşığını taşıyan ve babalara oturan makaslar yoktur. Mertekler 5 - 6 cm. yüksekliğe sahip olup, belli bir aks sistemi yoktur. Boyları yaklaşık 1.50 m.dir. Mertek üstünde kaplama tahtası, onun da üstünde alaturka kiremit vardır. R02, R03, R04, R06, R07, R08, R09, R10, R11, R12 R14 ve R23 nolu mekanlarda ahşap tavan yapılmıştır.

Çatının diğer eğiminde, merteklerin geçmesi gereken mesafe yaklaşık 3.00 m. olduğundan, bu değeri ikiye bölen yardımcı kirişler (~ 18 cm.) bulunmaktadır. Bunları da taşıyacak, ahşap tabanın üstündeki dikmelere oturan, çatı taban aşığına basan tali kirişler vardır. Bunlar düz değil de, taşıdığı yardımcı kirişleri rahatlatmak için diyagonal düzende yerleştirilmiştir. Bütün bu sistemin üstüne de aksiyel olmayan mertekler oturmaktadır (Resim 3.50). Mertekler üstünde gene kaplama tahtası ve alaturka kiremit uygulanmıştır. Yaklaşık 75 cm. saçak bulunmaktadır. Hana sonradan eklenen mekanlardan Z22, Z27, Z28 nolu odaların çatıları tek eğimli olup, yönleri avluya doğrudur ve oluklu levha kaplıdır.

3.4.2. Mimari Bileşenler

Yapının tanımlanması gereken mimari elemanlarından kapılar, hana giriş kapıları, hücre ve odaların kapıları ve yeni eklenen, biçimi değiştirilen mekanların kapılarıdır. Avluya giriş, kemerli açıklıktan olmasına rağmen, kapılar dikdörtgen formunda, iki kanatlı ahşaptır (Resim 3.51). Her iki kapı için geçerli olan sistem şöyledir : Yaklaşık dört cm.lik ahşap bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu çerçevenin aynasına yirmi cm.lik ahşap kalaslar monte edilmiştir. Bu şekilde elde edilen kapakların alt ve üst duvar tarafındaki kenarlarına L formlu demir lamalar tespit edilmiştir. Bunların kesişim noktasında, delikli demir bir parça kaynak yapılmıştır. Demir lamanın bir ucu bu deliğe geçerken, diğeri revak katının döşeme ana kirişine tespit edilen ahşap parçaya girmiştir (Resim 3.52). Alt noktadaki kapağa monte edilen lamadan demir parçası uzatılarak, yerdeki çukura girmesi sağlanmıştır. Bu iki

sabitlenme noktası sayesinde (kapı kapağı) dönerek açılıp kapanabilmektedir. Ana giriş kapısının dış cepheden bakılışına göre sağ taraftaki kapağında -2.31 m kotundan başlayıp -0.58 m kotunda biten 0.65 m genişliğinde kuzuluğu vardır (Resim 3.2). Kuzuluğun kilit sistemi geleneksel konutların bahçe kapılarında görüldüğü gibidir (Resim 3.53). Bu büyük giriş kapıları zamanında, yanda bulunan duvarların yüzeyindeki deliklere oturtulan ahşap veya demir desteklerle, kapalı duran kapıların dışarıdan açılmamasını sağlamaktaydı.

Alt kattaki hücreler ve üst kattaki odalarda kullanılan kapılar 20'şer cm.lik -genel ölçü değildir, değer 18'den 21 cm. e kadar değişmektedir- dört ahşap elemanın birbirlerine tutturulması ile oluşturulmuştur (Resim 3.54). Ahşap parçalarla kapı kasası yapılarak kanata çivilenen demir parçadan çıkan demir çubuk, giriş kapılarındaki sistem gibi kanadı kasaya bağlayıp dönmesini sağlamaktadır. Revak katındaki bir başka kapı tipi de daha geç dönemde yapılmış olan hem kasası, hem de kapağı belli bir işçiliğe sahip, koyu yeşil renge boyanmış R03, R04, R08, R09, R10, R11, R12, R14, R17 ve R19 nolu mekan kapılarıdır (Resim 3.55). Burada, günümüzdeki menteşeli sistem söz konusudur.

Özgün olmayan Z27 ve Z28 no.lu mekanların kapıları menteşeli sistemde olup, yer yer cam da kullanılmıştır. Z01, Z02, Z03, Z04, Z05, Z06, Z07 ve Z08 nolu mekanlarda hanın avlusuna değil de, meydana açılımından dolayı demir levhali ve cam bölmeli, hareketli ve sabit kapaklı bölümleri olan kapılar kullanılırken, demir kepenk ve ahşap kapı da bulunmaktadır.

Yapının üst katında yer alan özgün pencerelerinden dışa bakanlardan R11 ve R14 nolu mekanlarda doğramalı, camlı sistem kullanılırken R02, R08, R09, R10, R16, R17, R18, R19, R20, R21 nolu mekanlarda ahşap kepenk vardır. Sonradan açılan pencerelerdeki doğramalara yer yer dökme demir süslemeli korkuluk monte edilirken (R04, R05), bazısı naylonla (R06) örtülmüştür. Avluya bakan özgün pencere kapaklarında iki tip söz konusudur. Özgün yapıda bulunan pencereler aynı dönemdeki kapılarla eşdeğer özellikler göstermektedir. Ahşap elemanlarla oluşturulan kapak ahşap çerçeveye tespit edilmiştir Hanın R03, R04, R05, R07 R09,

R10, R12, R14, R16 nolu mekanların pencere kapaklarıysa iki parça olup, kasası dönem kapılarıyla aynıdır. Duvardaki pencere boşluğunun alt tabanı ve tavanı ahşap rabitalarla kaplanmıştır. Revak pencerelerinde doğrama ve cam sistemi uygulanmamıştır. Zemin katta güneybatı kanadındaki pencereler özgün kabul edilirken, Z26, Z27, Z28 nolu mekanlardaki pencereler konuta ait izlenimi vermektedir.

Osmanlı dönemi hanlarında görülen özelliklerden üst kattaki odalarda yer alan ocaklar burada da bulunmaktadır. Revak katında R04, R05, R06, R07 nolu mekanlar hariç hepsinde dış duvarda niş ve pencere arasında yer almaktadır. R11 nolu mekanda sadece ocak yan duvardadır. Ortalama 85 cm. genişliğindeki ocak döşemeden 5 cm. yukarıdadır (Çizim 3.7 – Ek Cilt 2, Pafta No10) . Ocak, kemerin başladığı noktaya kadar 84 cm. yükselir. Kemerin yüksekliği 27 cm.dir. Kemer taşı iki parçadan oluşup düşey kalınlığı 19 cm.dir. Bu kemer taşları, iki taraftaki kaba yonu mermer taşlara basar. Ocağın genişliğince kemerin üstü tuğla ile doldurulur ve yukarıdaki duvar örgüsüyle arasında yedi cm. gibi bir dilatasyon boşluğu vardır.

Revak katındaki odalarda (R04, R05, R06, R07 nolu mekanlar hariç) nişler bulunmaktadır. Bunlar her odada bir tane iken, R11 nolu mekanda ocağın iki yanında ve yan duvarında olup, iki tanedir. R22 nolu odada niş yan duvardadır. Bu mimari elemanların derinlikleri 40 cm.e ulaşırken, kapakları ahşaptır. Lento olarak ahşap hatıl kullanılmıştır ve cephede dikkati çeken küçük delikler, sıklıkla niş boşluğundadır.

Yapının görsel olarak bitirilmesini sağlayan kirpi saçaklar, tuğladan beş sıra olarak yapılmıştır (Çizim 3.7.- Ek Cilt 2 Pafta No10). İlk basamak, yapıdan iki cm dışarı çıkmıştır ve yapıya paralel yerleşmiştir. İkinci sıra tuğladan 4 cm. taşmış olup, yaklaşık 60°'lik açıyla yerleştirilmiştir. Tuğlaların aderansının sağlanması için kum harcı uygulanmıştır.

Hanın bacaları ise dış beden duvarından 10 cm. içeride konumlanmıştır. Sadece R11 nolu odanın bacası ise ocağın konumundan dolayı dış duvardan 150 cm.

içerdedir. Bacaların belli bir genişliği yoktur. Güneydoğu kanadındakiler diğerlerine göre daha geniştir. Bacalar tuğladan olup, bitimi Milas yöresinin baca yapım tekniğiyle (kiremitlerin dik yerleştirilip üçgen alanlar oluşturulması) yapılmaktadır (Resim 3.56). Güneydoğu kanadında mermer taş malzeme de kullanılmıştır.

Han'ın avlusunda yer alan orijinal iki merdiven de duvar örgüsüne eş örgüye sahiptir. Fakat güneydoğu kanadındaki taşlar diğer merdivendekilere göre daha küçüktür. Burada derzlerin üstüste gelmesiyle bazı yapım hataları mevcuttur (Resim 3.57). Masifliği azaltmak için yer yer kemerler kullanılmıştır. Merdivendeki kemerler, taşıyıcı sistem ögelerinde anlatılmıştır. Kuzeybatı kanadındakinde on üç rıht bulunurken (Resim 3.58), diğerinde on beş tane vardır. Her bir basamak mermer bloklarıyla oluşturulmuştur. Genelde basamaklar 34 cm. genişliğinde iken, rıhtlar 26 cm. yüksekliğindedir.

3.5. Yapı Malzemesi

Çöllüoğlu Han'ın taşıyıcılığını sağlayan dış beden duvarlarında köşelerde kullanılanlar, antik çağlardan kalma yapıların blok mermer taşlarıdır. Büyük olasılıkla Milas'ın sahip olduğu ocaklardan edinilmiştir. Kristalize kireç taşı da denen mermer tek mineralli -kalsit- başkalaşım taşıdır. Özgül ağırlığı yaklaşık 2,5 gr/cm³ yani yapı taşlarının sahip olması gereken değerlerdedir (Sezer & Güzel, 2000). Kalsit mineralleri birbirleriyle iyice kaynaştıklarından gözenekli olmayıp masif kaya özelliği gösterir. Mermer kütlesi boyunca yer yer küçük çatlaklara rastlanabilir. Bu tip mermerlerde sızan su, taşın rengini yitirmesine ve don durumunda da parçalanmasına neden olur. Milas yöresindeki mermerler gri beyaz renktedirler (Mermer, 1994).

Dış duvarlarda köşeler arasında ve iç duvarlarda, genellikle 20-40 cm. genişlikte mermer ve kireçtaşı kullanılmıştır. Kireçtaşı da mermerle aynı özelliklere sahipken, mineraller birbirleriyle daha da kaynaşmıştır. Duvarlarda kullanılan bir başka malzeme de tuğladır. 23x3x9 cm.lik bu tuğlalar duvar örgü sistemine dikey ve

yatayda almasıklık katmaktadır. Malzeme, kirpi saçakta, merdivenlerde ve kuzeybatı cephesindeki merdivenin kemerinde de kullanılmıştır. Z22, Z23, Z24, Z27, Z28 nolu mekanlar, pres tuğlayla yığma sistemle yapılmıştır. Güneydoğu kanadının zemin katındaki taş ayakların zaman içinde yıkılan yerleri bu tuğlalarla örülmüştür (Resim 3.59). Ayrıca Z01 nolu mekanın revağa bakan duvarındaki pencere günümüz blok tuğlasıyla çerçevelenmiştir (Resim 3.16). Özgün pencereleri çerçevesini oluşturan ve kemerlerde kullanılan malzeme tüftür. Doğada, volkan küllerinin ya da tozlarının birikip pekleşmesi sonucu oluşur. Gözenekli ve hafiftir. Handa kullanılan malzeme içinde pümeks (topuk taşı) denilen beyaz parçalar vardır. Bu parçalar gaz boşluğuna sahip olduğundan oldukça gözeneklidir. Kırmızımsı volkanik kül de denen tuf, 1mm. veya daha küçük tanelidir (Arslan, 2000). Porozenin yüksekliği nedeniyle malzeme izolator görevini üstlenmektedir ve Ytong marka yapı elemanı benzerliği göstermektedir. Eğer iyi pekleşmişlerse taşıyıcı olarak kullanılabilmekte ve yumuşaklıklarıyla kolay şekil verilebilmektedir. Bu nedenle pencere lentosu görevini yerine getiren parçalarda, rahatlıkla kemer formu işlenebilmiştir.

Yapıda kullanılan diğer bir önemli malzeme de ahşaptır. Yapının tüm döşeme elemanları (kuzeydoğu kanadının sadece bir bölümü dahil) çatı elemanları, çatıyı taşıyan dikmeler, kapılar, pencereler, nişler, hatıllar, gergi elemanları ahşaptır.

Yapıda sonradan kullanılan malzemelerden betonarme, kuzeydoğu kanadının büyük bir bölümünde bulunmaktadır. R01, R02, R03, R04, R05 nolu mekanlarda beton, hasır çeliğin üstüne dökülürken, R06, R07 nolu mekanlarda önlerindeki revakta 35 cm. yüksekliğinde betonarme döşeme vardır. Ayrıca Z05 nolu mekanda betonarme kolon bulunmaktadır.

BÖLÜM DÖRT

HANDAKİ BOZULMALAR

4.1. Yapısal Bozulmalar

Hanın yapıldığı tarihten günümüze, yaklaşık 300 yıl geçmiştir. Yıllar içinde bir çok depremi atlatmış olması insanı pek de şaşırtmamalıdır. Nitekim bunlardan 14.4.1990 tarihindeki 3.5 şiddetindeki deprem dış beden duvarı dışında yapının güneydoğu kanadının bir kısmını yok etmiştir (Resim 3.11). 17.04.1990 tarihinde İzmir 2 no'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nca çekilmiş olan fotoğraflarda öncelikle R24 ve R25 nolu mekanın çatısı ve zemin katıyla beraber tamamiyle yıkıldığı görülmektedir (Resim 4.1). Üst kat mekanlarını taşıyan basık yuvarlak kemerlerin geçtiği açıklığın fazla olması ve yükün fazla gelmesi, depremden en çok bu kanadın etkilenmesine neden olmuştur. Fotoğraflardan ayrıca, üst kat duvarlarında ayrılmaların revak duvarı ve dış beden duvarıyla yan duvarların birleştiği veya bu kesişim noktasına en fazla 55 cm.lik uzaklıkta olduğu gözlemlenir (Resim 4.2 ve Resim 4.3). Bu tür bozulmalar zemin katta bulunmazken üst katta R11, R12, R15, R16, R17, R18, R19 R20, R21 nolu mekanlarda görülür. Duvarların birbirlerinden ayrılmaları malzemenin yapısıyla ve kullanılan harçla ve yer yer görülen örgü hatalarıyla ilintilidir. Birbirine dik duvarların birleşmeleri yer yer büyük taşlar yerine küçüklerle yapılmıştır (Resim 3.38). Harcın da özelliğini yitirmesiyle taşların aderansı kaybolmuştur. Zemin kattaki bu durum örgü hatalarının yanı sıra, farklı niteliklerdeki zemin hareketi nedeniyle de oluşabilir. Dolayısıyla zemin mekaniği uzmanlarının danışmanlığına başvurulmalıdır. Yıllar içinde güneydoğu kanadındaki taş ayakların kesitlerinin azalması nedeniyle, tuğla ve harçla takviye yapılmıştır. R 23 nolu mekanın yan duvarına bakıldığında zemin kat kemerinin artık yükü taşıyamadığı, kemerin açılmaya başladığı ve taşlarında çatlama olduğu görülür (Resim 4.4). Tüm bu yüzeylerdeki ayrılmaların boyutunu ölçmek

için çatlağa cam yerleştirme tekniği kullanılmalıdır. Böylelikle tehlike boyutu anlaşılacaktır.

Gözlemlenen ve yapının taşıyıcılığını etkileyen bir diğer problem, özellikle güneybatı kanadında görülen zemin suyunun duvar içinde yaklaşık 1.50 m. yükselmesidir. Z19 ve Z02 nolu mekanın duvarının neredeyse tamamında bir doku bozulması mevcuttur (Resim 4.5 ve Resim 4.6). Bu alanlarda taşları birbirine bağlayan harçlar dökülmüştür.

Güneydoğudaki merdivenin büyük kemerindeki taşlarda yüzey ilişkileri zayıflamıştır ve bugün kemer ayaklarından biri bulunmamaktadır. Hatta kemer boşluğuna doldurulan kerpiç malzeme, kemerin dökülmemesine yardımcı olmaktadır (Resim 4.7). Bu kanatta taş ayaklardan bir tanesinde ve ayaklar arasındaki duvar parçalarında yıkılmalar vardır (Resim 4.8).

Revağı taşıyan taş ayaklar şakülünden ayrılarak yana doğru yatmışlardır. Bunda zemin hareketi dışında, kesitin kendini taşımasını sağlayacak ağırlık merkezi oluşturulamaması etkindir.

Dış beden duvarlarında -özellikle- güneydoğu ve kuzeydoğu cephelerinde oldukça uzun çatlaklar bulunmaktadır (Resim 4.9). Kuzeydoğu cephesindekiler, buraya sonradan yapılan müdahaleler etkili olmuştur. Yeni boşlukların açılması veya boşluk doldurulması, betonarme kullanılması, çimento nedeniyle tuzların duvar içine yerleşmesine ve harçların özelliğini kaybetmesine neden olmuştur.

Yıkılan kanata bakıldığında, revak katındaki dış duvarlara açılmış olan pencere ve özellikle nişlerdeki örgülerin yıkıldığı gözlemlenir (Resim 4.10). Nedeni ise, ahşap hatılların açıklık boyunca bir tane olmasıdır.

Hanın kuzeydoğu kanadının revak katının döşemesinin büyük bir bölümü, 1950'li yıllarda zemin katına açılan büyük boşluklarla eş zamanlı olarak betonarme olarak değişmiştir. Ahşap döşeme betonarme sisteme kalıp görevi yapmıştır. R02 nolu

mekanın önündeki revak da depremle birlikte ortadan kalkmıştır. Ahşap revakta döşeme kirişlerinde eksilmeler, kaplama tahtalarında delikler bulunmaktadır. Hanın batı ve kuzey köşelerindeki tuğla kirpi saçakların birleşimlerinde tuğlalar dökülmüştür. R07, R08 nolu mekanların bacaları bulunmamakla beraber, bacalarda şakülden kaçmalar, yıkılmalar gözlemlenmektedir.

Çatıda mahya aşığının sehim yapması ve kiremitlerin tespitinin yeterli olmaması nedeniyle yapıya yağmur suyu girişi bulunmaktadır. Çatının altı, tavanlar genelde muşamba veya ahşap kaplı olduğundan kırılan kaplama tahtalarının yapıya girmesi göreceli olarak engellenmiştir. Hatta ahşap tavanın düşmemesi için, R14 ve R23 nolu mekanlarda ahşap destek kullanılmıştır.

4.2 Yapı Malzemesindeki Bozulmalar

Yapı malzemesindeki bozulmalar, dış şartlara bağlı olarak yağmur suyu ve dolayısıyla sülfür asit, egzoz gazı, hava kirliliği, bitkilenme ve malzemenin doğası gereği gerçekleşebilir.

Çöllüoğlu Hanı'nın kuzeydoğu cephesi yüksek olmamakla beraber, yoğun araç trafiğine maruz kalmaktadır. Dolayısıyla cephenin yüzeyi ile birlikte özellikle yapıyı bitiren kirpi saçığın tuğlası, hava kirliliğiyle kirlenip kararmıştır (Resim 3.22). Kısmen de olsa aynı durum, kuzeybatı cephesi için de söylenebilir. Başka nedenden olmasına karşın, Z08 mekanındaki ocağın bacasından dolayı Z09 nolu mekan da kirlenmiştir.

Kuzeybatı cephesindeki merdivenin yüzeyinde bol yağışa bağlı olarak kirlenmeler görülmektedir (Resim 3.58). Yıkılan kanadın dış duvarının üstünde de yoğun ve olasılıkla derin bitkilenme vardır. Bu da, taşlara baskı yaparak derzlerin açılmasına neden olmuştur.

Kullanılan malzemelerde yapının yaşı gereği, eskime ve bozulmalar görülmektedir. Revağın ve odaların döşemesindeki ahşap elemanlar, revak çatısını taşıyan ahşap dikmeler ve ahşap çatı elemanlarında sehim, dönme, parçalarda da kopmalar görülür (Resim 4.11). Üst kattaki odalarda kümes hayvanlarının barındırılmasıyla ahşap, kimyasal maddelere maruz kalıp bozulmuş ve kurtlanmış. Dış mekanda ve alt katın kullanımına göre döşeme kirişlerinin, aşıklarının, kaplama tahtalarının alt yüzeylerinde ve çatı elemanlarında kararma, kirlenmeler vardır.

Duvar da yapı taşlarından mermer ve kireç taşı, başkalaşım taşı niteliği nedeniyle özlerinde, birtakım katmanlar veya küçük çatlaklar olabilmektedir. Böylelikle taşın mukavemeti azalıp zayıf olan yerlerden malzeme çatlayabilmektedir (Resim 4.12). Bu nitelikteki taş eğer yağmur, güneş, soğuk gibi atmosferik olaylara birebir açık durumdaysa taşın parçalanması, ufalanması görülmektedir. Bu durum revağı taşıyan mermer sütun parçalarında da vardır (Resim 4.13). Güneydoğu kanadındaki merdiven basamaklarındaki bozulmalar beton dökülerek giderilmeye çalışılmıştır (Resim 4.14). Kırmızımsı tuf malzeme kolay işlenebildiği gibi, dış koşullardan kolay etkilenebilmektedir. Yoğun olmamakla beraber pencerelerin denizliklerinde deformasyonlar bulunmaktadır.

Zemin kattaki hücrelerin özgün döşemeleri ortadan kalkmıştır. Avlu döşemesine göre daha büyük olan taşlar döşemede kullanılmışken, zaman zaman bunların yerini beton ve kuzeydoğu kanadında karo siman ve karo seramik almıştır. Avluda da özellikle giriş mekanında, dere taşlarının arasına beton dökülmüştür. Alanın döşemesinin bozulmasının nedeni, sık sık motorlu araçların hanın içine girmesidir. 1950'li yıllarda açılan geçit nedeniyle briket duvarın ön tarafının döşemesi de bozulmuştur.

4.3. Kullanımdan Doğan Bozulmalar

Yapı 1719 yılında yapıldığında zemin katı hayvanların yüklerini boşalttığı, fazla malların depolandığı, üst kattaki odalar ise uzaktan gelen kervan yolcularının veya

pazarcıların konakladığı mekanlar olarak düşünülmüştür. Yıllar içinde birkaç odanın gene barınma veya depo, mutfak işleviyle kullanıldığı , diğerlerinin ise boş olduğu görülmektedir.

Zemin kat ise daha radikal bir değişime uğramıştır. Hücrelerin yetmemesi veya gereksinimlere karşılık vermemesi nedeniyle kuzeybatı kanadının revak altının yapı malzemesiyle sınırlandırılarak mekanlaştırılması sağlanmıştır. Fakat avlu içine bakan bu yeni mekanlar, sosyal değişime bağlı olarak ortaya çıkan gereksinim ve isteklere yanıt verememiştir. Bu mekanlardan birinde mutfak ürünleri satılırken, diğerinde de koşum araçları tamiri yapılmaktadır. İşlevler nedeniyle mekanlar göz önünde olmak zorunda değildir, fakat insanların günlük yaşamdaki ihtiyaçlarını gidermek amacıyla ticaret yapanlar mekanlarının ayak üstünde olmasıyla, insanlara daha kolay ulaşmayı düşünmüşlerdir. Bu istek doğrultusunda arazi eğiminin farklılaşması, bir meydana bakması ve yapıya eklenen yeni yapıların olmaması nedeniyle, yapının kuzeydoğu kanadının zemin katındaki hücreler avludan dış hayata yönelmiştir. Böylelikle hem avlu cephesi, hem de sokak cephesi özgünlüğünü kaybetmiştir.

BÖLÜM BEŞ

YAPININ 18. YÜZYIL HANLARIYLA KARŞILAŞTIRILMASI

5.1. İzlenecek Karşılaştırma Yöntemi

Ticari yapılardan hanlar, 9. yüzyıldan itibaren özellikle Türkmenistan'da yapılırken, görünüş, plan kurguları ve işlevleri değişerek yol güvenliğini sağlayan, yolcuların gereksinimlerini birebir karşılayan yapılar olmaktan çok, ticari hayatı ön planda tutmuşlardır. 16. yüzyıldan 19. yüzyıl başına kadar da son hallerini almıştır (İlter, 1969)

Güran'a göre kent içi hanları üç gruptur: İlki tek avlulu, ahır buraya bitişik olmakla birlikte ayrı bir mekandır. İkincisi avlulu konaklama ve avlulu ahır kısmından oluşmaktadır. Üçüncü gruptaki hanlar da gene avlulu olmakla birlikte işlev önem kazanmıştır. Bu gruptakiler ticaret hanlarıdır ve günümüzdeki büro bina anlayışı geçerlidir (Güran, 1976).

Ersoy günümüze ulaşabilmiş hanları şu şekilde sınıflandırmaktadır:

A. Avlulu hanlar

1. Tek katlı
2. İki katlı
3. Kısmen iki katlı

B. Arasta benzeri hanlar (Ersoy, 1991).

Tezin konusunu oluşturan Çöllüoğlu Hanı'nın çağdaşı hanlarla karşılaştırılmasının kapsamı dağılmadan gerçekleştirilmesi için bu gruplandırma çalışması uygundur. Çöllüoğlu Hanı, 18. yüzyıl hanlarından avlulu ve iki kat tipindekilerle plan, cephe,

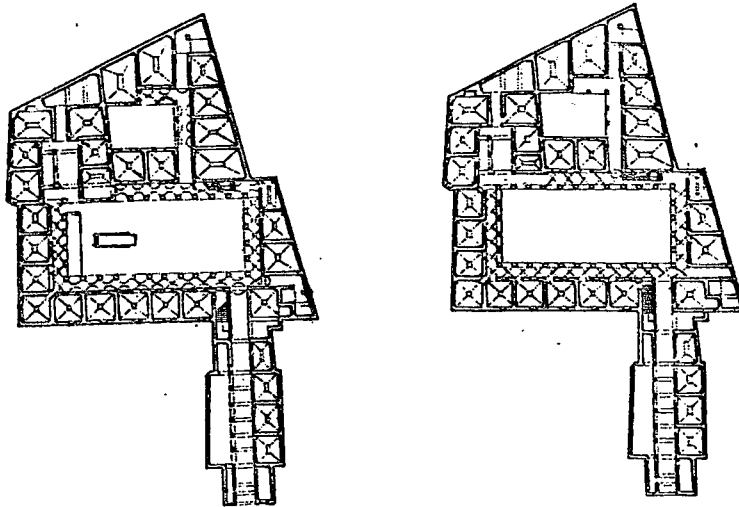
taşıyıcı sistem, yapım tekniği ve malzemeler yönünden karşılaştırılacaktır. İstanbul'daki hanlardan günümüze kadar özgün durumlarını koruyabilenler, İzmir'den de sayıları az olduğundan bilinenler, karşılaştırma için değerlendirilmeye alınmıştır. Çöllüoğlu Hanı'nın da orijinal durumu baz alınmıştır.

5.2. Plan Özellikleri Açısından

Çöllüoğlu Hanı, Muğla'nın Milas ilçesinde, Hisarbaşı Tepesi'nde 1719 yılında müstakil olarak yapılmıştır. Arastanın ana ögesi değildir. Bitişğinde bir yapı yoktur. Dört yanının yol olup olmadığı belli değilse de, boş olduğu bilinmektedir. Kareye yakın, dikdörtgen, düzgün formlu plana sahiptir. Kareye yakın, malzemeleri taş ve tuğla karışımı ayakların, ahşap dikmelerin ve mermer sütunların, diğer bir deyişle zemin ve üst kat revaklarının sınırlandığı bir avlusu vardır. Kuzeybatı ve güneydoğuda bulunan ana ve tali girişlerden, birtakım malların ve hayvanların bırakıldığı avluya ulaşılmaktadır. Girişlerden sadece kuzeybatıdaki, üstü ahşap döşeme ile örtülü kısa bir geçit niteliği taşımaktadır. Alt ve üst katta avlunun çevresi, odalarla çevrili olup, revak bu açık ve kapalı mekanlar arasında geçişi sağlamaktadır. Zemin katın güneydoğu kanadında odalar yerine total bir mekan bulunmaktadır. Buraya hayvanların bağlandığını ve/veya pazara gelen köylülerin ve tüccarların mallarını bıraktığını düşünmek yanlış olmaz. Alt kat planı, üst katta da devam ettirilmiştir. Geniş tarımsal üretime sahip Milas çevresinden köylüler ve tüccarlar yapıda, hem mallarını ve hayvanlarını koruyup, baktırmışlar; hem de konaklamışlardır. Bu bağlamda zemin kat malların depolandığı, hayvanların bakıldığı, üst kat ise yolcuların konakladığı odalardan oluşmaktadır. Her iki katta da, Milas'ın sıcak ikliminde güneşin etkisini bir parça azaltan revak bulunmaktadır. Girişler ve güneydoğu kanadındaki mazgal pencerelerden başka dışa açılım, zemin katta görülmemektedir. Bu kattaki odalar avluya bakan pencere ve kapı ile aydınlatılmakta ve havalandırılmaktadır. Üst katta da avluya bakan birer pencere ve kapı bulunurken, küçük bir pencereyle de dışa açılım sağlanmıştır. Ayrıca yolcuların gereksinimlerini karşılayacak, dış duvarda bir niş ve ocak vardır. Sadece ana girişin üstündeki odada, diğerlerinden farklı olarak, dışa açılan iki pencere, yan duvarda bir

ocak ve iki niş elemanı bulunmaktadır. Buranın döşeme kotu da yüksektir. Odanın farklı bir işlevi olduğu düşünülebilir. Birinci kata ulaşım revağın dışında, avludaki iki merdivenle sağlanmaktadır.

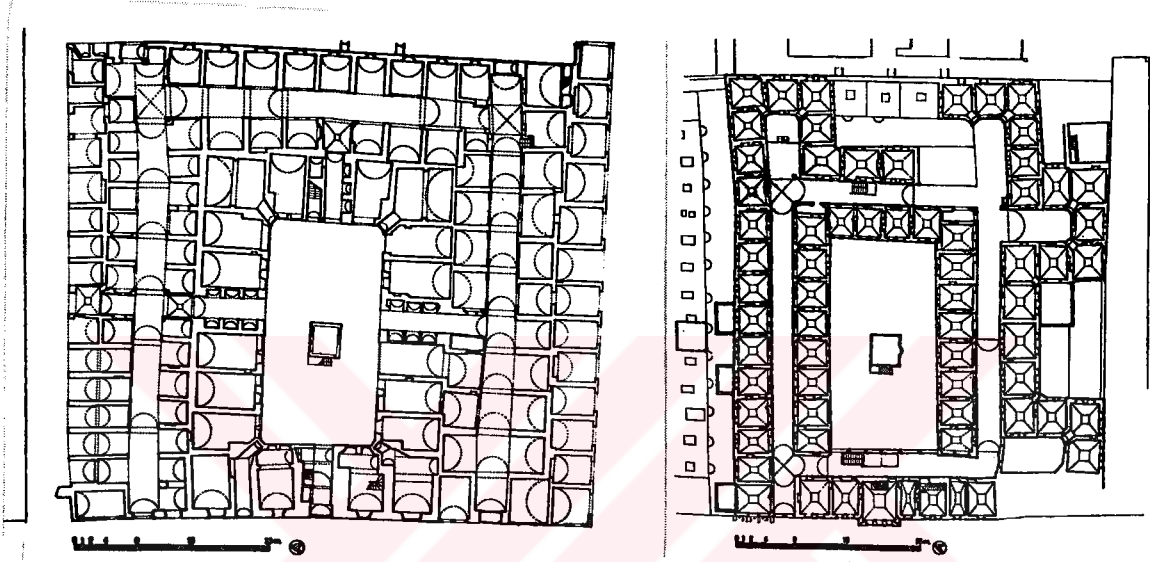
Çöllüoğlu Hanı'nın çağdaşı, yani 18. yüzyıl yapılarından İstanbul'dakilerin zemin kat planları, o yıllarda arsaların yollarla şekillendirilmesine bağlı olarak düzgün bir forma sahip değildir. İzmir'dekilerde de bu durum genellikle söz konusudur. İstanbul'daki Çuhacı Hanı, Hasan Paşa Hanı, Taşhan (1764) (Güran, 1976, Usta,1994), İzmir'den Selvili Han, Abacıoğlu Hanı, Mirkelamoğlu Hanı (Ersoy, 1991) yola göre şekillenmiş asimetrik plana ve iki kata sahiptir. Avluları, düzgün olmayan plan geometrisine karşın, kareye yakın dikdörtgendir. Bunlardan Taşhan dışında (Çizim 5.1) (üç avluludur) tümünde tek avlu vardır. İzmir'den Küçük Demir Hanı, Büyük Karaosmanoğlu Hanı, Kızlarağası Hanı, Aydın Zincirli (Nasuh Paşa) Han (1708) ve Amasya Taşhan (1758) (Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1983) Çöllüoğlu Hanı gibi düzgün geometrik plansal forma sahip olup, tek avlulu ve iki katlıdır. Yukarıda adı geçenlerden Amasya Taşhan, İzmir Kızlarağası Hanı (üst kat batı kanadı hariç), Abacıoğlu Hanı revaksız, Küçük Demir Hanı, Mirkelamoğlu Hanı, Selvili Han ve Büyük Karaosmanoğlu Hanı üst katı revaklı, diğer hanların da zemin ve üst katları revaklıdır.

Çizim 5.1. İstanbul Taşhan Zemin ve Birinci Kat Planları

(Kaynak: Usta, 1994, s.270)

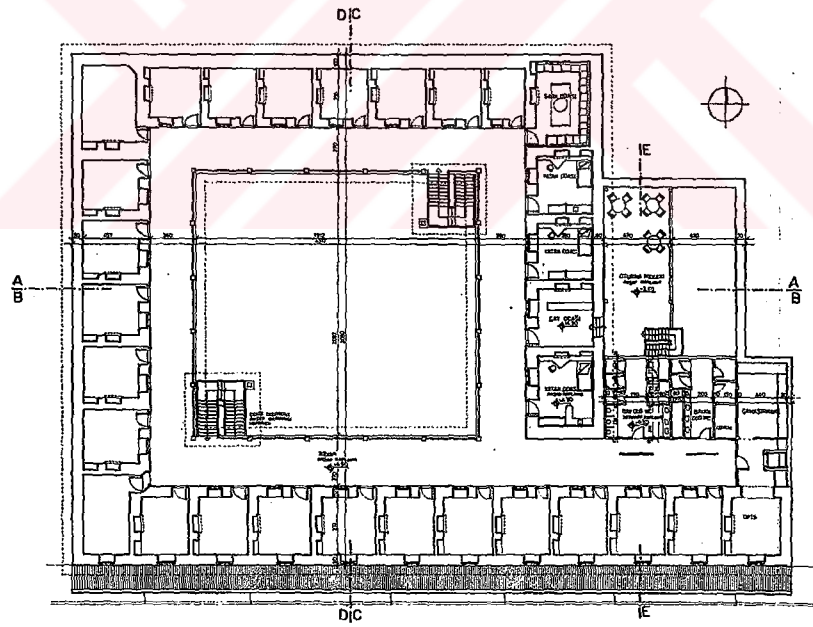
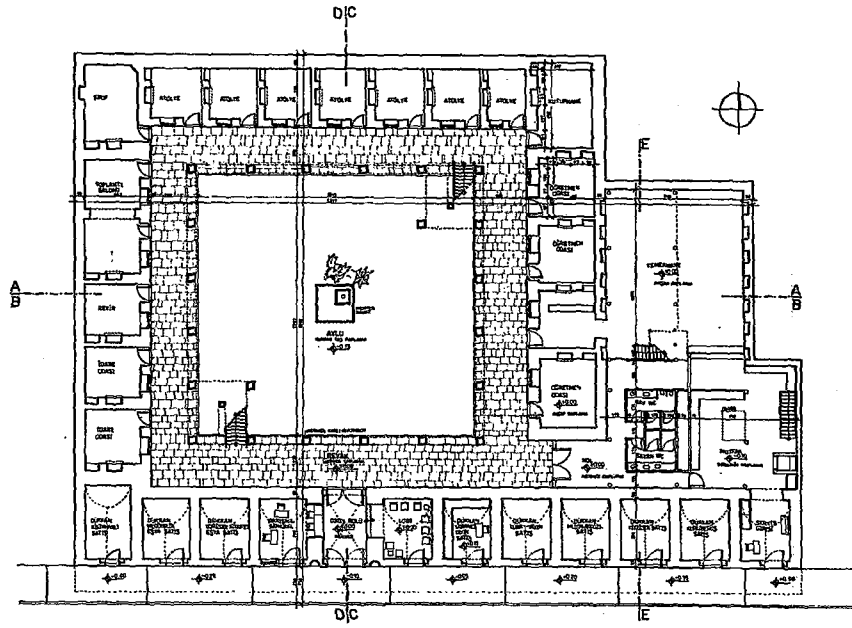
Küçük Demir Hanı iki girişli iken, karşılaştırılan diğer hanlar tek girişlidir. Girişler cephe duvarından açılan yuvarlak kemerle sağlanırken, Amasya ve İstanbul Taşhan'da giriş, cephe duvarından önde olup, Kızlarağası Hanı (Çizim 5.2), Çuhacı Hanı ve Hasan Paşa Hanı'nında ise, giriş üstünde cumba yer almaktadır. Giriş geçiti uzun olup, üst örtüsü çapraz veya beşik tonozdur. Aydın Zincirli Han ise giriş geçit uzunluğu ve ahşap örtüsüyle Çöllüoğlu Hanı'na benzemektedir.

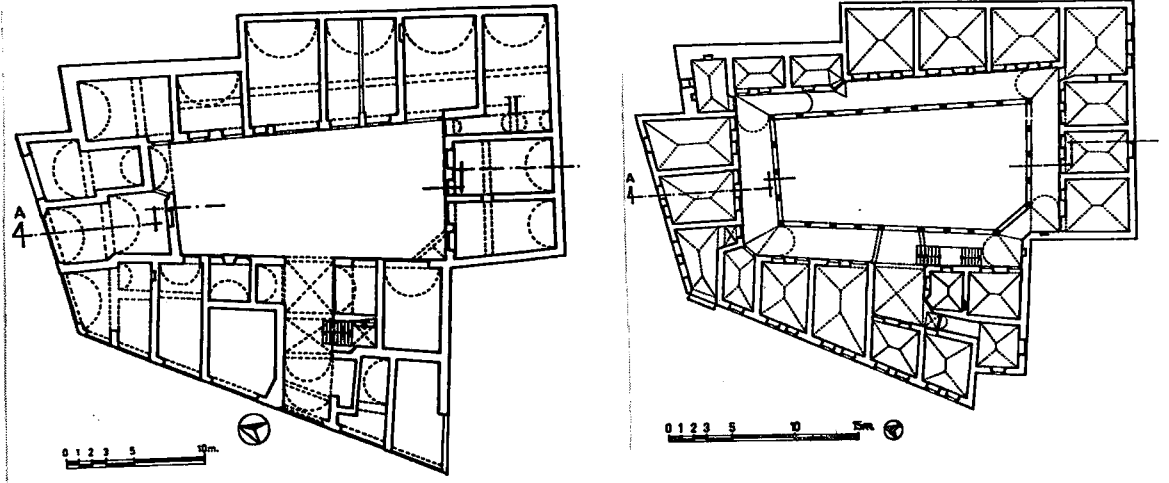
Çizim 5.2. İzmir Kızlarağası Hanı Zemin ve Birinci Kat Planları

(Kaynak: Ersoy,1991, s.25)

Tüm hanlarda avlunun çevresi, alt ve üst katlarda, odalarla çevrilidir. Zemin katta Çuhacı Han, İstanbul Taşhan ve Zincirli Han'ın (Çizim 5.3) bazılarında, Hasan Paşa Hanı'nın tümünde ikamete ayrılan odalar, Mirkelamoğlu Hanı (Çizim 5.4), Kızlarağası Hanı, Zincirli Han ve Amasya Taşhan'da dışa açılan dükkanlar bulunmaktadır. Diğer hanlarda zemin kat odaları depo olarak kullanıldığından, işlevi doğrultusunda dışa açılım ve ocak yoktur. İstanbul Taşhan ve Zincirli Han dışındakilerde ahır görülmemektedir. Üst kat tüm hanlarda ikamete veya ticarethaneye ayrılmıştır. Mirkelamoğlu Hanı'nda ocak ve niş yer almazken, Çuhacı Hanı, Amasya Taşhan, Küçük Demir Hanı, Abacıoğlu Hanı, Selvili Han'ında ocak ve nişle ilgili bir bilgiye ulaşılamazken, Kızlarağası Hanı, Büyük Karaosmanoğlu

Çizim 5.3. Aydın Zincirli Han Zemin ve Birinci Kat Planları
(Kaynak: Ertem, 1998)

Çizim 5.4. İzmir Mirkelamoğlu Hanı Zemin ve Birinci Kat Planları

(Kaynak: Ersoy, 1991, s.31)

Hanı, İstanbul Taşhan, Hasan Paşa Hanı ve Zincirli Han'da ocak ve niş yapılmıştır. Tüm hanlarda odalar tekil hacimler oluştururken, Hasan Paşa Hanı'nda iki veya üç odanın birleşmesiyle elde edilen mekanlar vardır. Avluya bakan üst kat duvarlarında birer pencere ve kapı bulunmaktadır. Bu katta dış cephede açılım ise, Kızlarağası Hanı, Mirkelamoğlu Hanı ve İstanbul Taşhan iki pencereyle, Büyük Karaosmanoğlu Hanı, Amasya Taşhan ve Aydın Zincirli Han'ın bazı odalarında tek pencereyle sağlanmıştır.

Zincirli Han'da ahşap olduğu için yeri tespit edilememiş olmakla beraber, İstanbul Taşhan ve Çuhacı Han'da giriş geçitinde ve ana avlu revağında üç tane, Hasan Paşa Hanı'nda revakta iki tane, Kızlarağası Hanı'nda biri revak içinde, diğeri koridorda olmak üzere iki tane, Mirkelamoğlu ve Selvili Hanı'nda revak içinde duvara bitişik tek, Abacıoğlu Hanı'nda alt kattaki her dükkanda ve Büyük Karaosmanoğlu Hanı'nda yapı içinde tek merdiven vardır.

5.3. Cephe Düzeni Açısından

Çöllüoğlu Hanı serbest düzende inşa edildikten sonra, konumlandığı alanın yoğun dini ve ticari hayatı nedeniyle, yapıya tek katlı dükkanlar eklemlemeye başlamıştır. Üç dış cephenin zemin katı ve birinci katta kuzeybatı cephesindeki bazı pencereler bugün algılanamamaktadır. Görünen cephelere ve iç mekana bağlı olarak yapılan değerlendirmeye göre: Beden duvarları köşelerde blok, devşirme, kesme taşlardan, aralar da moloz taş ve tuğladan yapılmıştır. Moloz taş ve tuğla duvar örgüsü düzgün olup, ara ara üç veya dört sıralı tuğla hatıllar ve düşeyde yatay konumlu tuğlalar görülmektedir.

Zemin katın dış cephe elemanları, yuvarlak giriş kemerleri, güneydoğu kanadındaki mazgal pencereler ve hem iskelenin oturduğu, hem de havalandırma amaçlı deliklerdir. Üst katta her odanın birer, ana giriş üstündekinin iki penceresi vardır. Güneybatı ve güneydoğu cephesindeki bazı odalar ikili pencere grubu oluşturmuştur. Kuzeydoğu cephesindeki pencereler taş söveli olup, hatılı da taştandır. Diğer cephelerde de durum aynıdır, ancak hatılı üstüste iki taş oluşturmaktadır. İkinci taş konstrüktif özelliği olmayan, sadece görünüşe yansıyan sivri kemer motifi vardır. Cephenin bu katında da iskele delikleri görülmektedir. Dış cephe beş tuğla sıralı kirpi saçakla bitirilmiştir. Avlu cephesine bakan odalardan zemin kattakilerde dikdörtgen pencere ve kapılar, bunların da üstünde taş, sivri, yuvarlak, abanık formlu, aynaları moloz taş dolgu hafifletme kemerleri vardır. Üst kat odalarında da aynı durum söz konusudur.

Karşılaştırılan yapılardan İstanbul Taşhan, Zincirli Han (Resim 5.1), Selvili Han (Resim 5.2) ve Büyük Karaosmanoğlu Hanı (Resim 5.3) moloz taş ve tuğla karışımı bir örgüye sahiptir, ancak Çöllüoğlu Hanı'ndaki gibi devşirme malzeme kullanılmamıştır. Çuhacı Han, Hasan Paşa Han'da tuğla sıralı taş duvar örgüsü vardır. Küçük Demir Hanı, Kızlarağası Hanı (Resim 5.4) ve Amasya Taşhan'da (Resim 5.5) kesme taş ve iki veya üç sıra tuğlayla düzgün almaşık duvar örgüsü

kullanılmıştır. Mirkelamoğlu Hanı'nda da almaşıklık söz konusudur ancak bu üç handa olduğu gibi kesme değildir (Resim 5.6).

Zemin katta Hasan Paşa Hanı, Mirkelamoğlu Hanı, Kızlarağası Hanı, Zincirli Han, Amasya Taşhan ve Abacıoğlu Hanı'nda dışa açılan dükkanlar bulunmaktadır. Tüm hanların giriş kemerleri taştan ve genellikle yuvarlak formludur. Hayvanların barındırılması olayı pek görülmediğinden zemin kat beden duvarlarında mazgal pencereler görülmez. Üst kat dış cephede Çuhacı Hanı, Büyük Karaosmanoğlu Hanı, Küçük Demir Hanı (burada bazen iki pencere), Zincirli Han ve Amasya Taşhan'da tek pencere, Kızlarağası Hanı, Selvili Han (burada bazen tek pencere), Mirkelamoğlu Hanı ve İstanbul Taşhan'da iki pencere yer almaktadır. Bunlar taş söveli ve dikdörtgen olup, üstte sivri veya yuvarlak formlu, aynaları tuğla dolgulu, tuğla hafifletme kemerleri bulunmaktadır. Hasan Paşa Hanı, Kızlarağası Hanı, Çuhacı Han ve Amasya Taşhan'da dış cephede kirpi saçak uygulanmıştır. Avlu cephesine bakıldığında Kızlarağası Hanı, Zincirli Han ve Mirkelamoğlu Hanı'nın bazı odalarında birer kapı ve pencere vardır, dikdörtgen formludur. Sadece Zincirli Han'da hafifletme kemeri yoktur. Üst katta ise avluya bakan birer pencere ve kapı vardır (Abacıoğlu Hanı, Kızlarağası Hanı ve Amasya Taşhan dışında). Selvili Han ve Mirkelamoğlu Hanı dışında bu pencereler dikdörtgen olup, üstte tuğla hafifletme kemerleri yer alır.

5.4. Taşıyıcı Sistem Özellikleri Açısından

Çöllüoğlu Hanı beden ve ara duvarları, moloz taş , tuğla ve kum harcı karışımı malzemeye gerçekleştirilmiştir. Korunma ve strüktürel avantaj sağlama bakımından zemin katta büyük boyutlu açıklıklar yoktur. Alt kat planı –güneydoğu kanadı dışında- üst katta aynen korunmuştur. Buradaki duvarlar, sadece kendini ve çatıyı taşıdığından, dışa açılan pencere, ocak ve nişlerle yer yer delinmiş ve kesitleri azalmıştır. Hanın alt ve üst katında yer alan ahşap revağı taşımak için, zemin katta taş ayaklar, mermer devşirme sütunlar ve ahşap ayaklar kullanılmıştır. Açıklıkları ise en fazla 3.50 m.dir.

Taşıyıcı nitelikteki duvarlardan başka, açıklıkları geçmek ve kapı, pencerelerin üstlerine binen yükü hafifletmek için kemerler uygulanmıştır. Ana ve tali girişlerde, giriş mekanının üstündeki odanın avluya bakan duvarının taşınmasında, güneydoğu kanadındaki total mekanda yuvarlak, hatta basık, yuvarlak kemerler kullanılmıştır. Alt ve üst kat odalarının kapı ve pencerelerinde, aynaları moloz taş ve tuğla dolgulu sivri, yuvarlak veya abanık formlu taş kemerler görülmektedir. Girişlerde ve ana girişin üstündeki odanın duvarını taşıyan kemer dışındaki tüm kemerlerde bağlayıcı ahşap gergi elemanı vardır. Dış pencere boşlukları taş hatılla geçilmiştir.

Üst kattaki revağın döşemesi ve taşıyıcı elemanları ahşaptır. Dikmeler, ahşap çatı elemanını taşımaktadır. Yükün iletildiği yolun dağılması için, dikme ile çatı tabanını taşıyan binili ahşap destek elemanı vardır.

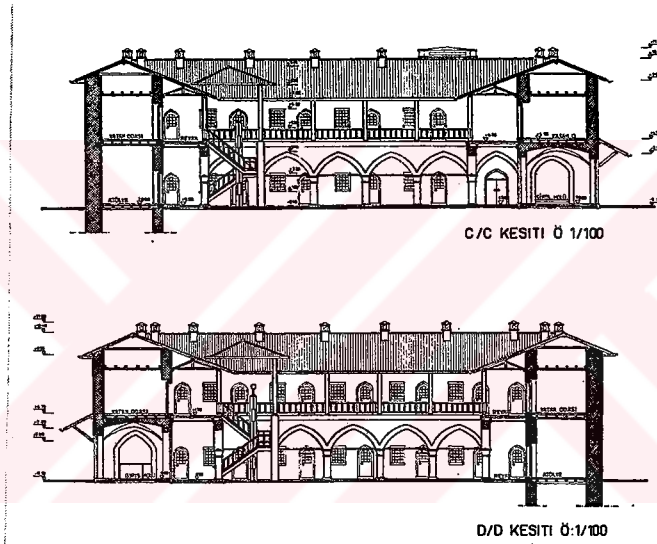
Yapının döşemesi zemin katta taş iken, birinci katta ahşap ana giriş, üstü ahşap tali döşeme girişi ve ahşap kaplama elemanıdır. Çatı konstrüksiyonu da ahşap olup, asma sistem uygulanmıştır. Kıрма çatı formunun üstünde alaturka kiremit vardır.

18. yüzyıl hanlarında diğer yüzyıllardaki gibi, plansal formun pek zorlamadığı, alt ve üst katın birlikte çalıştığı görülmektedir. İstanbul'daki hanlarda ise, arsaların yetersizliği ve yollarla şekillenmesi nedeniyle organik alt kat planı, üst katta üçgen çıkıntılarla düzeltilmeye çalışılmıştır. Karşılaştırılan Çuhacı Han ve Hasan Paşa Hanı bu konuya örnek gösterilebilir. Diğer hanlar da kagir olmakla beraber, alt ve üst kat birliği vardır.

Girişlerde yuvarlak taş kemerler kullanılmıştır. Pencere ve kapı boşluklarında (avluya ve dışa bakan cephelerde) taş hatıllar ve yükü hafifletmek için aynaları tuğla dolgu, yuvarlak veya sivri tuğla kemerler uygulanmıştır (Zincirli Han dışında).

Ara kat döşemesi taş olup (Zincirli Han ve Abacıoğlu Hanı dışında), zemin ve üst katta taş ayak ve bazen taş sütunlar vardır. Her iki katta da bu ayaklara, genel olarak tuğla sivri kemerler oturmaktadır. Sütunlarda ise (Kızlarağası Hanı ve Mirkelamoğlu

Hanı) başlık bulunur. Revak kemer ve ayakları demir gergi elemanlarıyla bağlanmıştır. Revaklar, beşik tonoz (İstanbul Taşhan, Hasan Paşa Hanı, Mirkelamoğlu Hanı, Kızlarağası Hanı, Büyük Karaosmanoğlu Hanı ve Zincirli Han) ve çapraz tonoz (Amasya Taşhan ve Çuhacı Han) ile örtülmüştür. Çatıda ise, kagir sistemler uygulanmıştır. Kubbe (Küçük Demir Hanı (Resim 5.7) ve Selvili Han – burada beşik tonoz da kullanılmıştır-), çapraz tonoz (İstanbul Taşhan, Hasan Paşa Hanı, Çuhacı Han ve Amasya Taşhan), beşik tonoz (Abacıoğlu Hanı, Büyük Karaosmanoğlu Hanı -burada üstte kırma çatı -, Mirkelamoğlu Hanı –burada üstte beşik çatı-), aynalı tonoz (Kızlarağası Hanı) ve ahşap asma çatı (Zincirli Han) örtü sistemi görülmektedir (Çizim 5.5).

Çizim 5.5. Aydın Zincirli Han Kesit –Görünüşleri
(Kaynak: Ertem, 1998)

5.5. Yapım Tekniği ve Malzemeleri Açısından

Tezin konusu hanın duvarları, köşelerde düzgün, blok ve devşirme mermer ve kireçtaşı, araları da gene aynı ve toprak bazlı (tuğla ve parçaları) malzeme ile düzgün moloz taş ve tuğla örgü ile oluşturulmuştur. Duvarda yer yer nitelikli devşirme, mermer parçalar da görülmektedir. Alt kat duvarlarıyla, üst kattakiler üst üste

binmektedir. Zemin katta revağı taşıyan payeler, düzgün kesme taş, kaba yonu taş ve tuğla, sütunlar mermerdir. Ayrıca aynı işlevi yerine getiren ahşap ayaklar da bulunmaktadır. Üst kat revağında ise, ahşap dikmeler kullanılmıştır. Kemerler, yöresel kırmızımsı tuf malzeme; ara kat döşemesi ve çatı elemanları ahşaptır. Çatı örtüsü de alaturka kiremittir.

Özellikle İstanbul'daki hanlarda, Amasya Taşhan, Kızlarağası Hanı gibi hanlarda cephe örgüsü, düzgün kesme taş ve birkaç sıralı tuğla malzemeyle almalı düzendedir. Devşirme malzeme gözlenmemektedir. Revağı alt ve üst katlarda düzgün kesme taş payeler taşırken, üst katta bazı hanlarda (Mirkelamoğlu Hanı ve Kızlarağası Hanı), başlıklı taş sütunlara rastlanır. Ahşap ayak ise hiçbirinde kullanılmamıştır. Giriş kemerleri taş, revak ve hafifletme kemerleri tuğladandır. Ara kat döşemesi (Abacıoğlu Hanı ve Zincirli Han dışında) kagirdir. Bu iki handaki ara kat döşemesi ahşaptır. Üst örtüde kubbe, aynalı, beşik ve çapraz tonoz genellikle uygulanırken, sadece Zincirli Han'da Çöllüoğlu Hanı gibi ahşap asma çatı vardır. Diğer hanlarda tonoz üstünde kırma veya beşik çatı, üstüne de alaturka kiremit uygulanmıştır.

18. yüzyıl hanları Osmanlı mimarisinin olgunlaşmasıyla en sade görünümünü kazanırken, Batılılaşma etkisiyle cephede rokoko tarzı çeşmeler, nişler (Amasya Taşhan, Hasan Paşa Hanı ve Kızlarağası Hanı) süsleme elemanı olarak öne çıkmaktadır. Kızlarağası Hanı'nda tuğlaların birbirleriyle aderansını sağlayan harçlar, çeşitli geometrik formlarda yapılmıştır. Yapının bitiminde süs elemanı olarak nitelendirilebilecek tuğla sıralı veya taş sıralı (İstanbul Taşhan) kirpi saçaklar uygulanmıştır. Çuhacı Han, Hasan Paşa Hanı ve Kızlarağası Hanı'nda cumbanın ve taş konsolların varlığı yapıları karakter katmaktadır.

BÖLÜM ALTI

ÇÖLLÜOĞLU HANI'NIN RESTORASYONU

6.1. Restitüsyon Çalışmaları

6.1.1. Restitüsyonda Yararlanılan Bilgiler

Milas'ın en eski yerleşimi Hisarbaşı Tepesi'nde, kentsel ve 3. derece arkeolojik sit alanı içinde yer alan Çöllüoğlu Hanı, hicri 1132, miladi 1719 yılında yörenin nüfuz sahibi ayan Abdullah Efendi oğlu Abdülaziz Ağa tarafından yaptırılmıştır. Yaklaşık üçyüz yıllık olan han, günümüze ulaşmaya kadar (Milas'ın 1. derece deprem bölgesi olması nedeniyle) yıpratıcı depremlerle karşı karşıya kalmıştır. 19. ve 20. yüzyıllarda kullanıcıların duydukları gereksinimler doğrultusunda yapı, köklü değişikliklere uğramıştır.

Yapının mimari ve teknik yönü (yazılı, çizim ve fotoğraflarla) daha önceki bölümlerde anlatılmıştır. Özellikle 14.4.1990 tarihindeki depreme, 3.5 şiddetinde olmasına rağmen dayanamayarak, güneydoğu kanadındaki iki oda hemen, bir diğer oda da zaman içinde yıkılmıştır. Bu durum nedeniyle, dış duvarın pencere, ocak ve niş elemanlarının, ara duvar izlerinin ve zemin katta dış duvara bağlı kemer desteği ayakların varlığı, restitüsyon çalışmaları için birincil belgelerdir.

Hanın iç mekanından –avlusundan- İzmir 2 nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu uzmanlarının tescile değer yapıları tespit çalışmalarında 1976 yılında çekmiş oldukları fotoğraflar belirgin olmamasına karşın, yıkılan bölüm, bu kanattaki merdiven ve bugün briket örülü taş ayak aralarının o günkü durumu hakkında bilgi vermektedir. Adı geçen kurulun 14.4.1990 tarihli deprem sonucu

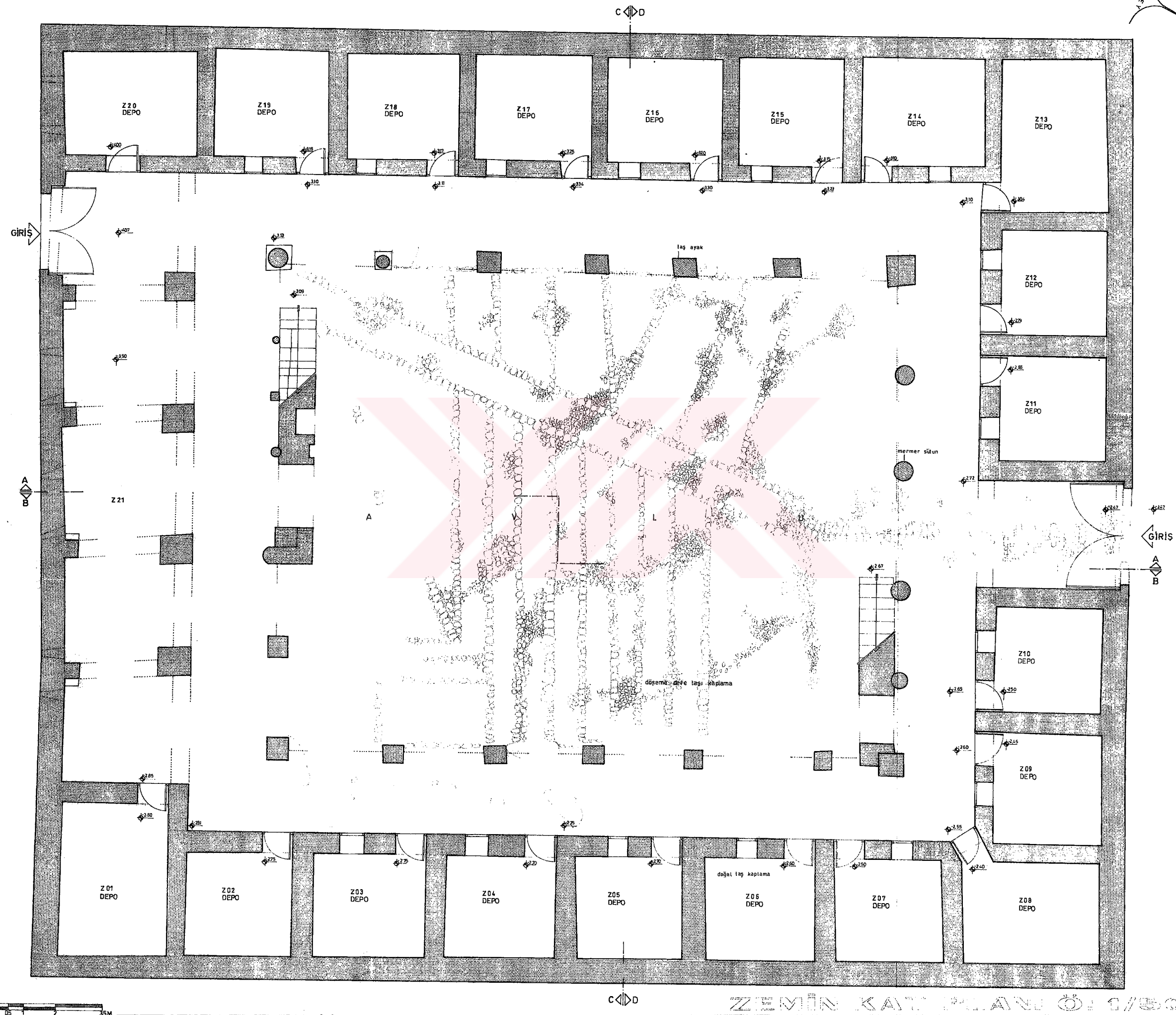
yıkılan kanada ilişkin fotoğraflar, algılama alanı içinde çekildiğinden ve detaylı bilgi verdiğinden dolayı önemlidir.

Çevresine ve tarihine duyarlı aydın kişilerden Bekir Sami Ercan ve Turhan Akarca'dan ve hanın kullanıcılarından Muhittin Ergin yapının tarihçesi, orijinal mimarisi ve kullanımına ilişkin bilgilerini paylaşmışlardır.

6.1.2. Değerlendirme

Çöllüoğlu Hanı, Hisarbaşı Tepesi'ne 1719 yılında yapıldığında arastanın temel ögesi olarak düşünülmemiştir (Çizim 6.1-Ek Cilt 2., Pafta No.11). Yörenin bol olan tarımsal ürünlerinin pazarlanması ve ticaretin hareketlenmesi, Osmanlı esnaf ve zanaatkarlarını da hayata katmıştır. Bu nedenle, bölgede birçok dükkan yapılmaya başlamıştır. Hanın çevresine böylece zaman içinde yeni yapılar eklenmiştir. Bugün yapının kuzeybatı, güneybatı ve güneydoğu cephesinde tek katlı dükkanlar bulunmaktadır.

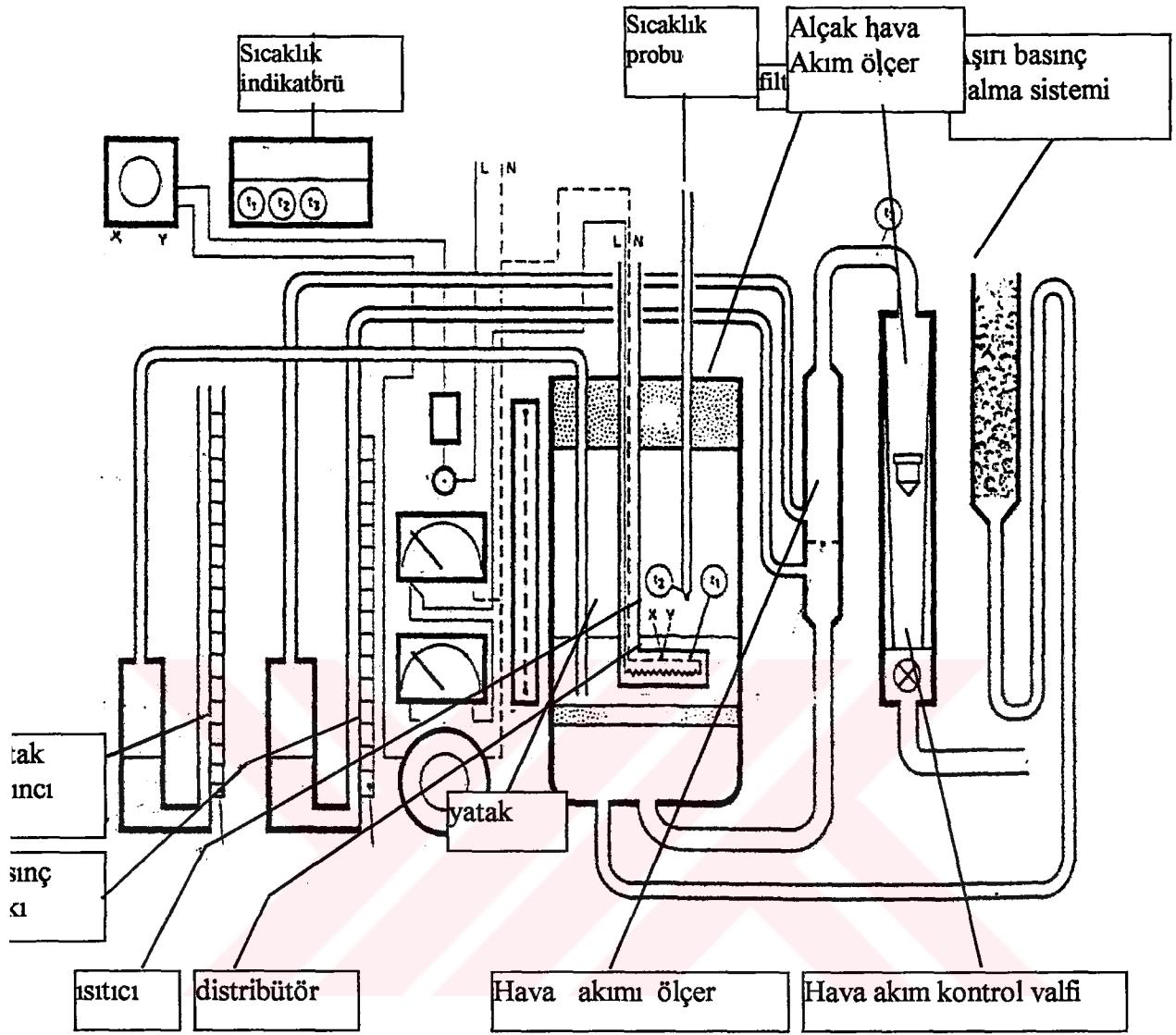
Yapıya farklı dönemlerde çeşitli eklemeler yapılırken, boşluklar açılmış ve doldurulmuştur. Bunlar malzemenin türü, yapım tekniği gibi ayrıntılarla birbirlerinden ayırt edilmektedir. Zemin kat plan şeması incelendiğinde, Z26 nolu mekanın 19. yüzyıl sonu veya 20. yüzyıl başında oluşturulduğu düşünülebilir. 3.39 nolu resimde de görüldüğü gibi, bu mekana ait duvar, mermer sütundan bir çizgiyle ayrılan, ahşap dikme ve diyagonaller arasına taş ve tuğla parçaları yerleştirilerek, yani hımiş duvar tekniği ile yapılmıştır. Ayrıca Z10 ve Z11 nolu mekanlara ait kapılar da bu dönemde açılmıştır. Yapının tümünde özgün kapı ve pencere boşlukları, taş kemerle geçilmiştir. Ancak orijinal planda da bulunan bu hücrelerin kapıları ahşap lentoyla geçilmiştir ve genişlikleri diğer kapılara göre fazladır (Resim 3.4). Z10 nolu mekandaki ocak detayı da üst kat odalarındaki ocak imalatından farklıdır (Resim 3.25). Z27 mekanının sahip olduğu pencere kapı sistemi de yakın döneme aittir (Resim 3.4). Bu mekandaki mermer sütunlar da duvar

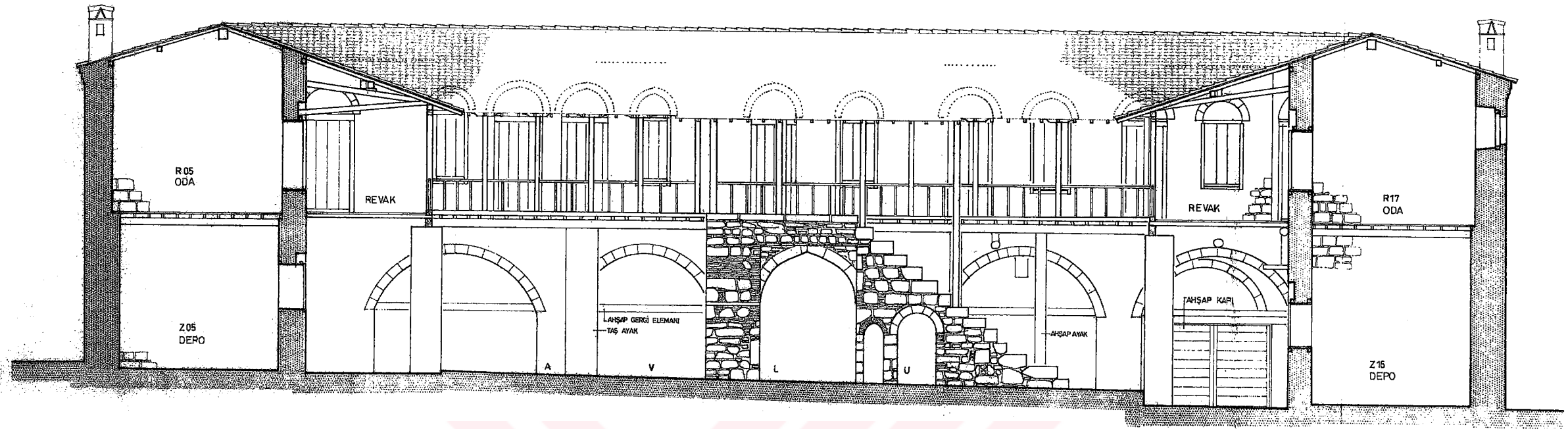
konstrüksiyonundan farkı rahatlıkla ayırt edilebilmektedir (Resim 6.1). Z28 mekanından Z12 mekanına bakıldığında, üstü sıvalı olmasına rağmen orijinal pencere ve kapı belli olmaktadır (Resim 6.2). Üstelik Z26 , Z27 ve Z28 mekanları döşemesi, avlu kotundan oldukça yüksektir. Özgün zemin kat odalarında revak ile mekan arasında yüksek kot farkı bulunmamaktadır. Bu kanada ilişkin, Z09 ve Z10 nolu mekanların orijinal kapı ve pencere boşlukları rahatlıkla algılanabilmektedir (Resim 6.3) (Resim 6.4).

Kuzeydoğu kanadıyla ilgili olarak ise, Z07 mekanının avluya bakan özgün olmayan kapısının yanında revağı taşıyan taş ayak vardır (Resim 3.9). Z06 mekanının avlu duvarının, 1950-1960 yılları arasında Z23 ve Z24 nolu tuvalet mekanlarına dışarıdan giriş verilebilmesi için yıktırıldığı öğrenilmiştir (Akarca & Ercan, 2000). 1976 yılı fotoğraflarında da burasının tuğla duvar olduğu görülmektedir (Resim 6.5). Bugünse, duvar daha da öne alınarak briketle kapatılmıştır. Güneydoğu kanadındaki Z22 mekanının geç dönem eki olduğu, kullanılan malzemeye bağlı olarak hemen söylenebilir. Bu kanattaki avlu duvarlarının, taş ayak aralarının doldurulmasıyla oluşturulduğu bellidir (Resim 3.35). Merdivenle ilgili, taş kemerin ve duvarın imalatındaki düzensizlik, kemer ayağının – taş paye- yıkık olduğu, fakat orijinal duvar örgüsüne yakın bir niteliğe sahip olduğu belirtilebilir. Kemerin dökülmemesi kerpiç dolgu ile sağlanmıştır. Bu bağlamda, merdiven büyük bir olasılıkla ilk yapımda vardı. Ancak –alanın 1. derece deprem bölgesinde olduğu göz önüne alınarak- yapının bitirilmesinden kısa bir süre sonra merdivenin depremde yıkılmasıyla yeniden inşa edilmiştir (Resim 3.44 ve Resim 4.7). Merdiven ve taş duvara ilişkin daha net bilgi ise, temel kazısı çalışması yapıldıktan sonra elde edilebilir. Buraya ait bugün varolmayan ahşap ayağın yeri merdiven duvarında belli olmaktadır. Tüm bu bilgiler doğrultusunda, zemin katta revak dört kanatta da bulunmaktadır (Çizim 6.2- Ek Cilt 2 Pafta No.13 ve Çizim 6.3- Ek Cilt 2 Pafta No.14).

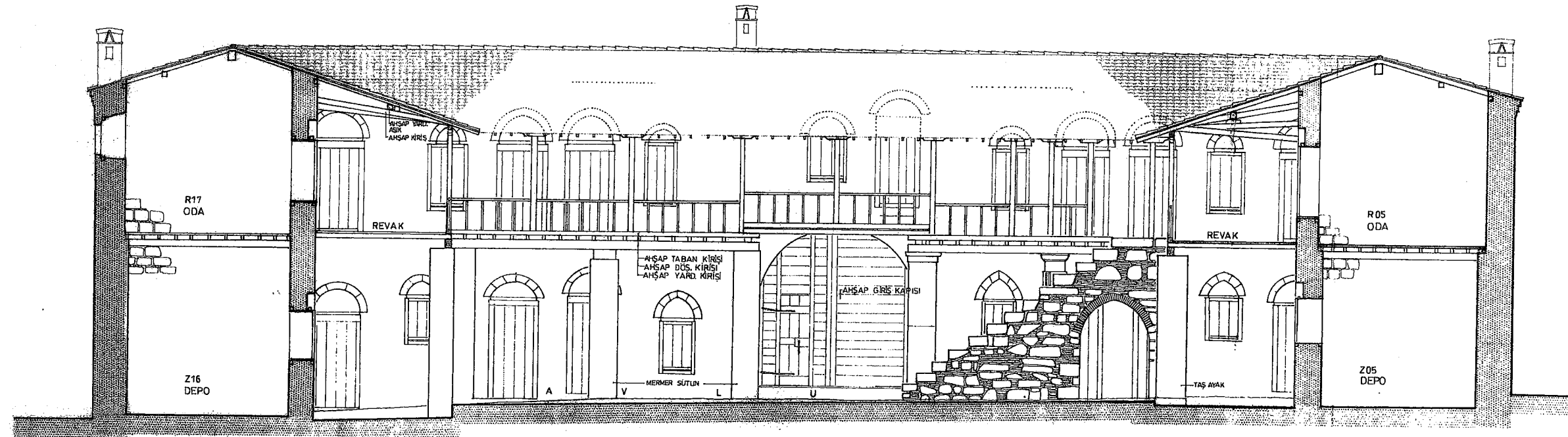
1950-1960 yılları arasında çevreye tahıl pazarı kurulmasıyla avluya dönük yaşam, dışarıya açılarak değişmiştir. Bu gereksinimin ortaya çıkmasıyla Z01, Z02, Z03, Z04, Z05, Z06, Z07, Z08 nolu mekanların avluya bakan kapı ve pencereleri, moloz

Şekil 8.2 Deneysel çalışmaların yapıldığı akışkan yatak şekli.

C - C KESİTİ Ö:1/50

D - D KESİTİ Ö:1/50

Çizim 6.3. Çöllüoğlu Hanı Restitüsyon güneydoğu (C-C kesiti) ve kuzeybatı (D-D kesiti) cepheleri

taş ve tuğla karışımı malzemeyle doldurularak kapatılmıştır. Z02, Z03, Z04 nolu mekanlara ait kapı ve pencere kemerleri bugün de durmaktadır (Resim 6.6). Kuzeydoğu kanadının meydana bakan dış duvarına, oldukça geniş boşluklar açılmıştır (Resim 3.15). Z07 nolu mekandaysa orijinal kapı kemeri, beton bankonun üstünde görülebilmektedir (Resim 6.7).

Hanın birinci katı, plan şeması olarak özgünlüğünü büyük ölçüde koruyabilmiştir (Çizim 6.4-Ek Cilt 2, Pafta No.12). Güneydoğu kanadındaki bazı odaların 14.4.1990 tarihli depremle yıkılmasıyla şemanın sürekliliği bozulmuştur. Pencere, ocak ve nişlerin varlığı ve zemin kattaki taş ayakların izleri, odaların bütünlenmesinde önemli ipuçlarını vermektedir.

Dış cephelere bakıldığında hanın ilk yapıldığı durumundan uzaklaştığı görülmektedir. Bunun en önemli nedeni, üç tarafına eklenen tek katlı yeni yapılarıdır. Eğimin fazla olmasıyla güneybatı (Kızılay Caddesi) ve güneydoğu (Tahıl Pazarı Sokak) kanadındaki pencerelerde herhangi bir kapanma olmamıştır. Zemin kattaki iskele delikleri, mekanlardan tespit edilmiştir. Cephe gabarisinin az olduğu kuzeybatı kanadındaki ekler, yapının üst kat pencerelerini etkilemiştir. Buradaki restitüsyon çalışmaları için, mekanlardan tespit edilen pencere yerleri ve cephe fotoğrafları değerlendirilmiştir (Çizim 6.5- Ek Cilt 2, Pafta No.15).

Cephelere ait en yoğun değişim, özgünlüğünü kaybediş kuzeydoğu kanadında görülmektedir. 20. yüzyıl başlarında, üst kat odalarında yapılan çeşitli değişiklikler kapsamında; bazı ocak ve pencerelerin kombine edilmesi, pencerelerin doldurulması veya nişlerin yıkılarak yeni pencerelere dönüştürülmesi örneklenebilir. Zemin kat dış cephe duvarı, 1950-1960 yılları arasındaki uygulamalarla orijinallikten uzaklaşmıştır (Çizim 6.6- Ek Cilt 2, Pafta No.16).

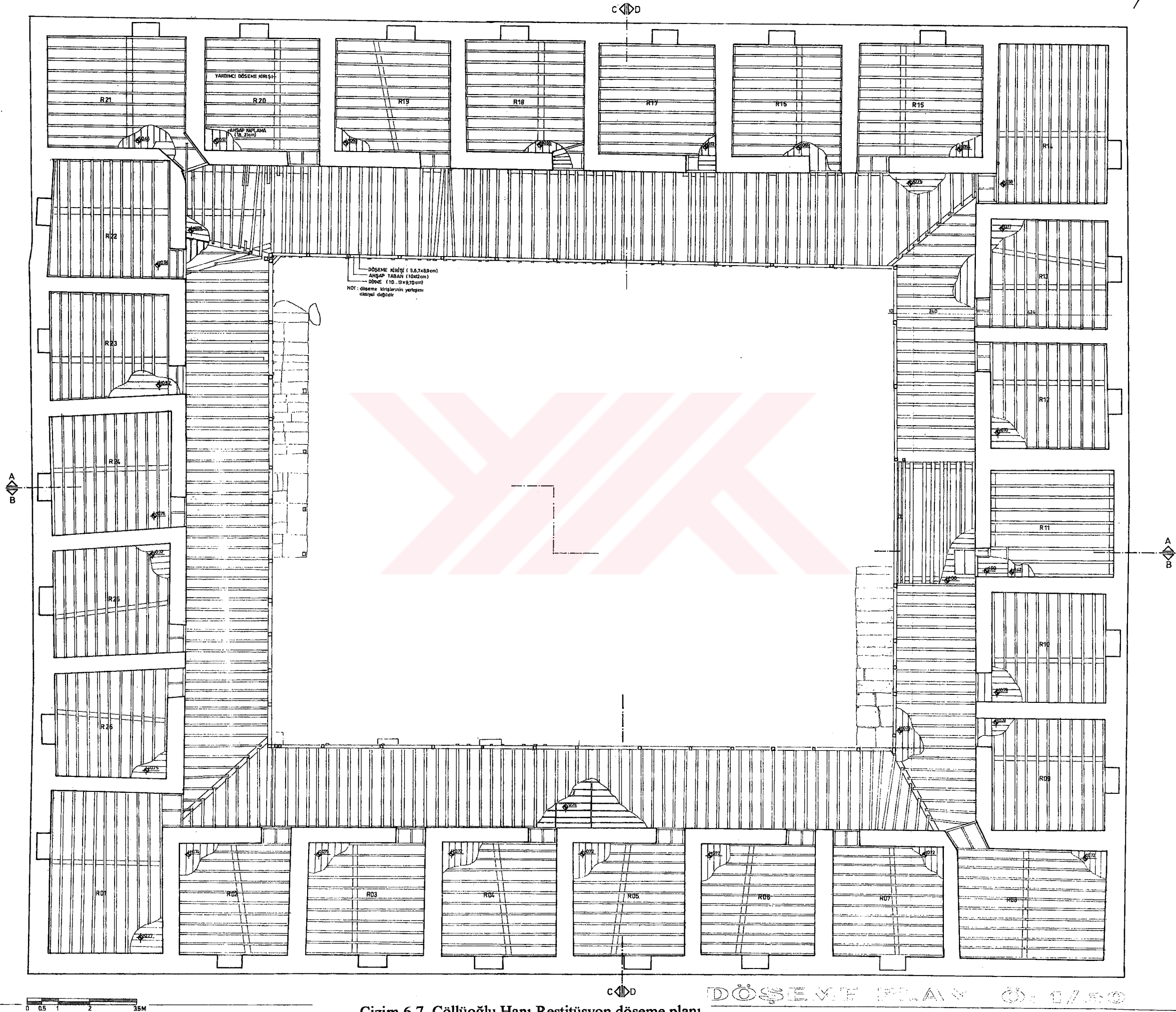
Avlu cephesi kapı ve pencerelerinde, farklı dönem uygulamaları bulunmaktadır. Z10 ve Z11 nolu mekan kapıları göz önüne alınarak tablası oymalı olanlar, düz ahşap elemanlılara göre daha geç dönemde yapıldığı söylenebilir. Kuzeydoğu kanadındaki

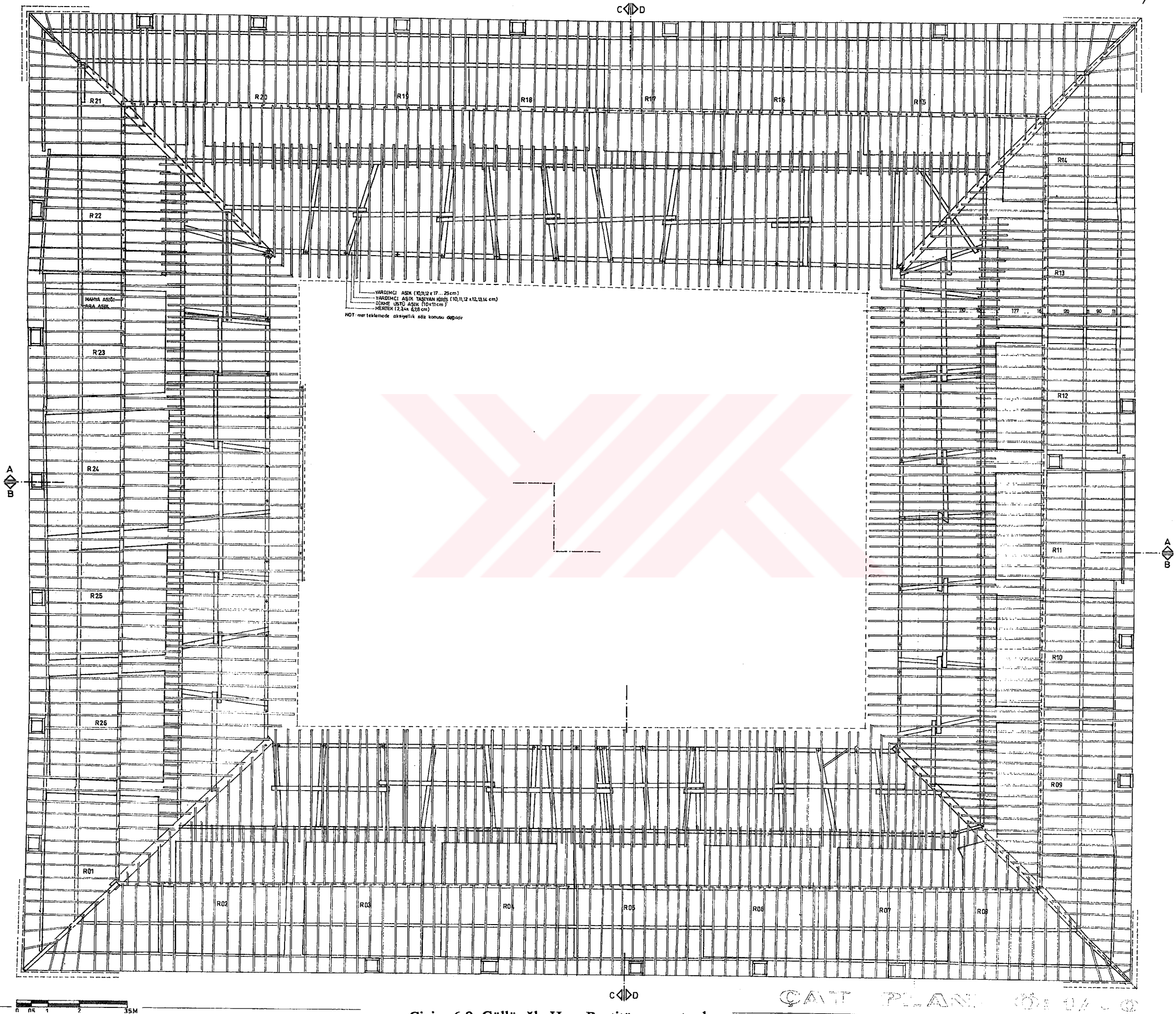
beton ara kat döşemesinin, zemin kat dükkanlarının dışa açılımında döküldüğü bilinmektedir (Akarca, 2000 ve Ergin, 2000).

Yapının orijinal döşeme sistemine ilişkin, döşeme kirişlerinin duvar içine saplandığı boşluklar incelendiğinde, herhangi bir aks durumu söz konusu olmadığı görülmektedir. Bugünkü döşeme sisteminden –kuzeydoğu kanadındaki betonarme döşeme uygulaması dışında- özgün durum anlaşılabilmektedir. Benzer şekilde, herhangi bir aksiyelliğin olmamasına karşın ve bugünkü sistemle özgün çatı planı belirlenebilmektedir (Çizim 6.7- Ek Cilt 2, Pafta No.17 ve Çizim 6.8- Ek Cilt 2, Pafta No.18).

Tüm bu restitüsyon çalışmaları, yapının günümüzdeki durumu ve mimari karakteri, sözlü kaynaklar, geçmiş ve bugüne ait fotoğraflar ışığında hazırlanmıştır.

6.2. Yapı Çevresinin Gereksinimlerinin ve Verilecek İşlevin Belirlenmesi

Tarihi dokuya sahip kentler, günümüzde standartlaşan hayat biçimleri ve bunların ürünü mimari yapılara karşı geçmişi hatırlatmaktadırlar. Tarihsel miras, insanın ve buna bağlı olarak toplumların güçlenmesine ve kültürel yaşamlarının sürdürülmesine yardımcı olmaktadır (Özlem, 1998). Geçmiş ile bugün arasında devamlılığı sağlayan, insanların kollektif bilinçlerine katkıda bulunan tarihi yapılar korunup, yaşatılmalıdır. Tarihi yapılardan hanlar, orijinal işlevlerini hemen hemen kaybetmiştir (Altınoluk, 1998). Bu nedenle yapının yaşatılması için saptanan hedefler, gerçekdışı olmadığı gibi, ekonomik ve toplumsal açıdan uygulanabilir olmalıdır. Halkın yapıyı kullanabilmesini sağlamak adına, çevrenin veya ilçenin gereksinimleri ya da çevrenin sahip olduğu turistik değerleri belirlenmelidir (Shaukland, 1997). Bu çalışmalar gerçekleştirilirken çevrede yaşayanların gereksinimleri de göz önüne alınarak, esnaf grubunun sosyalleşmesi ve yaşama aktif katılımları gerçekleştirilmelidir (Tekeli, 1991).

Çöllüoğlu Hanı, ilçenin dini, ticari ve idari hayatının yoğun yaşandığı Hisarbaşı Mahallesi'nde bulunmaktadır. Belen Cami'nin bulunduğu tepeden, Cumhuriyet Caddesine doğru adalar halinde, çoğunluk tek olmak üzere iki ve üç katlı ticaret yapıları yerleşmiştir. Alanda ticari hayat oldukça hareketlidir, ancak esnaf grubu büyük ölçekli işlere sahip değildir. Araç trafiğinde de yoğunluk olmamaktadır. Buna karşın, yapıyı çevreleyen yollarda araç trafiği varken, Tahıl Pazarı Meydanı'nı ve ana giriş meydanını arabalar park yeri olarak kullanmaktadır. Tepenin doğu yamacında da Milas'ın geleneksel konut mimarisi örnekleri görülmektedir. Aynı zamanda antik dönem kalıntıları da bulunmaktadır. Tüm bu veriler doğrultusunda yapının yaşatılabilmesi için farklı işlevler önerilebilir. Çalışmada üç alternatif öneri bağlamda irdelenip, en uygun olduğu düşünülenin restorasyon projesi ve kapsamlı tanıtımına yer verilmiştir. Sözkonusu işlevler otel, çarşı ve restorasyon okuludur.

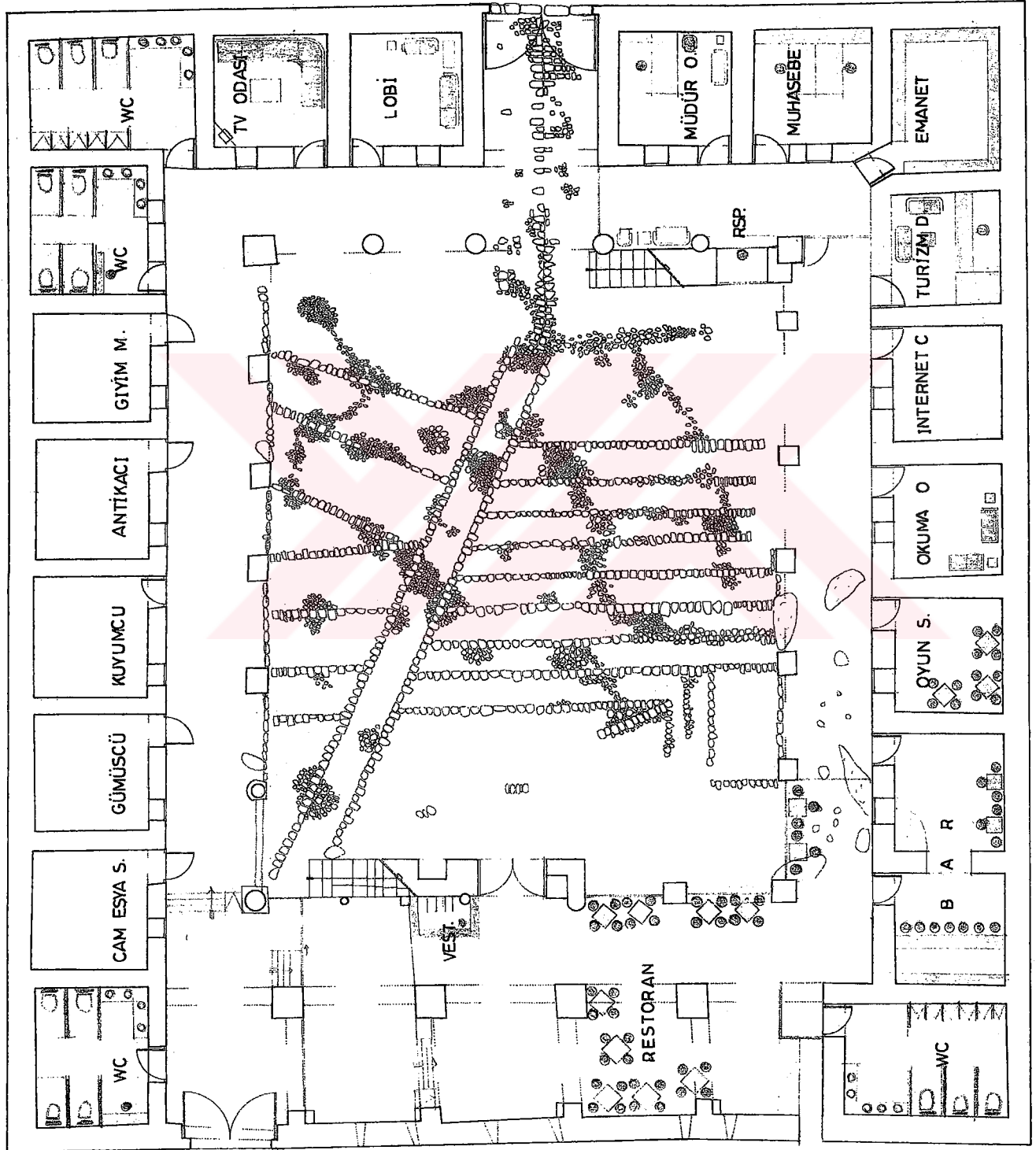
Tarihi yapıların, özellikle orijinal işlevlerini kaybetmiş olanların, korunmasında turizme yönelik kullanımlar genellikle tercih edilmektedir. Buna yönelik en çarpıcı

örnek, otel olacaktır. Turistlerin, otantik bir yapıda konaklamak tercihi nedeniyle ülkemizde pekçok han ve kervansaray yapısı otele dönüştürülmektedir. Ege Bölgesi'nde bu uygulamaya bir örnek Kuşadası Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı'dır. 1968 yılından beri yapı otel olarak kullanılmaktadır (Berkol, 1972).

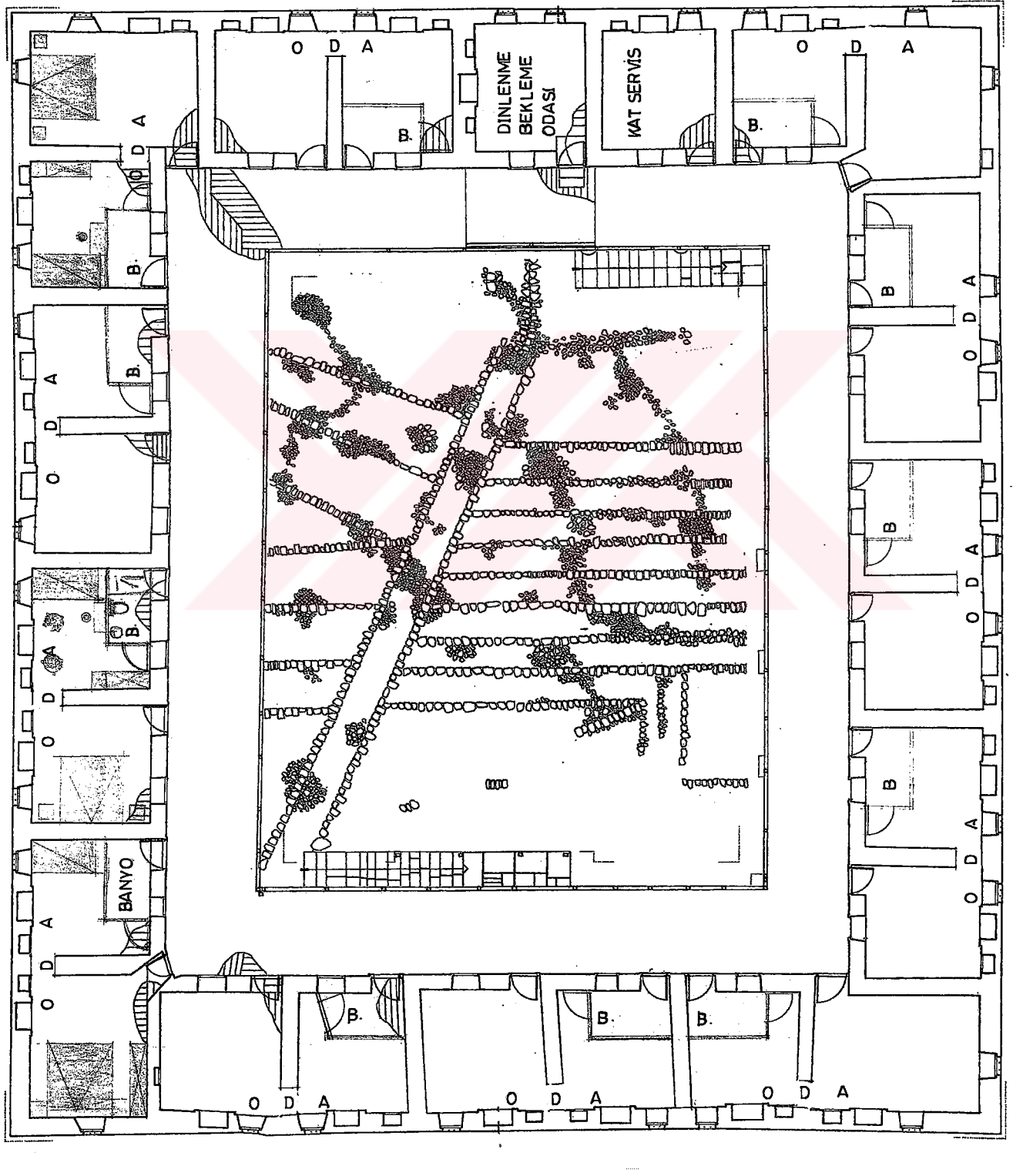
Milas'ın, Ege'nin önemli sayfiye yerlerinden Bodrum'a yakın olması, geleneksel el sanatlarının hala uygulandığı bir ilçe olması ve tarihi dokunun bulunması turistleri yapıya çekmeyi başarmaktadır. Otel işlevi düşünülecek olursa; zemin kat turistik yaşama uygun olarak, resepsiyon, muhasebe, müdür odaları gibi idari bölüme, televizyon odası, lobi vb. dinlenme mekanlarına, çeşitli dükkanlardan oluşan çarşıya, restoran, kafeterya ve servis mekanlarına ayrılmalıdır (Çizim 6.9).

Üst kattaki işleve ilişkin iki farklı yorum getirilebilir. İlki, otel odalarının herbirinde banyonun bulunmasıdır. Islak hacmin tek bir odada bulunması, mekanı daraltıp, ocak, niş gibi mimari elemanların yaşamaması nedeniyle iki oda birleştirilmelidir. Söz konusu uygulamayla sadece on üç otel odasına sahip olunurken, yapının orijinal plan şeması bozulacaktır (Çizim 6.10). Bir diğer yorum, odaların özgün yapısının algılanabilmesi için her odaya banyo yapımı yerine, kadın ve erkekler için ayrı olmak üzere tuvalet ve duş mekanlarının oluşturulmasıdır (Çizim 6.11). Ancak böyle bir uygulama standart konfor şartlarının sağlanamaması nedeniyle, yapının tercih edilip edilmeme sorusunu da yanında getirmektedir. Verilen işlevin geçerli olmama olasılığı da yüksek görünmektedir.

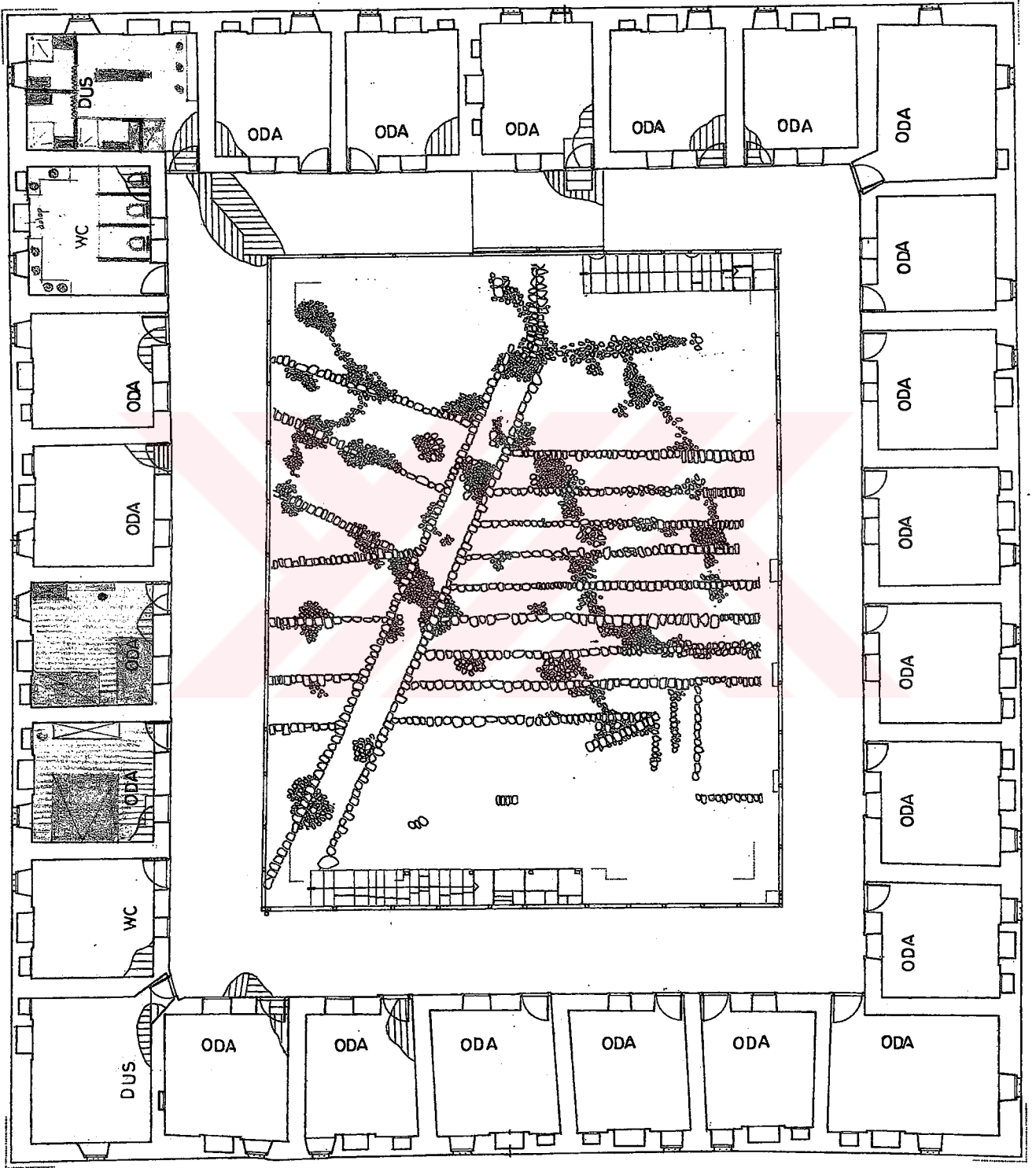
Otel kullanımı, yapının taşıyıcısında ve mekan içi kesitlerinde önemli değişikliklere (ağır tesisat sistemlerinin kullanımı gibi) neden olacaktır. Zemin katta restoranın mutfak ve kazan dairesi gibi önemli gereksinimler yapılan eklerle giderilmeye çalışılacaktır. Ayrıca bu mekanların beslenmesi için büyük araçların yapıya ulaşımı sağlanacaktır. Bir diğer araç tipi olan tur otobüsleri alana kadar çıkacak ve küçük araçların parkı için Tahıl Pazarı Meydanı kullanılacak ve yapı çevresindeki yeşil alan azalacaktır. Üstelik verilen işlev çevrede bulunan esnafın yapıdan soyutlanmasına, dengesizlik nedeniyle yaşamlarının yönlendirilmemesine

Çizim 6.9. İşlev önerisi: Otel zemin kat planı

Çizim 6.10. İşlev önerisi: Otel birinci kat planı

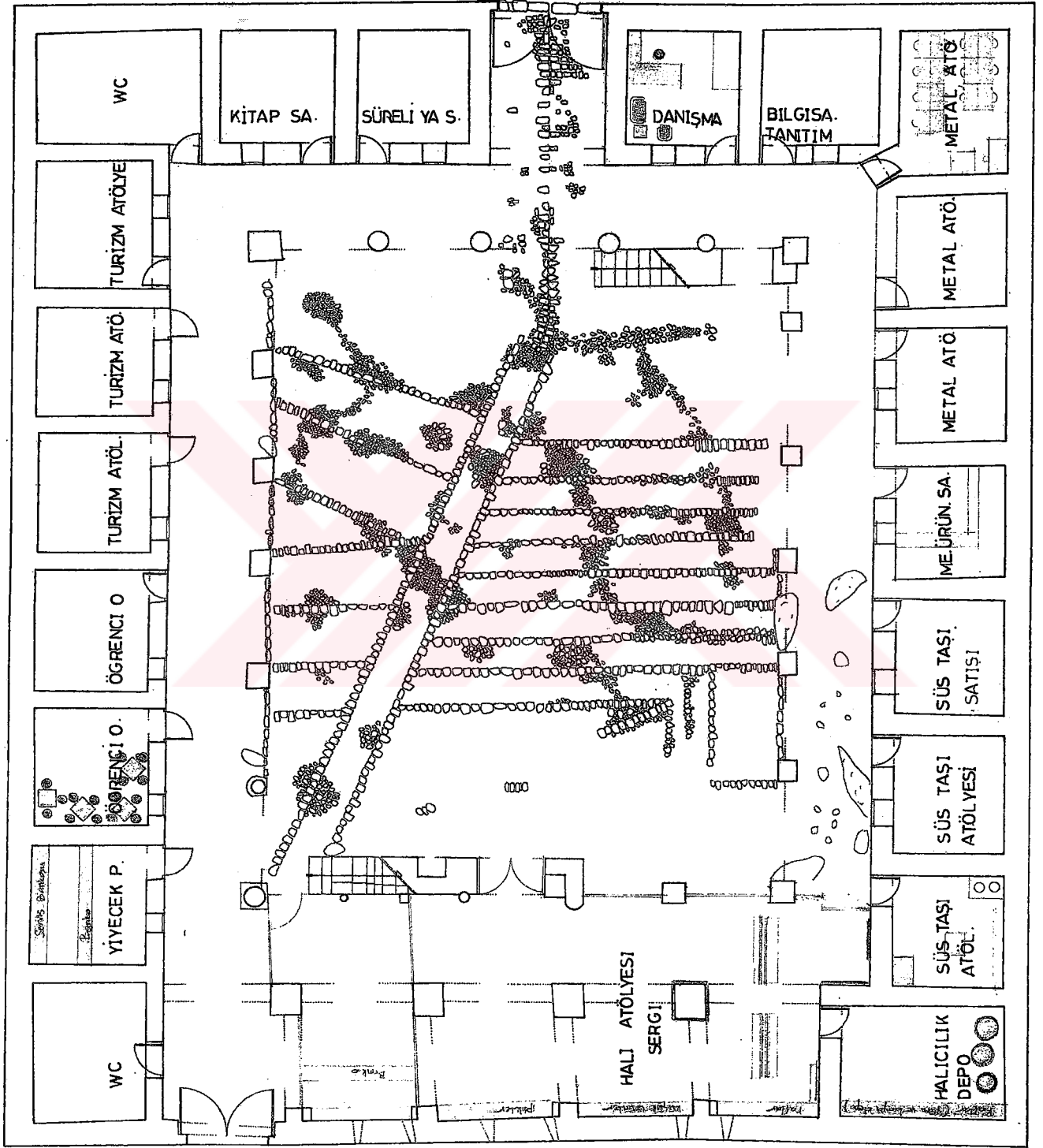
Çizim 6.11. İşlev önerisi: Otel birinci kat planı

neden olacaktır (Asatekin, 1979). Yapıyı kullanacakların sınırlı olması, çevresindeki boşluklardan toplumsal kullanım adına en az düzeyde yararlanılması, yaya-araç trafiği ve otopark alanlarının dengeli ve denetimli kullanılma sorunlarına bağlı olarak otel işlevi, yapı ve çevre için ağır gelmektedir (Middleson, 1979).

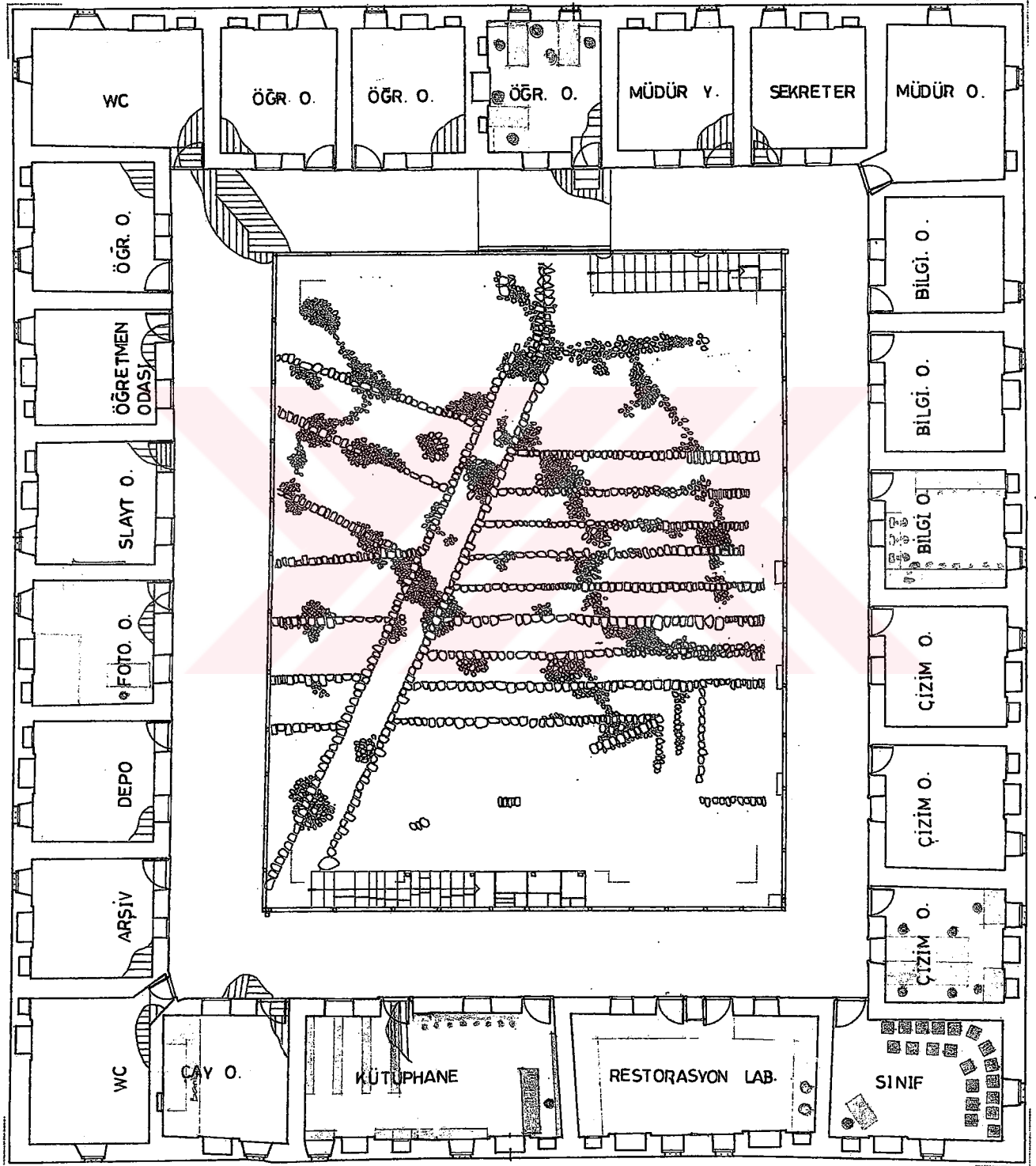
Ticari kazanç yerine kamu yararını göz önünde tutan bir işlev değerlendirilebilir. İlçede beş katlı bir işhanının üst katında yaşamını sürdüren restorasyon meslek yüksek okulu, kendilerine ait bir yapıya gereksinim duymaktadır. Eğitimcilerle gerçekleştirilen görüşmelerde, böyle bir düşüncenin çok hoş olacağını, tarihi bir yapıyı ve otantik bir çevrede bulunmayı tercih edeceklerini belirtmişlerdir.

Okulda takı tasarımı, halıcılık, restorasyon, turizm ve otelcilik adı altında dört farklı bölüm bulunmaktadır. Her bir bölümün kendine ait atölyeleri olmalıdır (Çizim 6.12). Atölyelerde üretilenler zemin katta yapının halka ve turiste açılmasıyla satılabilecektir. Rıht-basamak dengesi olmayan merdivenler, genç kullanıcılar tarafından rahatsızlık vermeden kullanılabilir. Üst kata yoğunluk yaratılmak istenmemesi nedeniyle burası, özellikle öğretmen odalarına, arşiv ve depo gibi mekanlara ayrılacaktır (Çizim 6.13). Ancak öğrenci sayısının fazlalığı ve bölümlerin çeşitliliği nedeniyle sınıfların konumlanması sorun yaratacaktır ve mevcut yapı yetmeyecektir. Bu nedenle Tahıl Pazarı Sokak'ta ek yeni uygulamalara gidilecektir. Okul işlevinin çevreye bir canlılık getireceği kesindir. Ancak sıkıntıların belirlenmesiyle bu yöndeki bir kullanım zorlama olacaktır. Tarihi yapıya kaçınılmaz ekler yapılacaktır.

Hanın kentsel sit alanı içinde bulunmasına bağlı olarak, çevrede bazı turistik turların gerçekleşeceği düşünülebilir. Ayrıca tarihi bir yapının halkın yoğun kullanımına –ticari anlamda- açılmasına ilçede rastlanılmamaktadır. Araç trafiğinin sınırlandırılarak, park olayının da yapının bitişiğinde değil de, çevresindeki boşluklardan yararlanmak suretiyle çözülmesi olasıdır. Cumhuriyet Caddesine kadarki yapı adalarında konumlanan dükkanların sağlaştırılarak, burası için uzun zamandır geçerli olan çarşı kavramının nitelik kazandırılması sağlanabilir. Yapıya, böyle bir işlev verilmesini çevrenin de destekleyeceği düşünülmektedir.

Çizim 6.12. İşlev önerisi: Restorasyon meslek yüksekokulu zemin kat planı

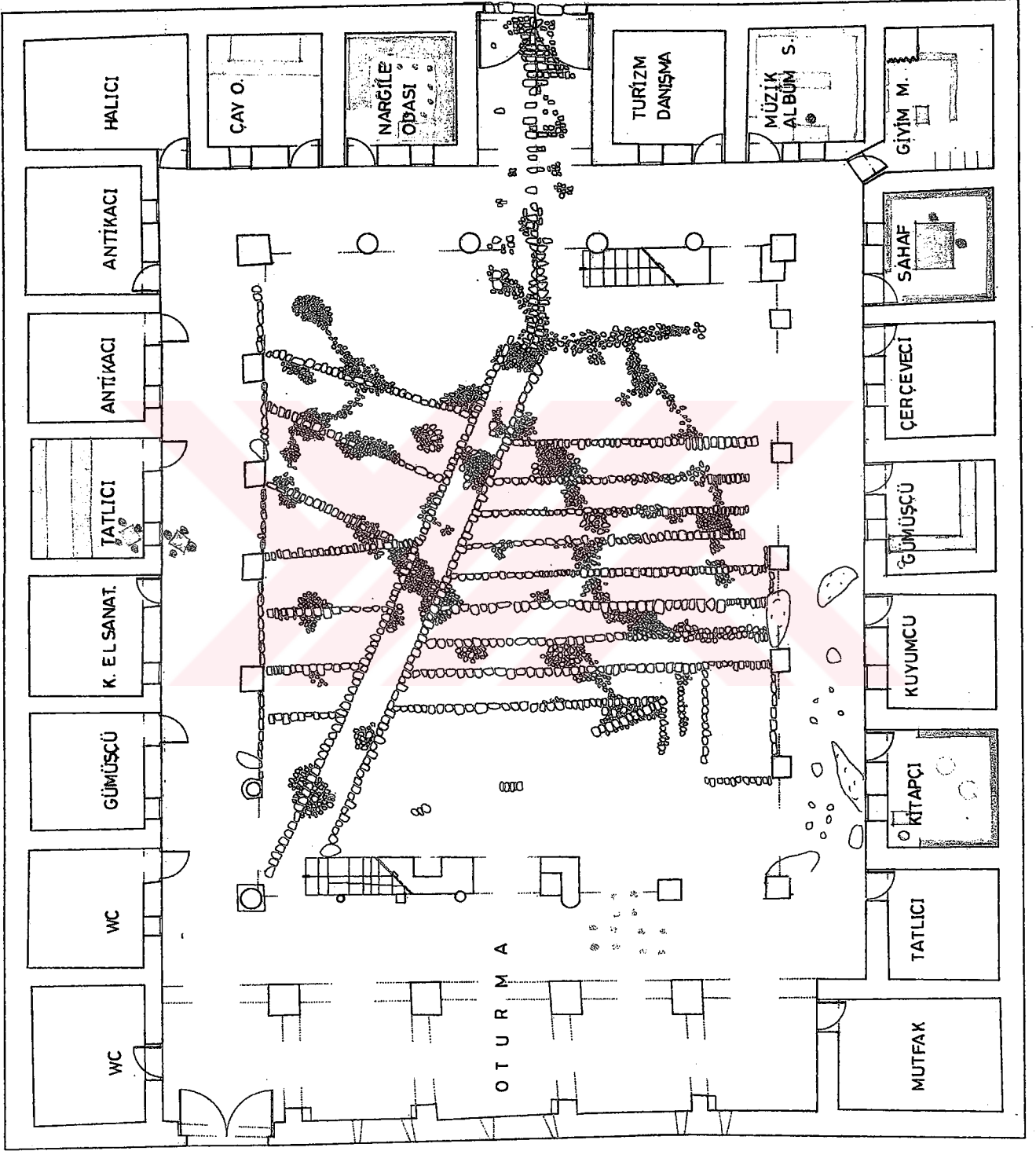

Çizim 6.13. İşlev önerisi: Restorasyon meslek yüksekokulu birinci kat planı

Zemin katta hem turistlerin, hem de ilçe halkının ilgisini çekecek ortak kullanımlar sağlanırken, yapının bugünkü kullanıcılarından mutafın (kıl dokuma yapan kişi) yapıyla ve çevresiyle kurduğu ilişkinin devam etmesi sağlanacaktır (Tekeli, 1991). Üstelik yapı bitişiğindeki kahvehanenin içerideki mekanlara da aktarımıyla çevrede bugün varolan yoğunluk avluya, dolayısıyla yapıya iletilmiş olacaktır (Çizim 6.14). Üst kat için de, çeşitli kullanımlara ait çarşı işlevi devam ettirilecektir. Bu uygulamayla yapıya mimari ve teknik anlamda köklü müdahalelerde bulunmama şansı olacaktır. Ancak orijinal merdivenler ve ara kat döşemesi yoğun kullanıma yanıt veremeyecektir. Üstelik aşına çarşı uygulamasının yansıtılması, hem yapının atmosferini bozma adına, hem de ekonomik anlamda bazı riskler taşımaktadır.

Çarşı işlevinin şekillendirilerek, sınırlandırılarak uygulanması daha yerinde bir karar olacaktır. Zemin kat için gene aynı düşünce kabul edilebilir. Turistlerin ve ilçe halkının otantik ve etkileyici atmosferli bir mekanda soluklanıp, vakit geçirmesi ve alışverişlerini yapması, çevredeki esnaf diyalogunun kahvehane nedeniyle sürdürülmesi, hatta yapı içine alınması yapıya ilgiyi arttıracaktır. Çevredeki meydanlarda düzenlemenin yapılmasıyla Milas'ın sıcak ikliminin etkisi bir parça azaltılacak, insanlar sahip çıkacakları toplanma mekanlarına kavuşacaklardır (Çizim 6.15- Ek Cilt 2, Pafta No. 26).

Yapının üst katındaysa, diğer çarşı işlevindeki hem mimari anlamda, hem de kullanımındaki olumsuzluğu yaşatmamak için aşırı yoğunluk getirecek uygulamadan kaçınılacaktır. Az sayıda ve birbirine yakın düşüncedeki esnaf grubunun (halıcı, dokumacı, mutaf –keçe ve kıl dokuma satışı-) alt kata yerleşmesi, özellikle turistlerin ilgisini çekecektir. Yapı bazı nitelikli ve geleneksel el ürünlerinin satıldığı bir han olacaktır (Çizim 6.16- Ek Cilt 2, Pafta No. 27). Bunun üst kata yansması, alt kattaki esnaf gruplarının atölyeleri şeklinde olmalıdır. Böylece düşey sirkülasyonu kullanan insan sayısı azalacaktır, sadece işi olanlar ve imalatın nasıl gerçekleştirildiğine ilgi duyanlar yukarı çıkacaktır. İşlev uygulamasının bu yönde olmasıyla orijinal merdivenler kullanılmaya devam ederken, üst kat plan şemasına da herhangi bir müdahale söz konusu olmayacaktır.

Çizim 6.14. İşlev önerisi: Çarşı zemin kat planı

6.3. Yapı ve Çevresi İçin Önerilen Müdahaleler

Çöllüoğlu Hanı'na ilişkin son aşama olan restorasyon projesinin hazırlanmasından önce, yapının kendisine ve çevresine ait tarihçesi araştırılmıştır. Daha sonra Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 5.11.1999 gün ve 660 sayıyla kabul ettiği ilke kararı gereğince, hanın bugünkü durumunu gösteren rölöve çalışmaları tamamlanmıştır. Rölöve projesinde 1/200 ölçekli vaziyet planı ve silüetleri, 1/50 ölçekli kat planları, döşeme planı, çatı planı, görünen tüm cepheler, birbirine dik geçirilen dört kesit, 1/20 ölçekli kısmi cephe, plan ve kesiti içeren sistem kesiti, 1/10 ve 1/5 ölçekli yapı elemanlarına ilişkin detaylar çizilmiştir (Ek Cilt 2-Rölöve Projesi). Yapıya ait bozulmalar ve aynı yüzyıl hanları hakkında araştırma yapıldıktan sonra restitüsyon projesi hazırlanmıştır (Ek Cilt 2-Restitüsyon Projesi). Böylelikle restorasyon projesi için gerekli alt çalışmalar tamamlanmıştır. Üst katı kullanıcısı düşük yoğunluklu çarşı işlevinin kabulüyle restorasyon projesi, rölöve ve restitüsyon projelerindeki çizimler doğrultusunda hazırlanmaya başlanmıştır (Ek Cilt 2-Restorasyon Projesi).

Plan çalışmalarında, yapının dışına sonradan eklenen ve cephesinin algılanmamasına neden olan Tahıl Pazarı Sokak ve ana giriş kanadının meydana bakan bölümündeki yapılar temizlenmiştir (Çizim 6.17- Ek Cilt 2, Pafta No. 19). Diğer yapılar eğimin artması ve bulundukları sokağa kimlik katmaları nedeniyle kaldırılmamıştır. Hanın pencerelerinin görülmesini sağlamak için sadece Şadırvan Sokak'taki yapıların çatıları düzenlenmiştir.

Zemin kat ve üst kat plan şemalarında, restitüsyon çalışmaları değerlendirilmiştir. Odalara ve dış mekanlara ilişkin ölçüler belirtilmiştir (Çizim 6.18- Ek Cilt 2, Pafta No. 20 ve Çizim 6.19- Ek Cilt 2, Pafta No. 21).. Alt kat iç mekan döşemelerinin orijinal kaplaması bilinmediğinden, sıvasız duvar rengiyle uyumlu, antik somon veya antik gri seramiksan ürünü tercih edilmiştir. Revakta ve Z20 nolu mekanlarda 10x10 cm.lik taş parkeler uygulanmıştır (Çizim 6.20- Ek Cilt 2, Pafta No. 30).. Üst kat

odalarındaki kullanımdan ve kimyasal etkilerden dolayı bozulan ahşap kaplamalar, renk uyumlu (koyu kahverengi) ahşap rabıta ile değiştirilmiştir ve malzemenin doğallığı korunacak şekilde pinotekslenmiştir. Bozulan niş, ocak ve pencere gibi elemanlar malzemelerine ve detaylarına uygun bütünlenmiştir. Tuğla ile kapatılan pencereler veya yıkılarak pencere yapılan ocaklar eski hallerine getirilmiştir. Alt ve üst kat kapı ve pencere tablalarının orijinalinde nasıl oldukları bilinmediğinden bugünkü durumuyla bırakılmıştır. Ancak hepsi elden geçirilerek, gerektirenler boyanıp, verniklenmiştir. Tüm ahşap korkuluklar ve ayakları, dikmeler, üstlerindeki çatı taban aşığı taşıyan destek elemanları tamamlanmıştır (Çizim 6.21- Ek Cilt 2, Pafta No. 22 ve Çizim 6.22- Ek Cilt 2, Pafta No. 23)..

Hanın bugünkü döşeme ve çatı planlarında herhangi bir sistem bulunmamaktadır. Çatının yıkık ve kötü durumda, döşeme elemanlarının bazılarının eksik ve diğerlerinin yıpranmış olduğu göz önüne alınarak, çatı ve döşeme planları tekrar değerlendirilmiştir. Bir aks sistemi kurulmuştur. Ancak her iki plan için de geçerli olmak üzere, ana giriş elemanları aynen korunmuştur (Ek Cilt 2, Pafta No.28 ve Ek Cilt 2, Pafta No.29).

Dış cephelerde yapıların temizlenmesiyle ortaya çıkan pencereler, izler ve mimari karakter değerlendirilerek, olanaklar dahilinde aynı malzemeyle tekrar yapılmıştır. Hanın kuzeydoğu cephesi özgün durumuna getirilmiştir (Çizim 6.23-Ek Cilt 2, Pafta No. 25). Tüm boşluklar aynı cephe malzemesi ve örgü sistemiyle doldurulmuştur (Çizim 6.24-Ek Cilt 2, Pafta No. 24). Eski ile yeni arasındaki görsel farklılık, üç yüz yıl önceki malzemenin kullanılmaması nedeniyle ortaya çıkacaktır. Bu nedenle iki uygulama arasına derz bırakılmamıştır. Cephelerdeki tüm eksik bacalar ve bozulan köşe kirpi saçaklar tamamlanmıştır. Özellikle kuzeydoğu cephesi kirpi saçağındaki tuğlalar, hava şartları (yoğun araç trafiği ve burada yapı yüksekliğinin az olması) nedeniyle kirlenmiştir. Yapının otantikliğinin bozulmaması için bunların yenisiyle değiştirilmesi yerine, temizleme yöntemi tercih edilmiştir. En hassas ve yumuşak yöntem olan düşük basınçlı su uygulanarak, malzemeler yumuşak kıllı fırçayla temizlenecektir (Ersoy, 2000). Aynı uygulama cephe temizliğinde de kullanılacaktır.

İç ve dış cephede görülen boyalar ise çözücülerin duvara fırçayla uygulanmasıyla çıkartılacaktır. Duvar malzemesinin durumunun anlaşılması için suyu emiş, ıslaklık-kuruluk ve sülfür asit testi yapılacaktır. Sonuçlara göre de konservasyon çalışmalarına başlanacaktır (Everett, 1993).

İç ve dış duvarlarına rutubet ve ısı değişimleri nedeniyle yerleşen tuzlar yüzeyde de farkedilebilmekte ve özellikle içeride taşların yapısının zayıflamasına neden olmaktadır. Özel killeriyle hazırlanan hamur yüzeye uygulandıktan sonra saf su ile yıkayıp, spreyleme yöntemiyle istenmeyen bu tuzlar duvardan uzaklaştırılmış olacaktır (Ahunbay, 1996). Temizleme işlemi bittikten sonra duvarın atmosfer koşullarından (yağmur, duman, egzoz gazı gibi) etkilenmemesi için yüzeye koruyucu madde uygulaması gerekmektedir. Kimyasal metotlardan biri tercih edilebilir (Bullock, 1976). Örneğin reaktif silikon reçine, çözücüsüyle birlikte yüzeye spreylenebilir, dehidrolize olarak yoğunlaşır. Taş kristal yapısındaki hidroksil gruplarıyla reaksiyona girerek çekim gücüyle malzemeye bağlanır ve taşta film oluşturur. Isıya ve dış çevre koşullarına etkili bu silikonlar, dış suyu almazken, taşın içindeki nemin de dışarı çıkmasını sağlar (Ersoy, 2000).

Tüm bunların dışında yapının en önemli sorunu, alt ve üst kat duvarlarında görülen çatlaklar ve ayrılmalardır. Özellikle üst kattaki dış cephe ile yan duvarlar arasında görülen ayrılma, zemin toprağında bir hareketin varlığını düşündürmektedir. Uzman görüşü alındıktan sonra, duvarlar birbirlerine metal kenetlerle tutturulacaktır veya eksik olan kısımlar uyumlu malzemelerle bütünlenecektir. Düşey ve diyagonal çatlaklarda ise, güçlü olmayan çimento harcı aralara uygulandıktan sonra taraklama yöntemiyle, taşın duvarla ilişkisi sağlanmalıdır.

Yapıya ait müdahaleler, uzman görüşleri alındıktan sonra gerçekleştirilmelidir. Hatta restorasyon uygulamalarında her soruna göre ayrı çözüm yöntemleri bulunmalıdır. Hanın çevresindeki yapılarda bu restorasyon çalışmalarının uzantısı olarak, cephe bazında da olsa bir temizleme ve müdahale yapılmalıdır. Özellikle ana girişin baktığı meydana sınırlandıran cephelerde, çevredeki geleneksel dokudan etkilenen, oranlı uygulamalar gerçekleştirilmelidir.

SONUÇ

Tarihi yapıların korunmalarının en kolay yolunun bünyelerine uygun bir işlevle yaşatılarak değerlendirilmeleri olması nedeniyle, çalışmada Milas Çöllüoğlu Hanı için bir model geliştirilmiştir.

Han yapılarının tarih içindeki ilk örnekleri olan ribatlar, özellikle 11. yüzyılda yaygınlık kazanmıştır. İşlevleri Arap ülkelerindeki büyük ölçekli alanlarda askerlerin sığınmalarına yönelik olmuştur. Bu düşünce doğrultusunda bir avlunun çevresi –ki burada ahırlar, depolar, askerlerin temel gereksinimlerini karşılayabilecekleri yapılar bulunmaktadır- kalın ve istinat payandası takviyeli savunma duvarıyla çevrilmiştir. Ancak bu kullanım –emniyetin sağlanması- uzun zamanda ulaşımını sağlayabilen kervanların konaklaması için uygunluk kazanmıştır. Kervanların ulaştıkları yerleşim noktalarında mallarının ilgisine pazarlaması ve ticaretin sirkülasyonunun sağlanması nedeniyle hanlara şehir içinde de gereksinim duyulmuştur. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti’nin ilk yıllarında bu yapılar hem kent içinde, hem de dışında inşa edilmiştir. Hanların kullanımı ticaretin canlı olduğu kentlerle (özellikle dışa açılan ticaret noktaları), küçük kaza ve kasabalarda farklılaşmıştır. Bu durum, yapıların mimarilerinin, kullanılan malzemelerinin ve büyüklüklerinin de farklılaşmalarına neden olmuştur.

Kent içi hanları genelde iki katlı, revaklı ve avlulu bir görüntü oluşturur. Alt kat odaları depo, tamir işleri ile uğraşan ustaların mekanları (nalbant, saraç, demirci), kahvehane, hayvanların bakıldığı ve barındırıldığı alanlar olarak kullanılırdı. Zemin katın işlevi büyük merkezdekilerde sadece malların depolanması yönünde olurken (sadece askeri amaçla kullanılan –sipahilerin kullanımı gibi- hanlarda ahır uygulaması bulunurdu), küçük kaza ve kasabalarda ahır genelde bulunurdu. Üst katlar her iki durumda da konaklamaya ayrılırdı, ancak kentlerde bu katın ticaret

amacıyla kullanıldığı da görülmektedir. Ticaretin yoğunluğu yapıların zemin katlarının dışı açılımına neden olmakla beraber, olanakların çeşitliliğiyle yapılar estetiksel değer ve konstrüktif sağlamlık kazanmaktadır (Düzgün -özellikle almasıık-duvar örgüsü, çok kalın beden duvarları, yola bakan dükkanlar gibi). Taş malzemeler ara kat döşemesinde ve çatıda da kullanılmıştır. Küçük kaza ve kasabalardaki hanların döşeme ve çatılarında ise, ahşap ana eleman olmuştur.

Osmanlı'da küçük kaza kategorisine giren Milas ilçe merkezinde yeralan Çöllüoğlu Hanı, tez kapsamında verilen açılımlarla, yerleşim özelliğine uygun mimari ve konstrüksiyona sahiptir.

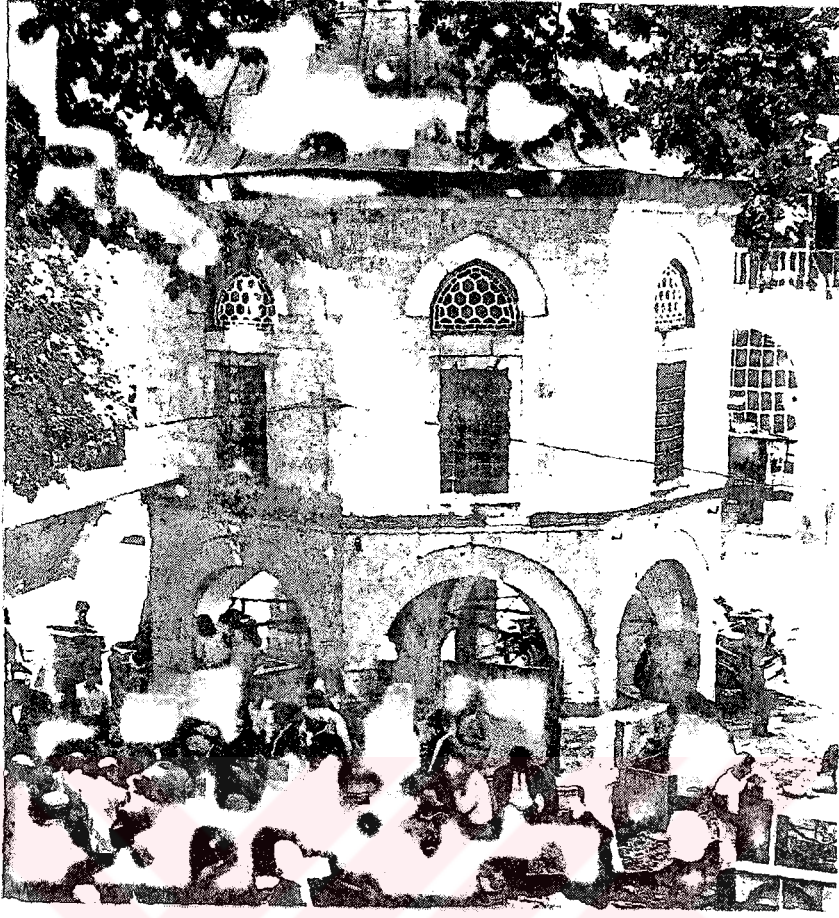
Zengin tarihi geçmişe sahip Milas ilçesinde bulunan 18. yüzyıl ticari yapılarından Çöllüoğlu Hanı, bugüne işlevini ve sosyal yaşantı için önemini ve bazı mimari özelliklerini yitirerek ulaşabilmiştir. Konumlandığı alan, ilçenin toplumsal yaşantısının yoğun olarak geçtiği bir mahalledir. Buna rağmen yapının konservasyonu için henüz çalışmalara başlanamamasındaki en büyük neden, yerel ve özel kuruluşların, yapının yaşatılması konusunda kaynak yaratmalarındaki yetersizlikleridir.

Ticari yapılar, bugünkü sosyal gereksinimlere karşılık verecek, insanların kaynaşmasını sağlayacak özelliktedirler. Çöllüoğlu Hanı için de böyle bir kullanım uygun düşmektedir. Bugün içersinde sosyal bir yaşantının olmamasına karşın, özellikle yabancı turistlerin dikkatini çekmektedir. Bu bağlamda, insan akımının sağlanması için önerilen işlev, aynı zamanda ticari mekanların eski kullanımlarının paralelinde olmalıdır. Hanın zemin katının alışveriş mekanlarına, dinlenme ve oturma işlevlerine açılması, revak katının da geleneksel el sanatları atölyeleri olarak düşünülmesi yapının kullanım yoğunluğuna denge getirecektir. Hatta ilçenin kültür merkezine sahip olmaması ve bu tür sanatsal gösterilerde otantik mekanların insanları etkilemesi, yapının hoş bir atmosfere sahip avlusunun çeşitli kültür etkinliklerine ev sahipliği yapmasını da sağlayacaktır.

Yapıya düşük yoğunlukta bir işlevin önerilmesiyle, yapılacak müdahaleler de sınırlandırılmıştır. Önerilen diğer kullanımların gerçekleşmesi için gerekli, havalandırma, ısıtma, temiz ve pis su tesisatları gibi ağır uygulamalar yapının konstrüksiyonuna ve mimarisine ciddi müdahalelere neden olacaktır. Alt katın halk kullanımına ve çarşı dükkanlarına, üst katın da atölyelerine ayrılması yapı için uygun işlerlik sağlayacaktır. Restorasyon teknikleri de bu düşünce paralelinde uygulanacaktır.

Sonuç olarak, Milas'ın eski kent dokusunu oluşturan Hisarbaşı Mahallesi'ndeki Çöllüoğlu Hanı, öneri işlevle yaşatılmaya çalışılırken çevresindeki meydanların halkın kullanımını sağlayacak şekilde düzenlenmesi de önem kazanacaktır. Bu bağlamda, yapı çevresindeki belirlenecek yolların kapatılmasıyla araç yoğunluğu azaltılacaktır. Belen Cami, Sefa Otel ve Çöllüoğlu Hanı'nın sınırladığı alan ve Tahıl Pazarı Meydanı, yeşilin çokça kullanımıyla insanların tercih edeceği birer rekreasyon alanı olacaktır. Meydanlar çevresindeki yeni yapıların cephelerinin düzenlenmesi çalışması yapılarak Çöllüoğlu Hanı, iç mekanı ve çevresiyle hayata kazandırılmış olacaktır.

Kaderine terkedilmiş tarihsel han yapılarının yaşatılarak çevresiyle birlikte korunmasına örnek niteliğindeki Milas Çöllüoğlu Hanı Koruma-Restorasyon çalışması, uygulanabilir niteliğiyle sözkonusu yapının geleceğe aktarımına olanak tanınması yanı sıra, benzer durumdaki yapılar için de yönlendirici bir model oluşturmaktadır.

Resim 2.1. Koza Han mescidi

Resim 2.2. İstanbul Büyük Yeni Han

Resim 2.3. Belen Cami giriş cephesi

Resim 2.4. Abdülaziz Ağa Konağı avlu cephesi

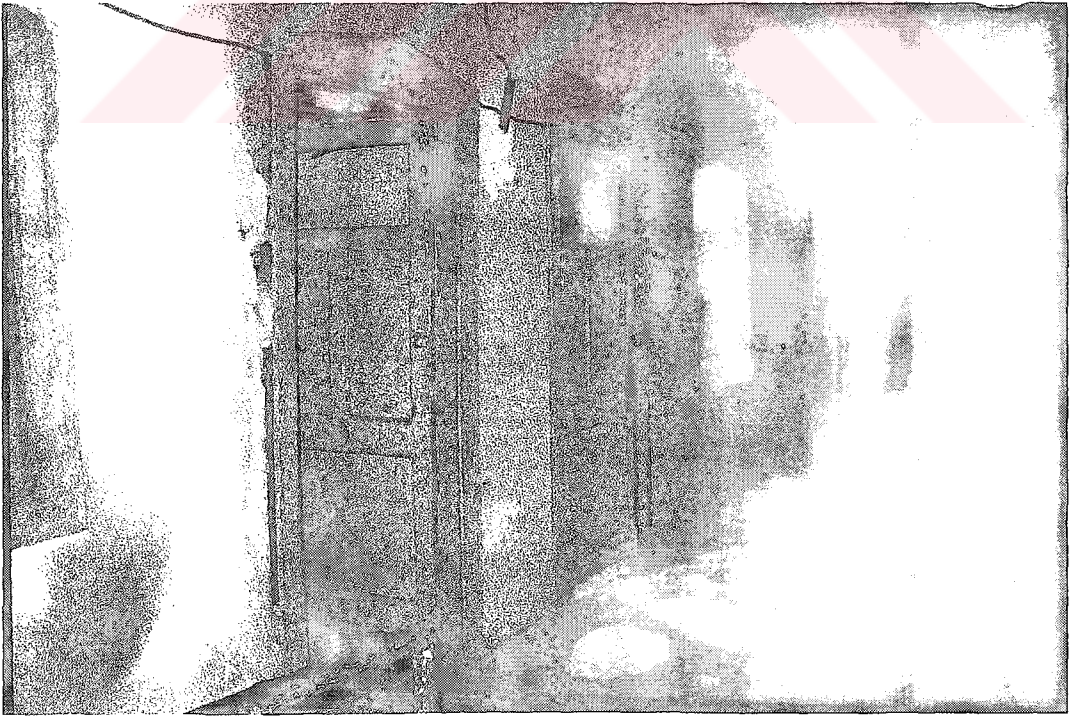
Resim 2.5. Ağa Cami son cemaat görünüşü

Resim 2.6. Çöllüoğlu hanının genel görünümü

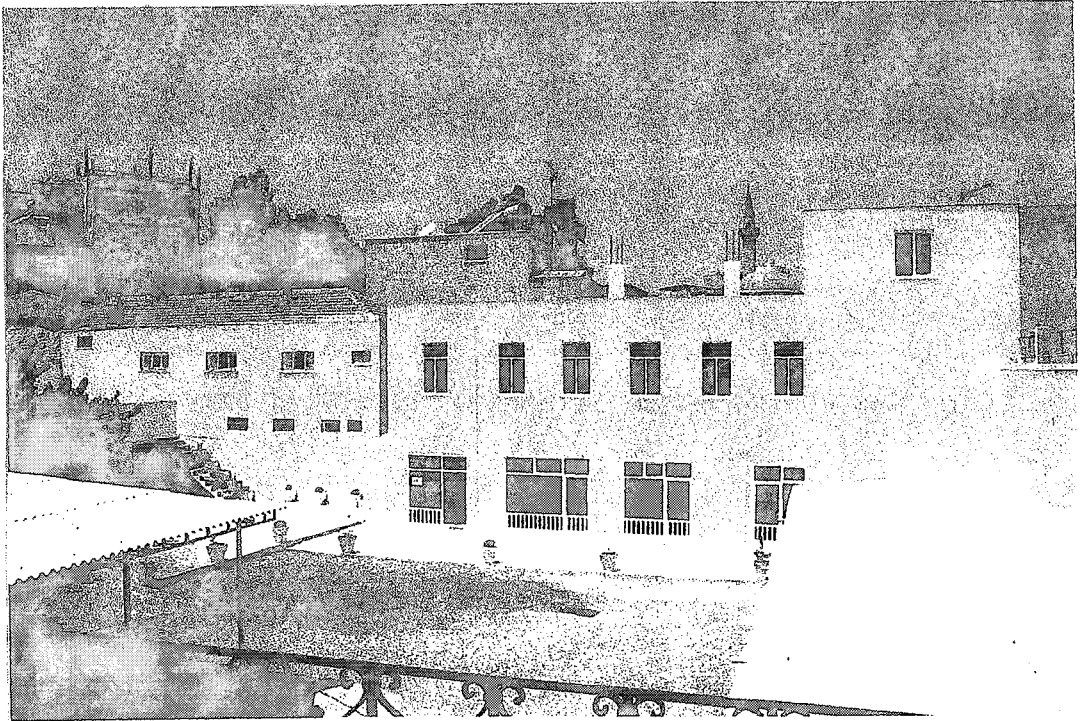
Resim 2.7. Sefa Oteli avludan görünüş

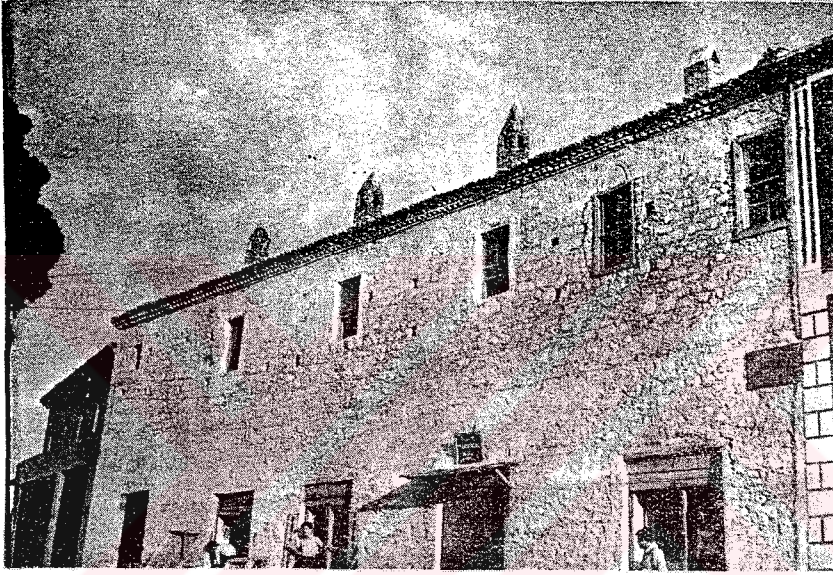
Resim 2.8. Sefa Oteli iç mekan

Resim 2.9. Sefa Oteli yenilenen iç mekan

Resim 2.11. Çaputçu Hanı'nın yenilenen kanadı

Resim 2.10. Sefa Oteli'nin onarım görmeden önceki durumu

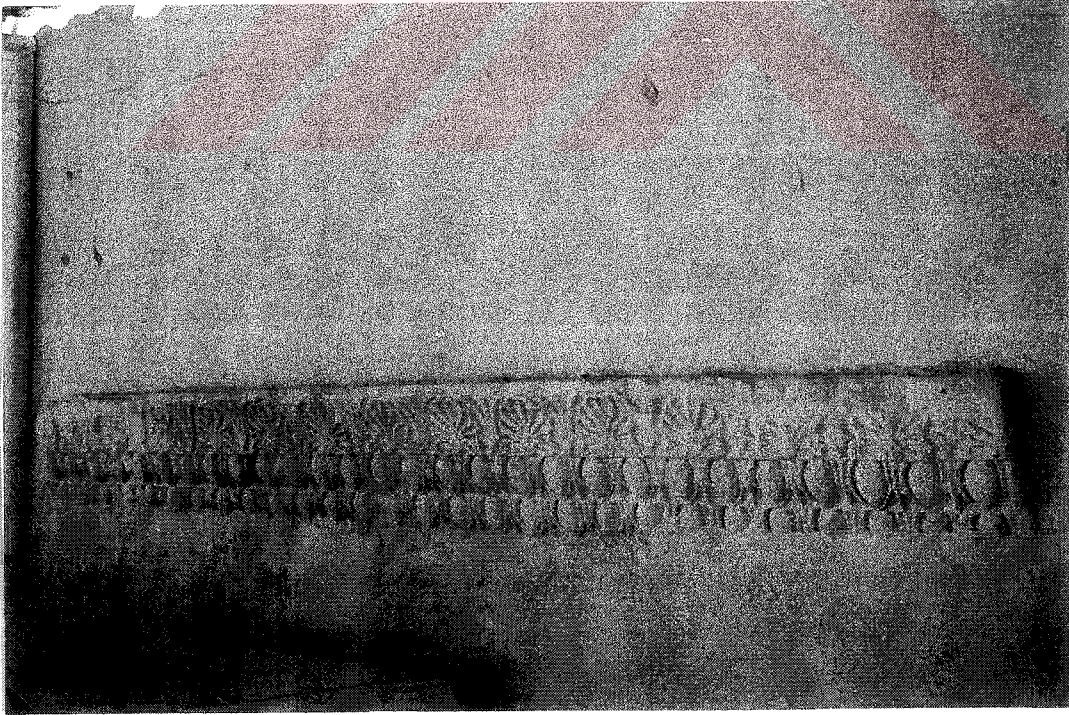
Resim 2.12. Çaputçu Hanı yenilenen kanat iç mekan

Resim 2.13. Çaputçu Hanı orijinal kanadı

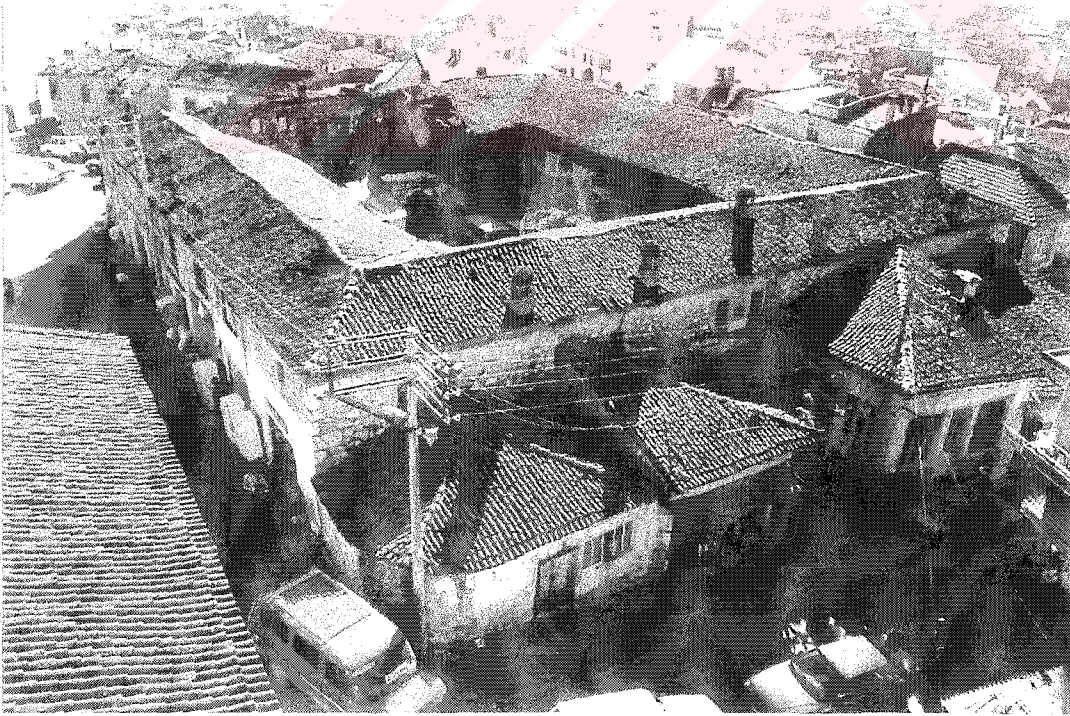
Resim 2.14. Çaputçu Hanı 1996 yılı durumu

Resim 2.15. Çaputçu Hanı avlu duvarındaki devşirme malzeme

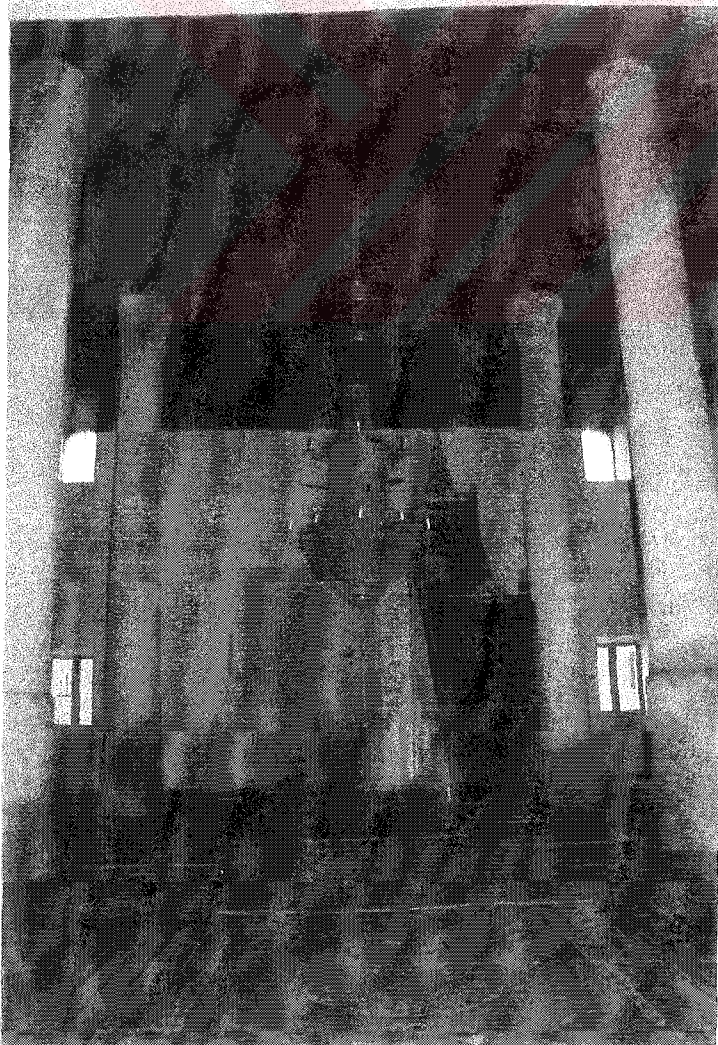
Resim 2.16. Almanyalılar Hanı

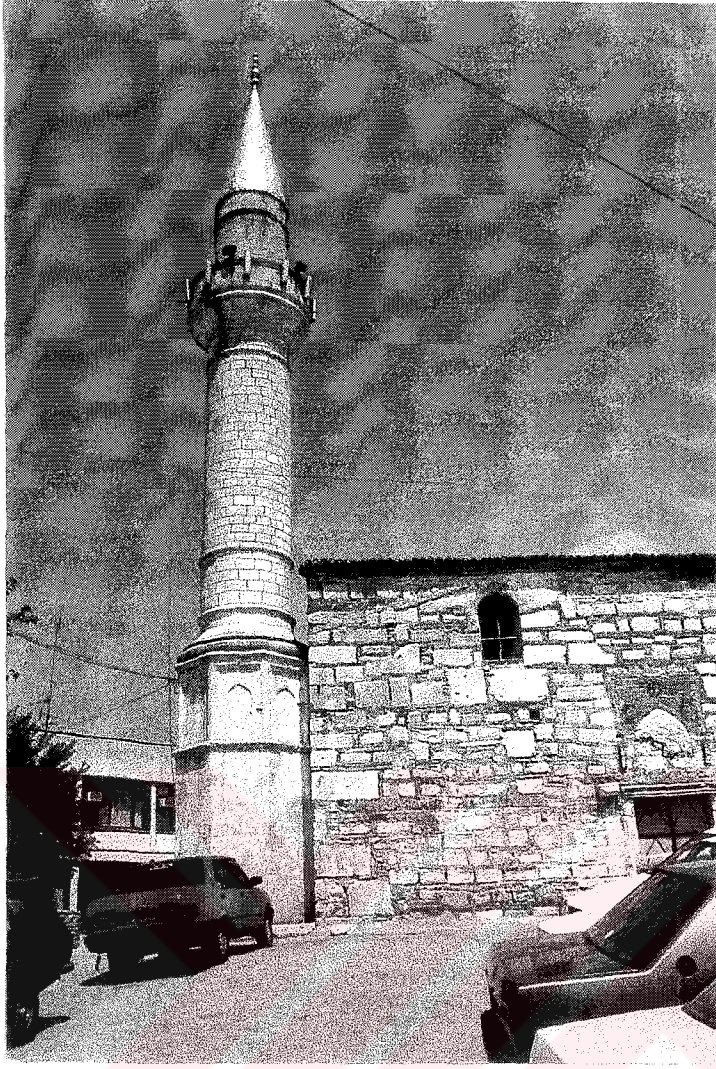
Resim 2.17. Belediye Cad.'deki Çöllüoğlu Hanına bitişik yapılar

Resim 2.18. Hanın 17.04.1990 tarihli görünümü

Resim 2.19. Belen Cami iç mekan

Resim 2.20. Belen Cami

Resim 2.21. Kızılay Binası

Resim 2.22. Eskiçiler Sokak'tan Çöllüoğlu Hamı

Resim 3.1. Sefa Oteli

Resim 3.2. Çöllüoğlu Hanı'nın kuzeybatı cephesindeki giriş

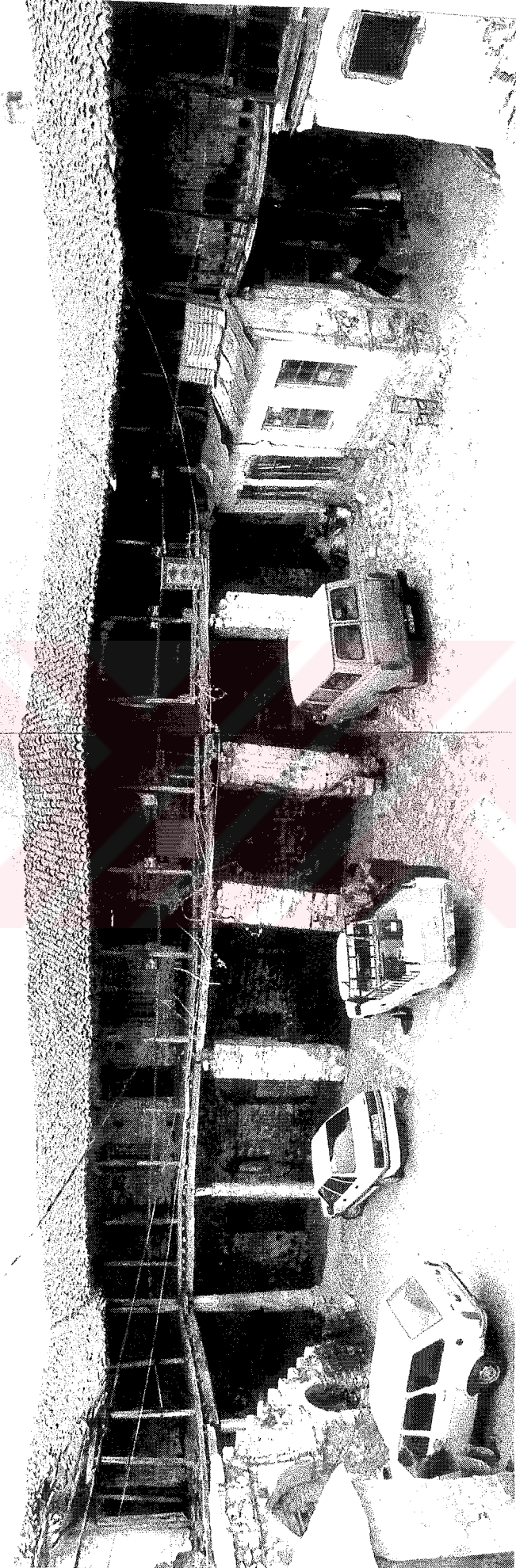
Resim 3.4. Çöllüoğlu Hanı'nın ek yapılarla uzayan girişi

Resim 3.3. Çöllüoğlu Hamı'nın güneydoğu cephesindeki giriş

Resim 3.10. Avlu güneydoğu cephesi

Resim 3.5. Avludan hamın güneybatı cephesine bakış

Resim 3.6. Avludan hanın kuzeydoğu cephesine bakış

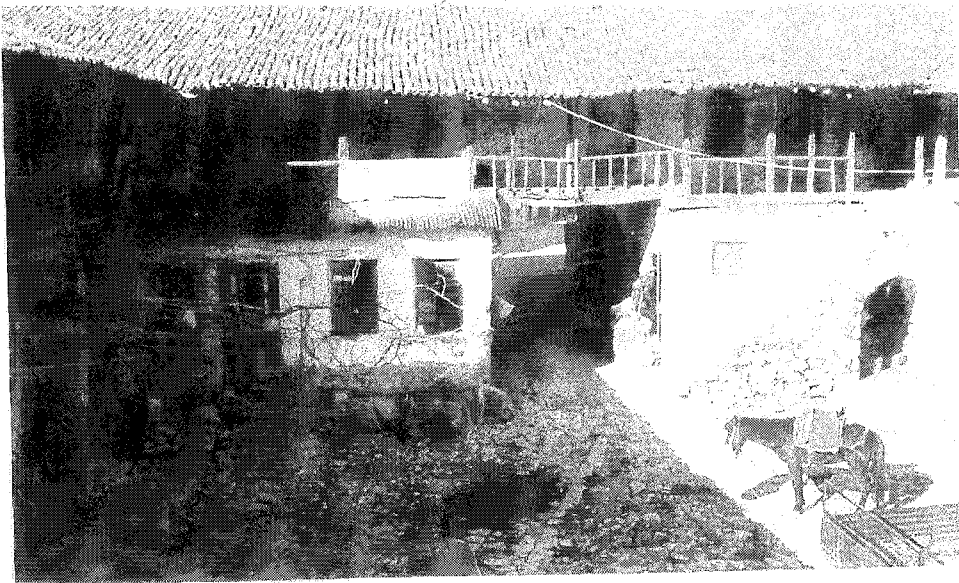
Resim 3.7. Avlu güneybatı cephesindeki taş ayaklar

Resim 3.11. Yıkılan Z21 no.lu mekandan avluya bakış

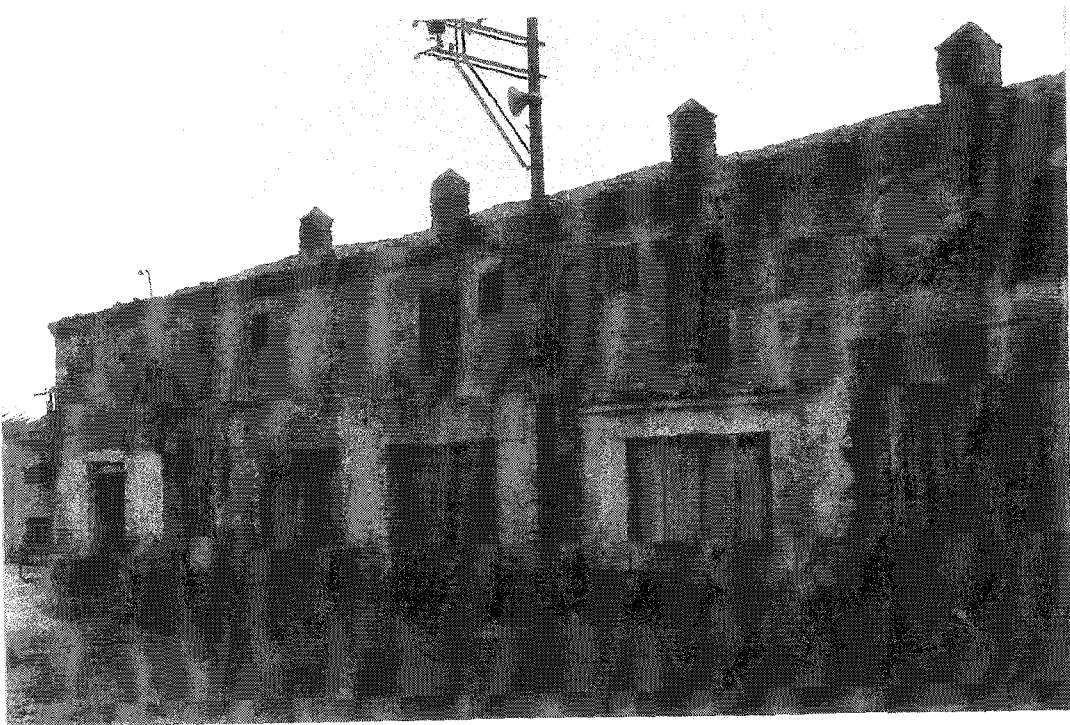
Resim 3.8. Avlu güneybatı cephesindeki mermer sütunlar

Resim 3.12. Avlu kuzeybatı cephesi

Resim 3.9. Ekler nedeniyle algılanamayan taş ayak

Resim 3.15. Çöllüoğlu Hanın sokak pencereleri

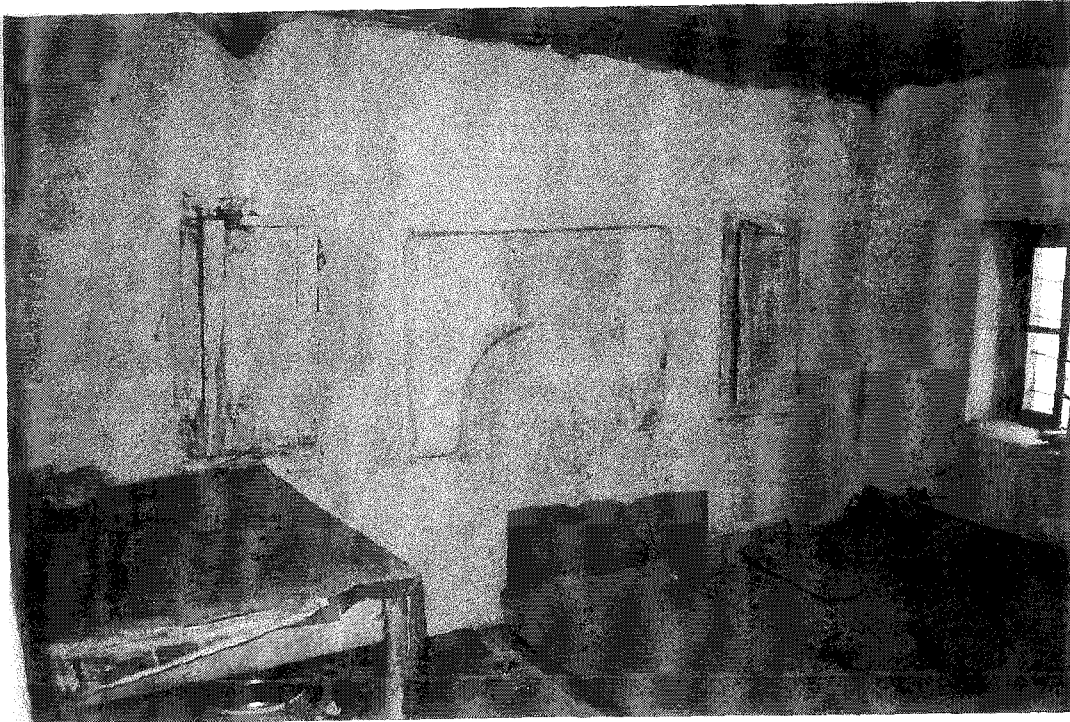
Resim 3.13. Z13 no.lu mekana ulaşımı sağlayan geçit

Resim 3.17. Revak katında yıkılan odaların niş-ocak-pencere elemanları

Resim 3.14. Z20 no.lu mekanın mazgal pencereleri

Resim 3.18. Revak katında giriş üstü odanın ocak ve nişleri

Resim 3.16. Revak katındaki 1 no.lu mekan

Resim 3.20. Batı revak katı dış görünümü

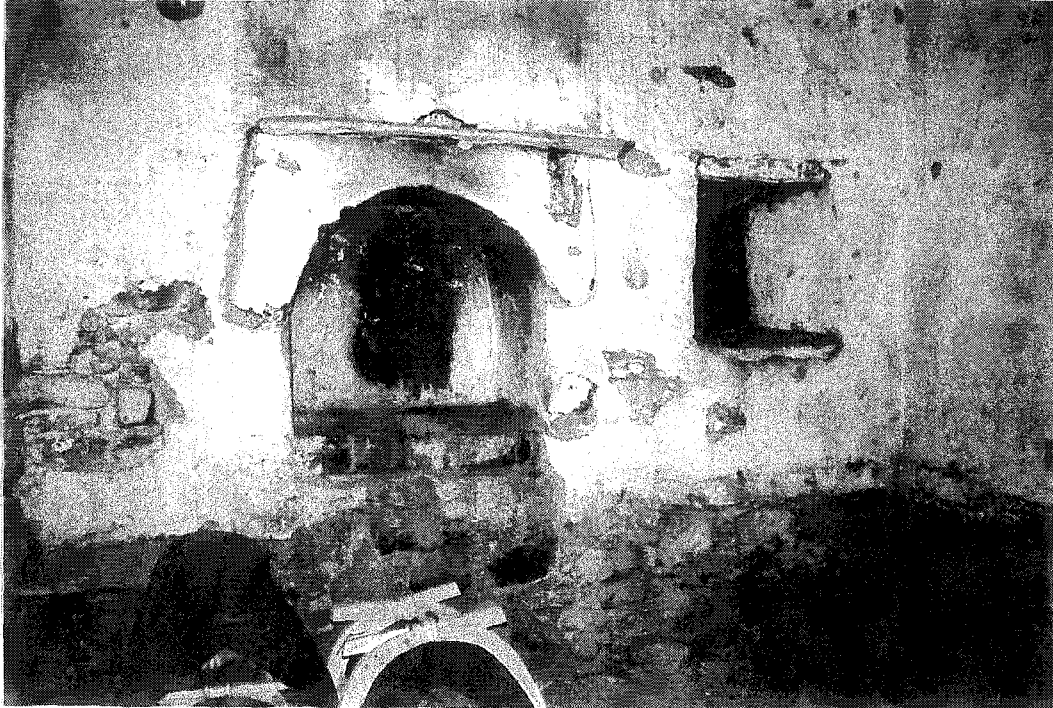
Resim 3.19. Güneybatı kanadı revak

Resim 3.23. Kuzeydoğu cephesinde Z06, Z07, R06, R07 no.lu mekan kapı ve pencereleri

Resim 3.21. R02 no.lu mekanın dış penceresi

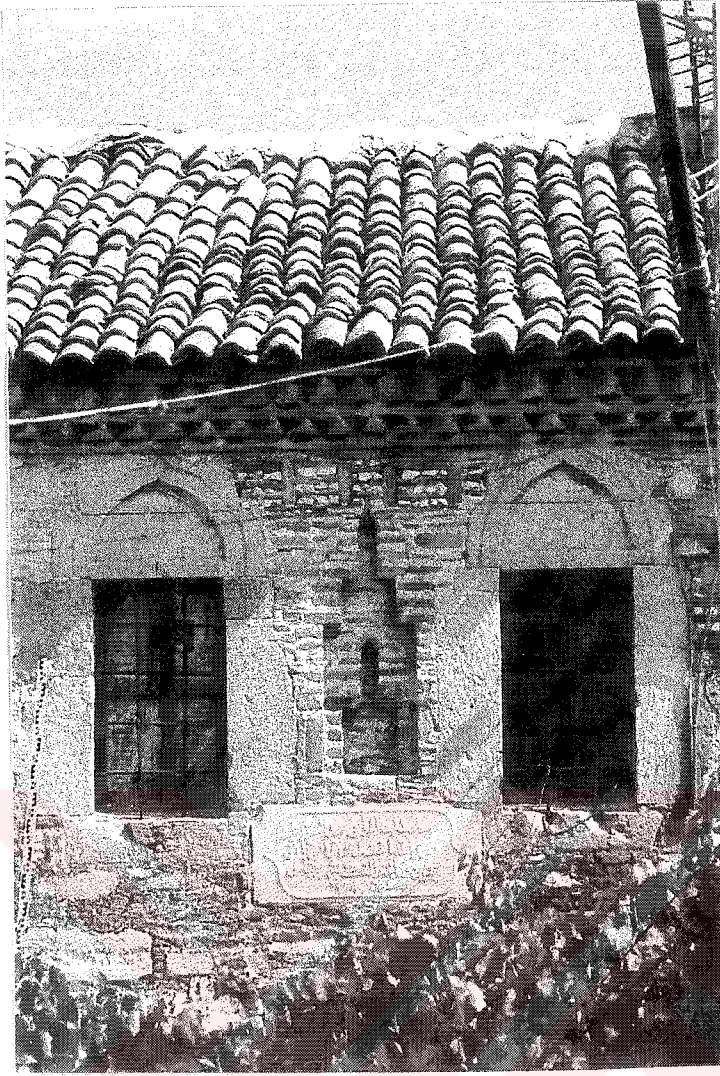
Resim 3.25. Z10 no.lu mekanın görünmeyen penceresi

Resim 3.22. R04 no.lu mekana sonradan açılan pencere

3.26. R09 ve R10 no.lu mekanların kapanan pencereleri

Resim 3.24. Kuzeybatı cephesi giriş üstü pencereler ve kitabe

Resim 3.27. R12 no.lu mekanın algılanamayan dış penceresi

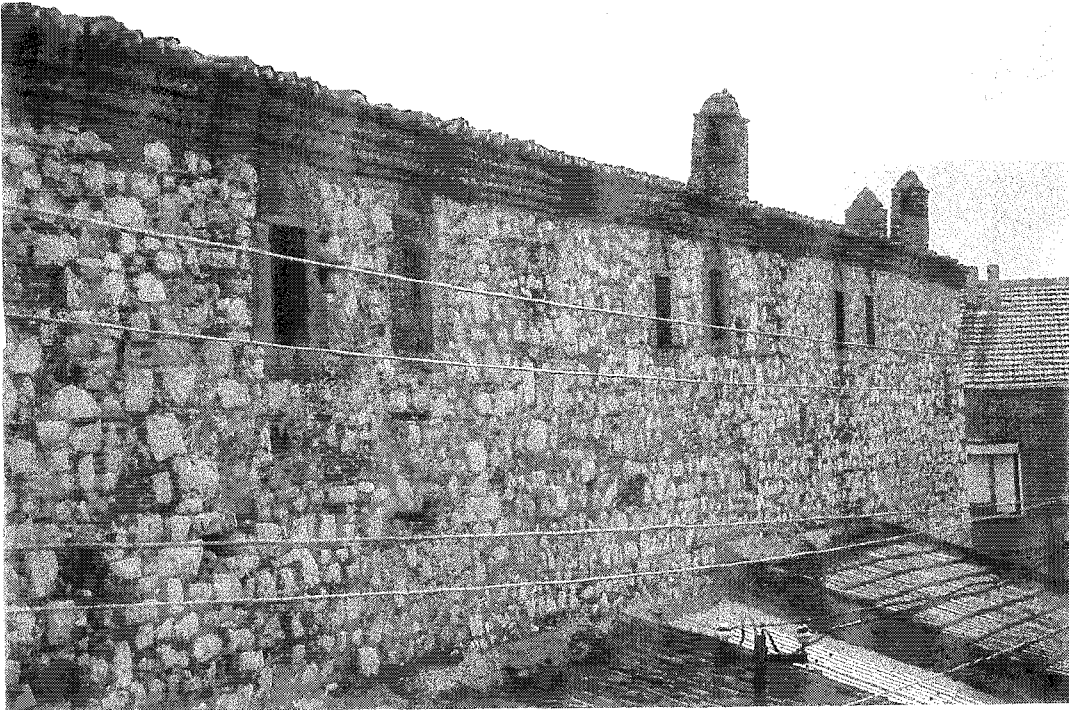
Resim 3.28. Hanın güneybatı cephesi

Resim 3.29. Kızılay Cad.si Şadırvan Sokağı'na bakış

Resim 3.30. Saraçlar Sokak'dan hana bakış

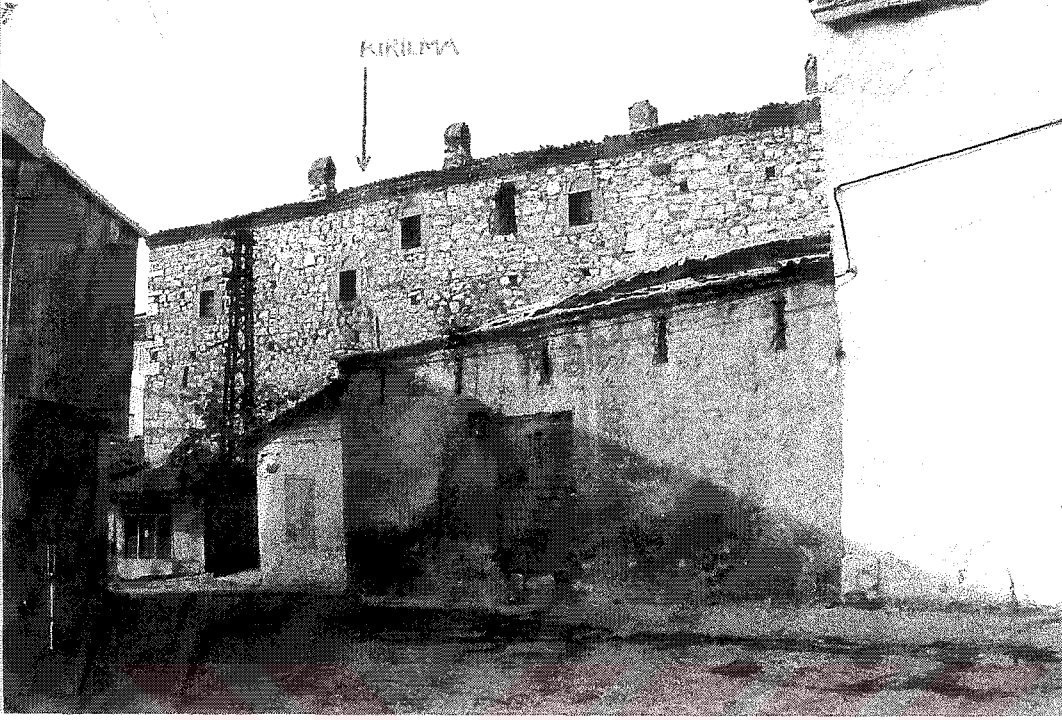
Resim 3.31. Güneybatı cephesindeki pencere grupları

Resim 3.32. Güneydoğu cephesi görünümü

Resim 3.33. Güneydoğu cephesine ek yapılar

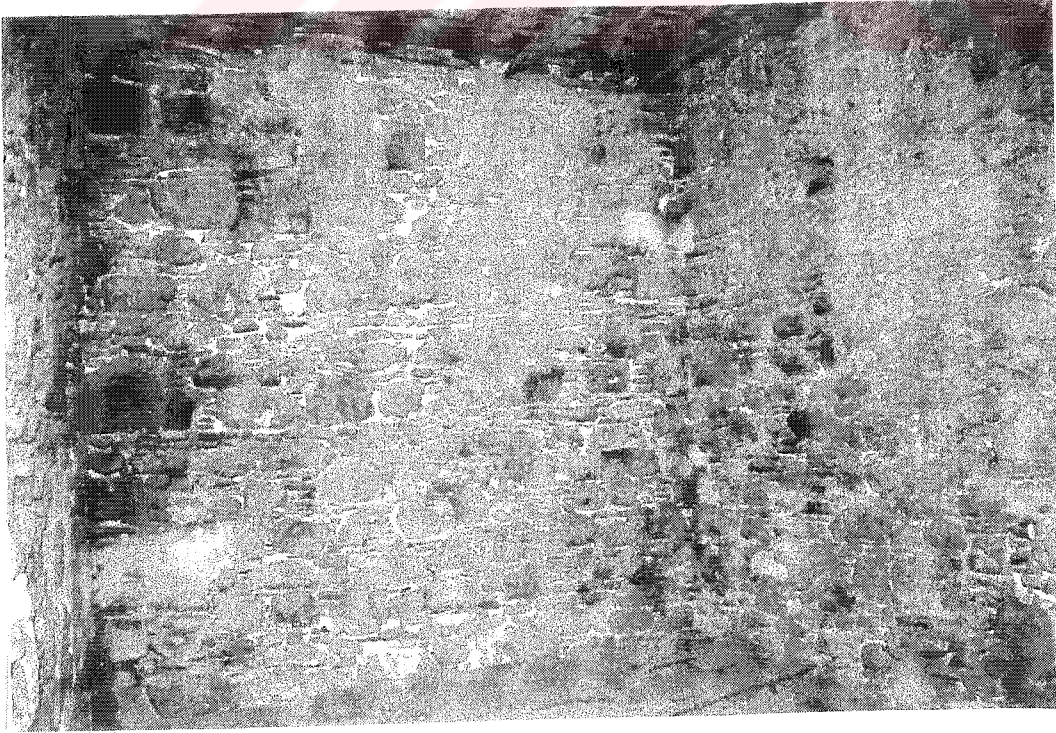
Resim 3.34. Güneydoğu cephesine ait özgün kırılma

Resim 3.35. Z02 no.lu mekanın kapalı kapısının kemer aynasına açılan pencere

Resim 3.36. Kuzeybatı avlu cephesinde eternit kaplama altında ahşap revak döşemesi

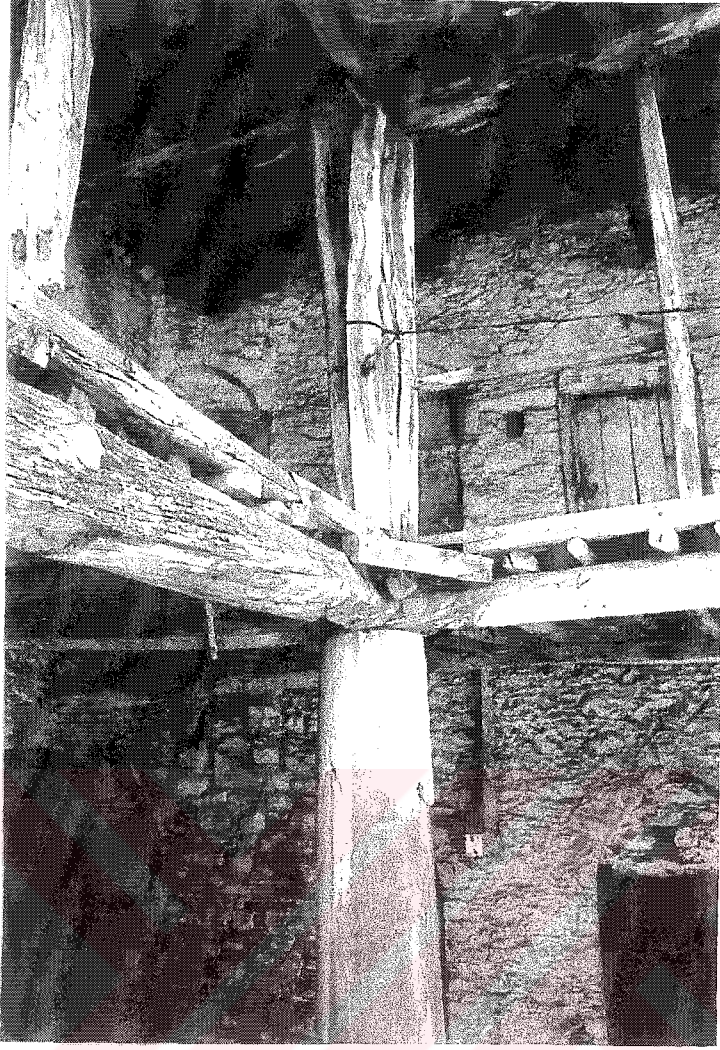
Resim 3.37. Z13 no.lu mekanın duvar örgüsü

Resim 3.38. Birbirine dik iki duvar birleşimi

Resim 3.39. Z26 ve Z25 no.lu mekanları ayıran duvar

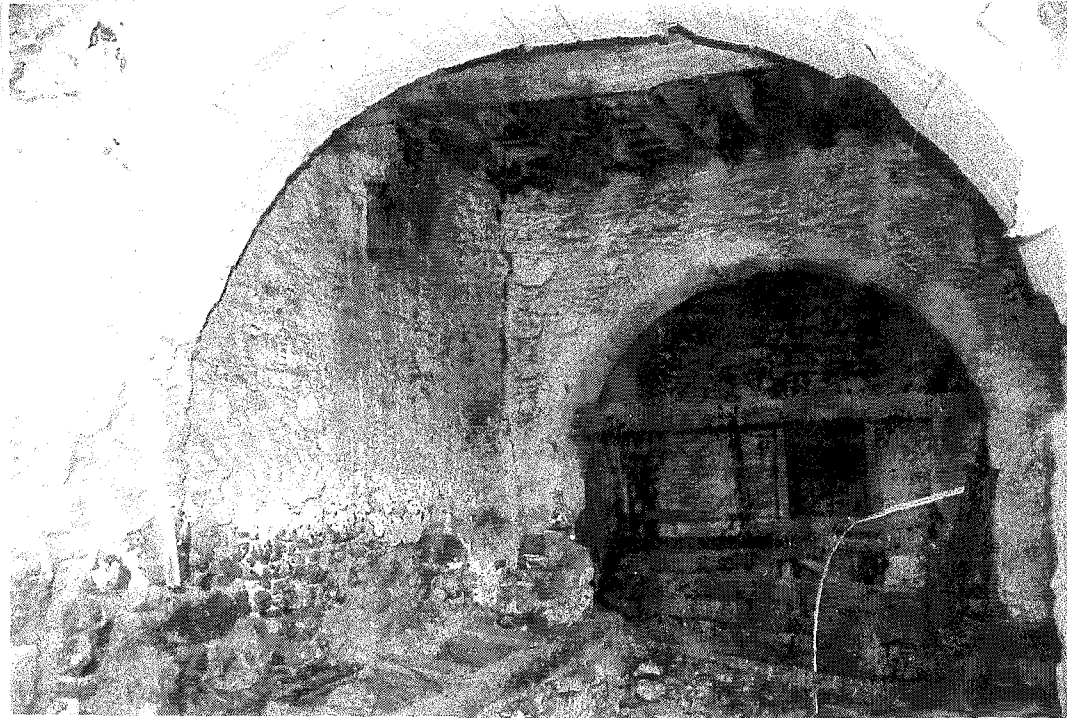
Resim 3.40. Avlunun güney köşesindeki sütun ve ahşap revak döşeme

Resim 3.41. Z21 no.lu mekandaki taş ayak ve kemerler

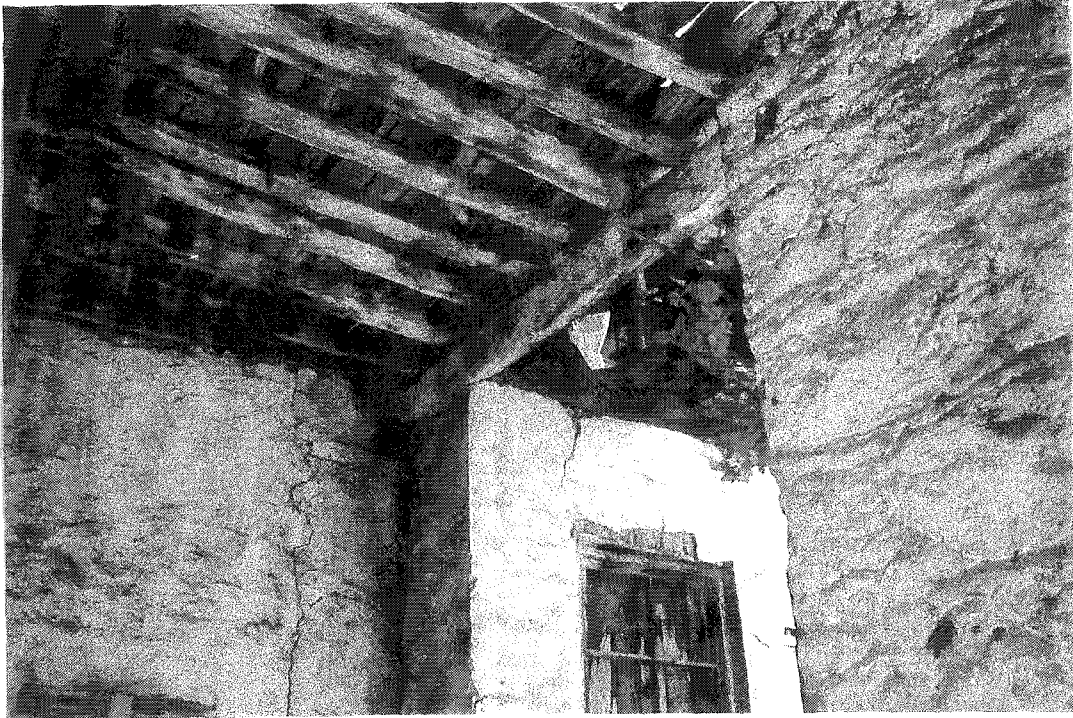
Resim 3.42. Z14 ve Z15 no.lu mekanların kapı üstü amorf yuvarlak kemerleri

Resim 3.45. R22 no.lu mekanın ahşap döşemesi

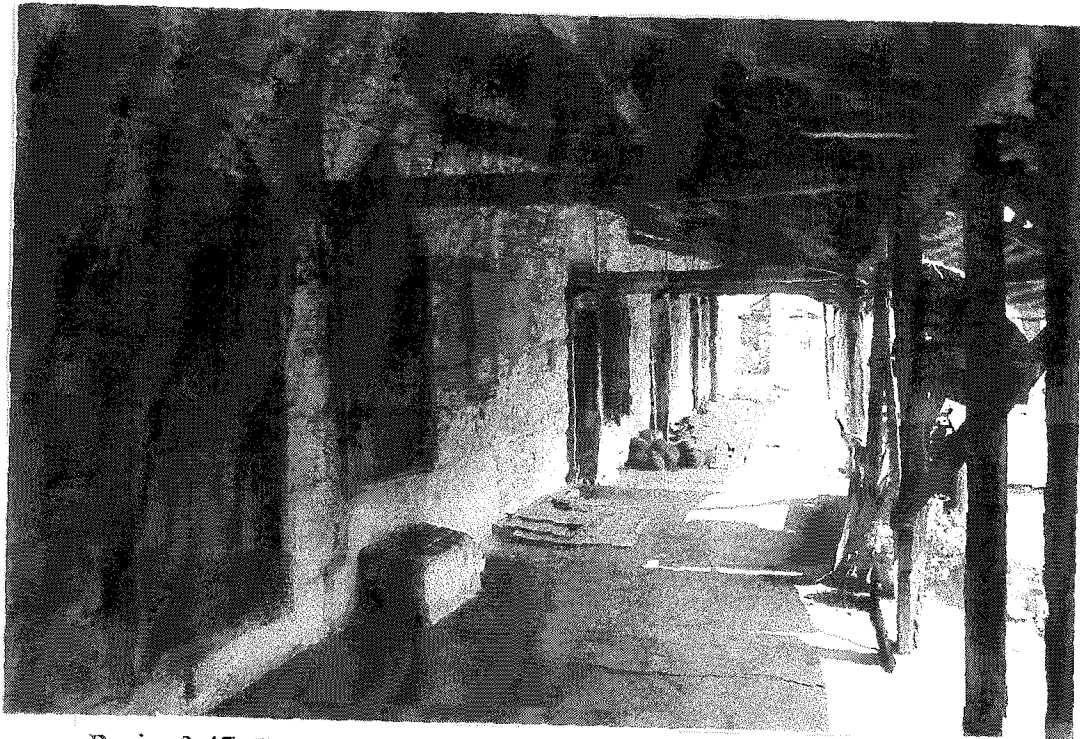
Resim 3.43. R18 no.lu mekanın pencere ve kemeri

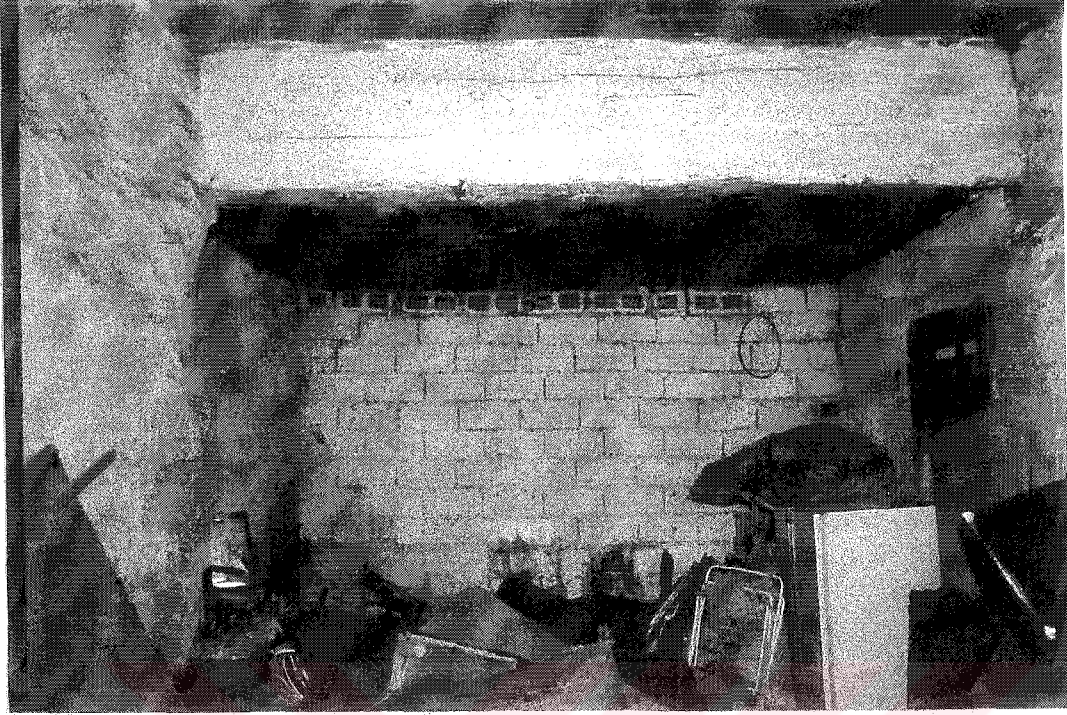
Resim 3.46. Taş ayaklara basan ana kiriş ve döşeme kirişleri

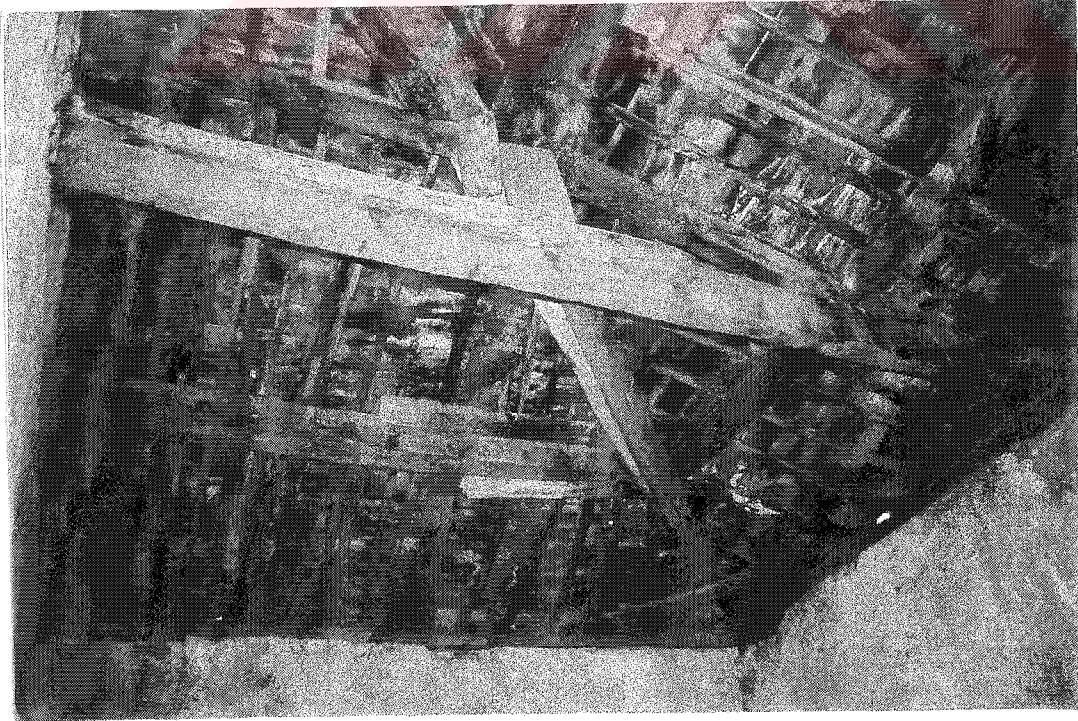
Resim 3.44. Güneydoğu avlu cephesindeki merdiven kemerleri

Resim 3.47. Kuzeydoğu kanadı revak döşemesi farklılaşması

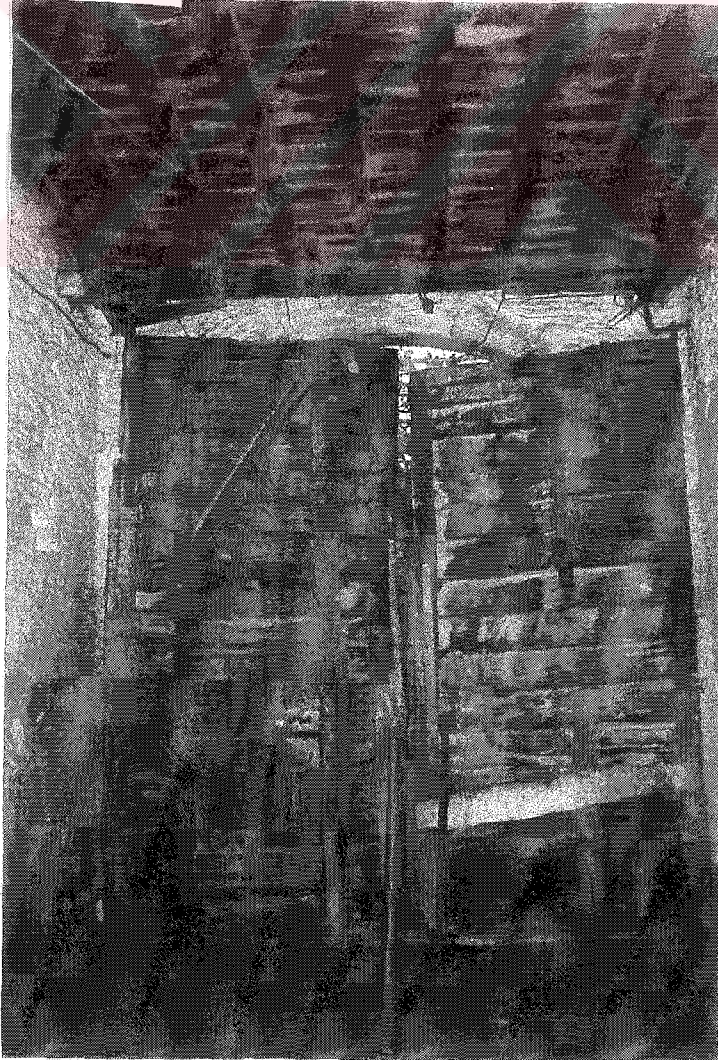
Resim 3.48. Z07 no.lu mekanda betonarme kiriş

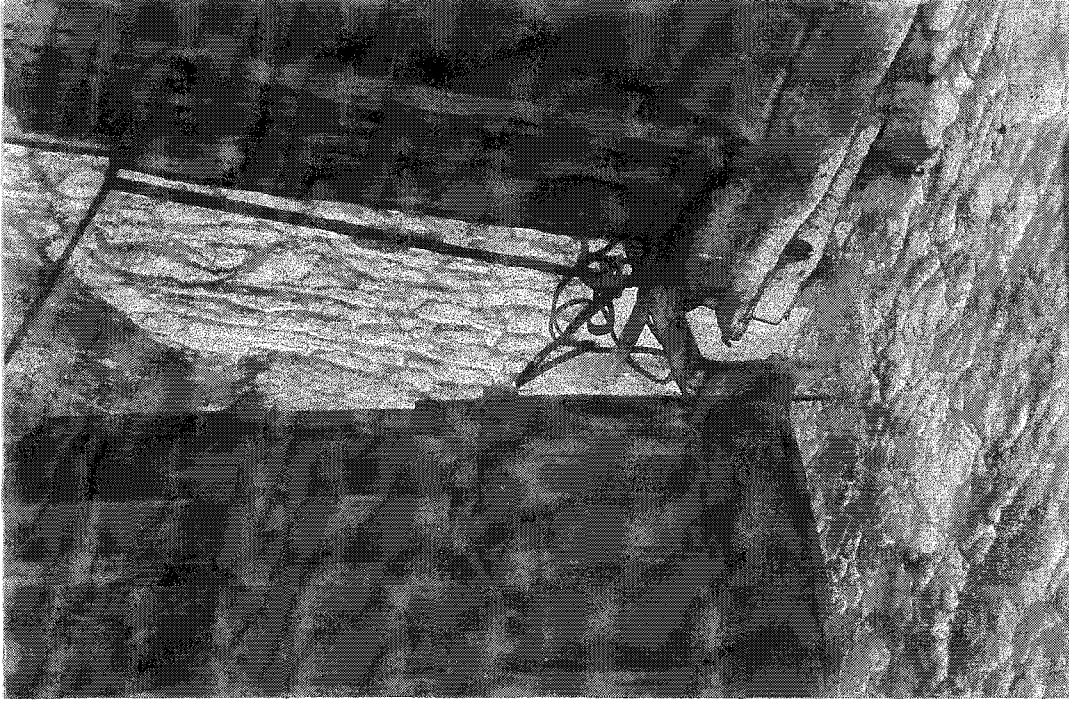
Resim 3.49. R21 no.lu mekanın çatı konstrüksiyonu

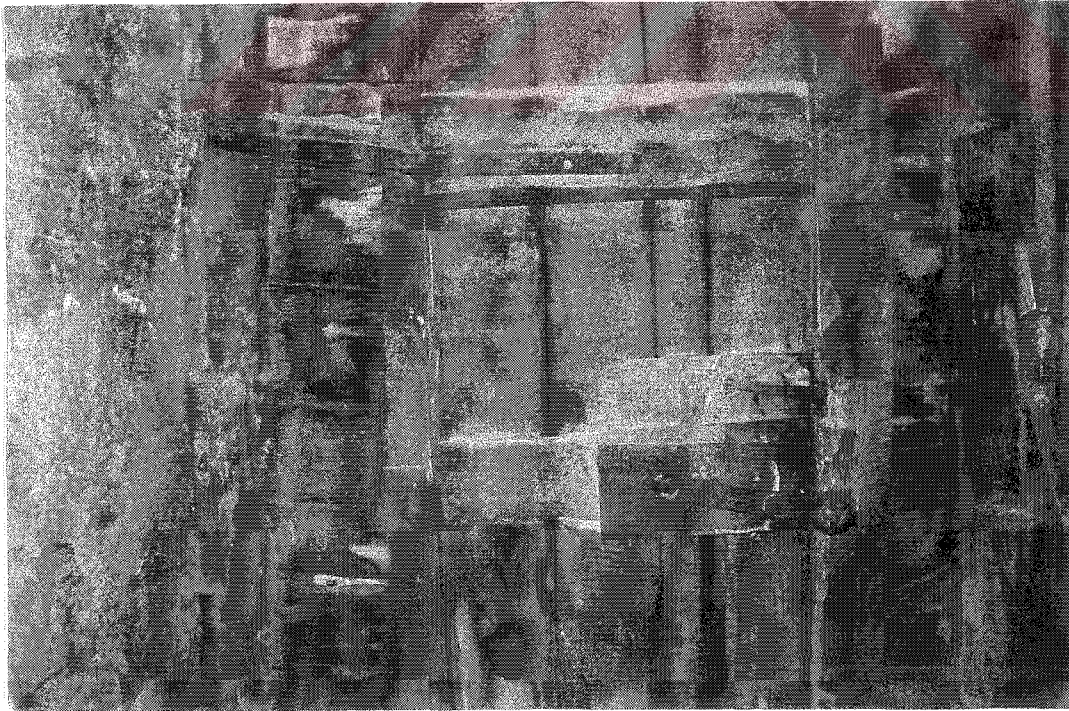
Resim 3.50. Güneybatı kanadı revak çatısı

Resim 3.51. Ana giriş kapısının içeriden görünümü

Resim 3.52. Ana giriş kapısının döşeme kirişine tespiti

Resim 3.53. Ana giriş kapısı kuzuluğu kilit sistemi

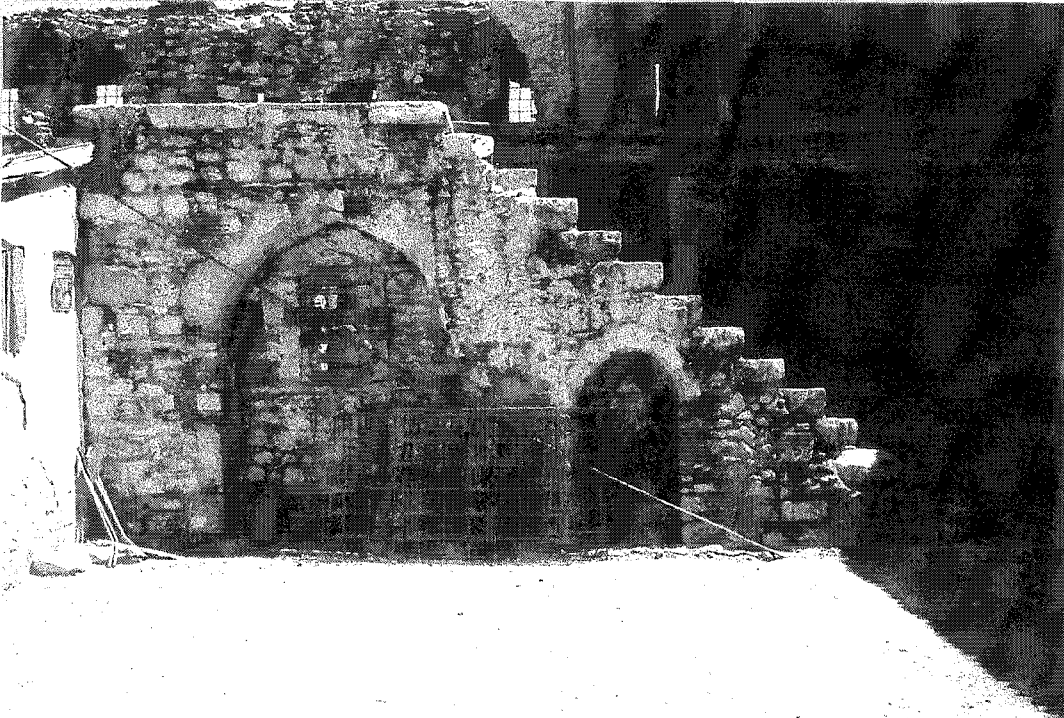
Resim 3.54. R22 no.lu mekan kapısı

Resim 3.55. R12 no.lu mekanın revak katı geç dönem kapı ve penceresi

Resim 3.56. Yıkılan güneybatı cephesinde bir baca

Resim 3.57. Güneybatı cephesi merdiveni

Resim 3.58. Kuzeybatı cephesi merdiveni

Resim 3.59. Yıkılan taş ayakları tamamlayan tuğlalar

Resim 4.1. R24 ve R25 no.lu mekanların 17.04.1990 tarihli resmi

Resim 4.2. Revak duvarı ve ona dik duvarın birbirinden ayrılması, 17.04.1990 tarihli resmi

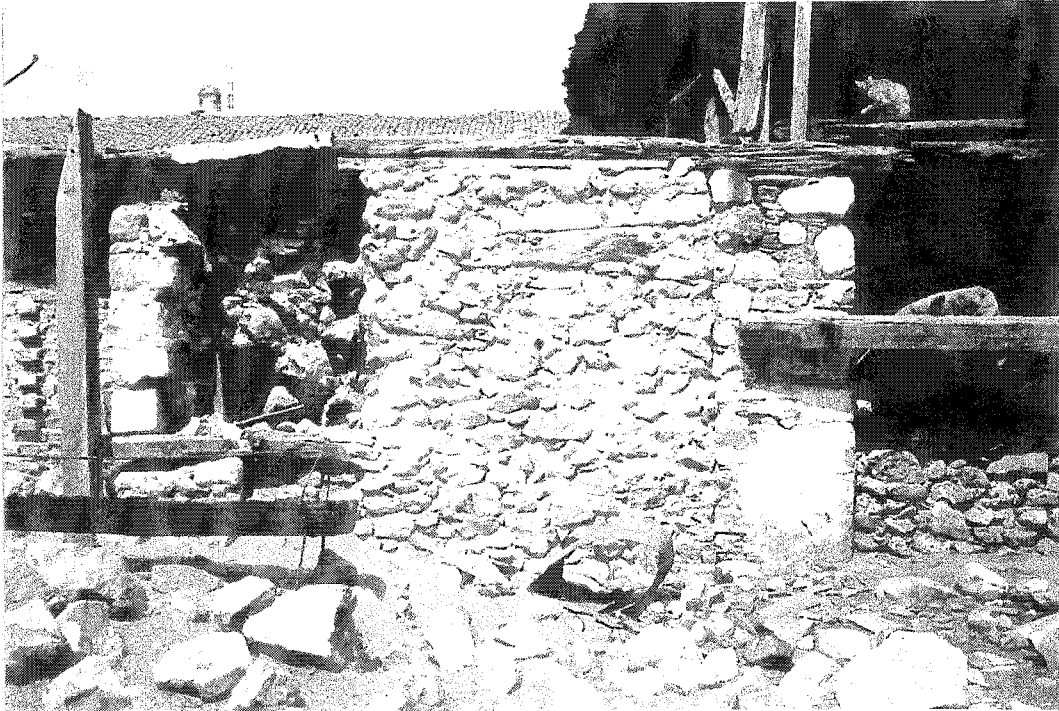
Resim 4.3. R19 no.lu mekanın dış duvar ve yan duvar birleşiminde ayrılmalar

Resim 4.7. Güneydoğu kanadındaki merdiven kemerinde bozulmalar

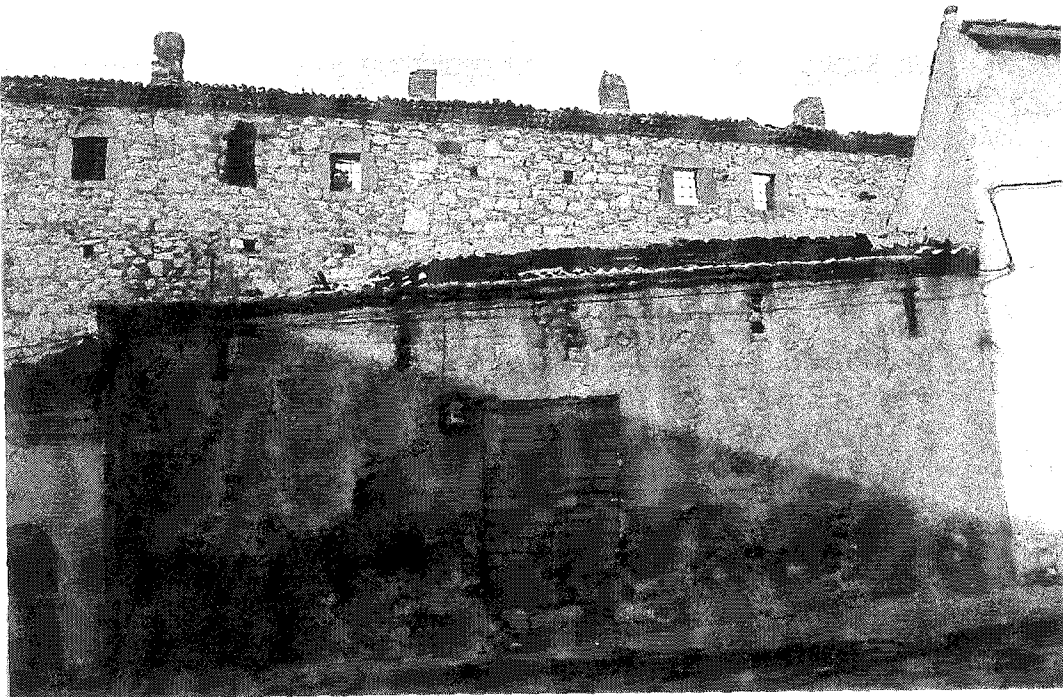
Resim 4.4. R23 no.lu mekanı taşıyan kemer

Resim 4.8. Z21 no.lu mekanın revak taş ayaklarında bozulmalar

Resim 4.5. R19 no.lu mekan duvarı yüzeyinde bozulmalar

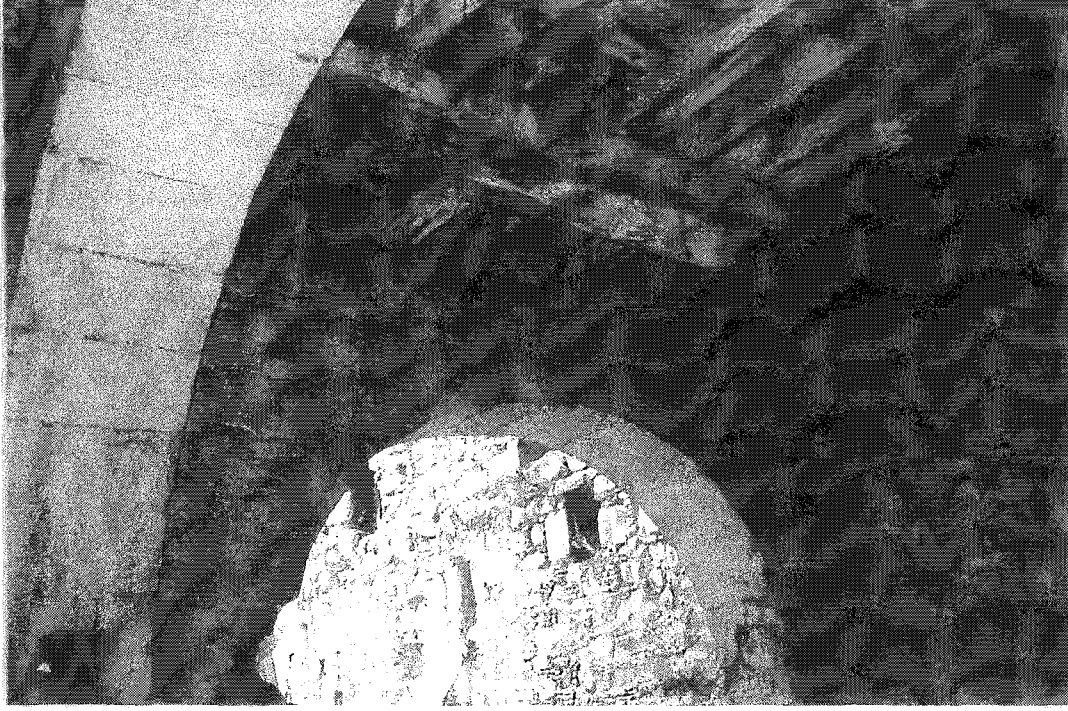
Resim 4.9. Güneydoğu cephesi dış duvarında çatlaklar

Resim 4.6. Z02 no.lu mekanın avlu duvarındaki bozulmalar

Resim 4.10. Niş, pencere ve ocaklarda bozulmalar

Resim 4.11. R23 no.lu mekanın ahşap döşemesinde bozulmalar

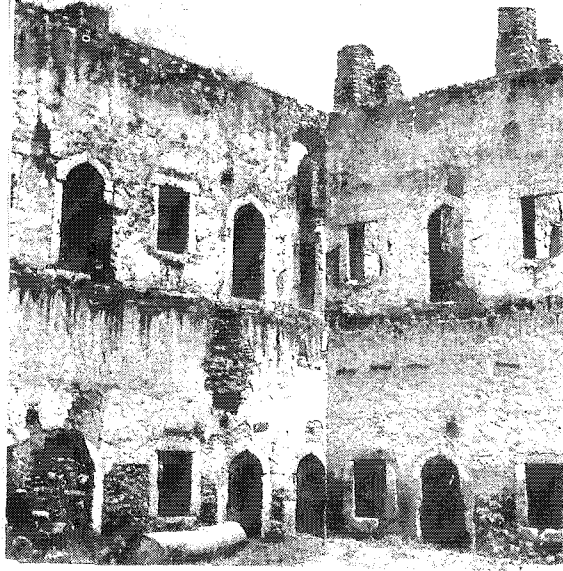
Resim 4.12. Başkalaşım taşlarında görülen çatlaklar

Resim 4.13. Güneybatı kanadındaki mermer sütun tabanında bozulmalar

Resim 4.14. Güneydoğu kanadındaki mermer merdiven basamaklarındaki bozulmalar

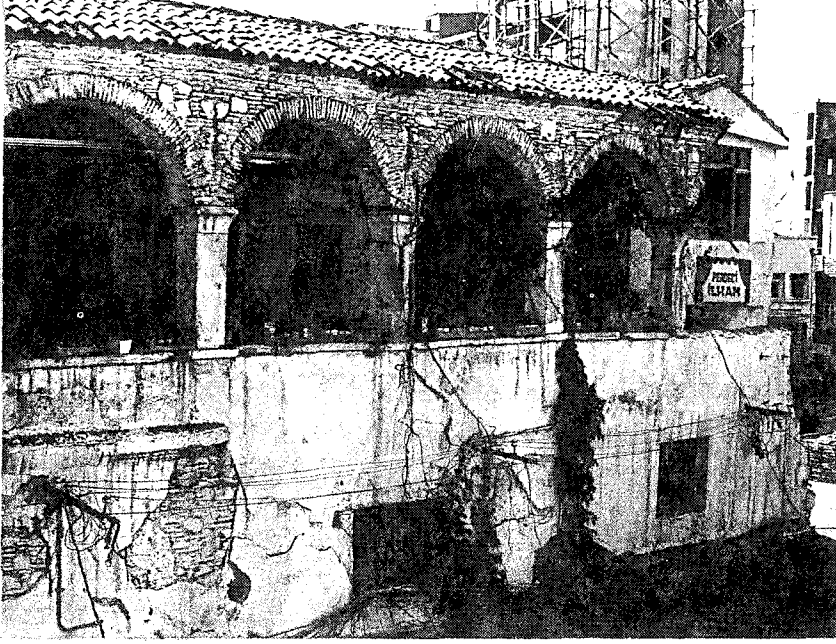
Resim 5.1. Aydın Zincirli Han'dan görünüş

(Kaynak: Ersoy, B. (1991). İzmir Hanları. Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını)

Resim 5.2. İzmir Selvili Han'dan görünüş

(Kaynak: Ersoy, B. (1991). İzmir Hanları. Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını)

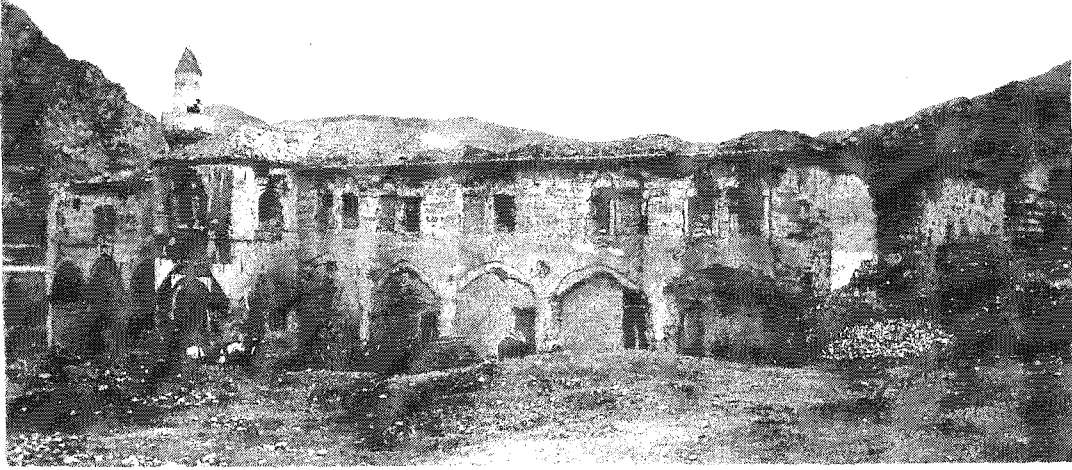
Resim 5.3. İzmir Büyük Karaosmanoğlu Hanı'ndan görünüş

(Kaynak: Ersoy, B. (1991). İzmir Hanları. Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını)

Resim 5.4. İzmir Kızlarağası Hanı'ndan görünüş

(Kaynak: Ersoy, B. (1991). İzmir Hanları. Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını)

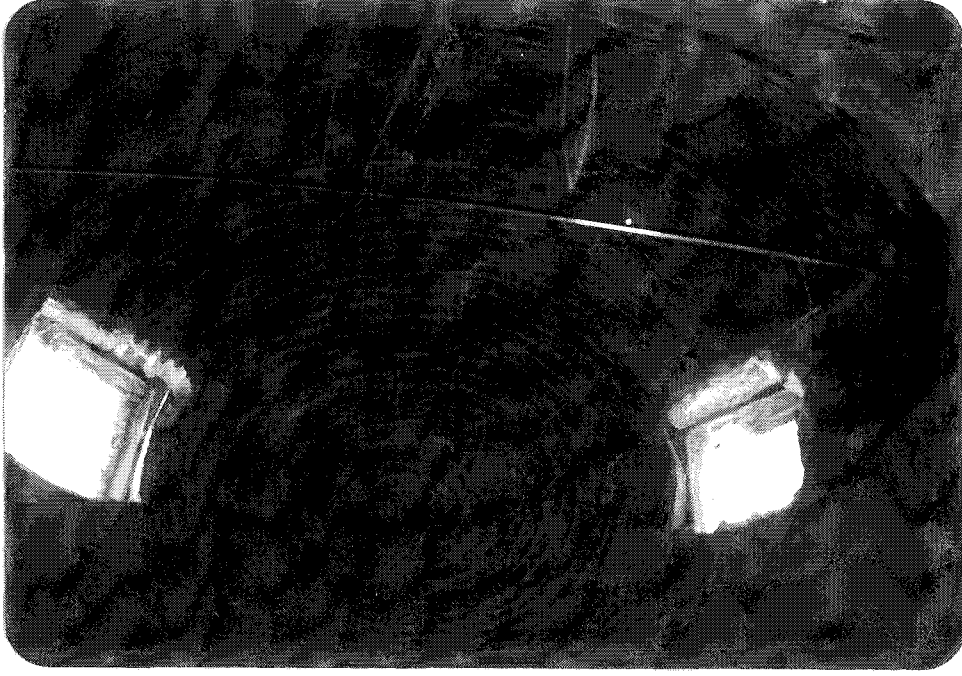
Resim 5.5. Amasya Taşhan'dan görünüş

(Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü. (1983). Türkiye'de Anıt ve Abideler I. Ankara)

Resim 5.6. İzmir Mirkelamoğlu Hanı'ndan görünüş

(Kaynak: Ersoy, B. (1991). İzmir Hanları. Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını)

Resim 5.7. İzmir Küçük Demir Hanı oda kubbesinden görünüş
(Kaynak: Handaki Şık Kemer dükkan sahibi)

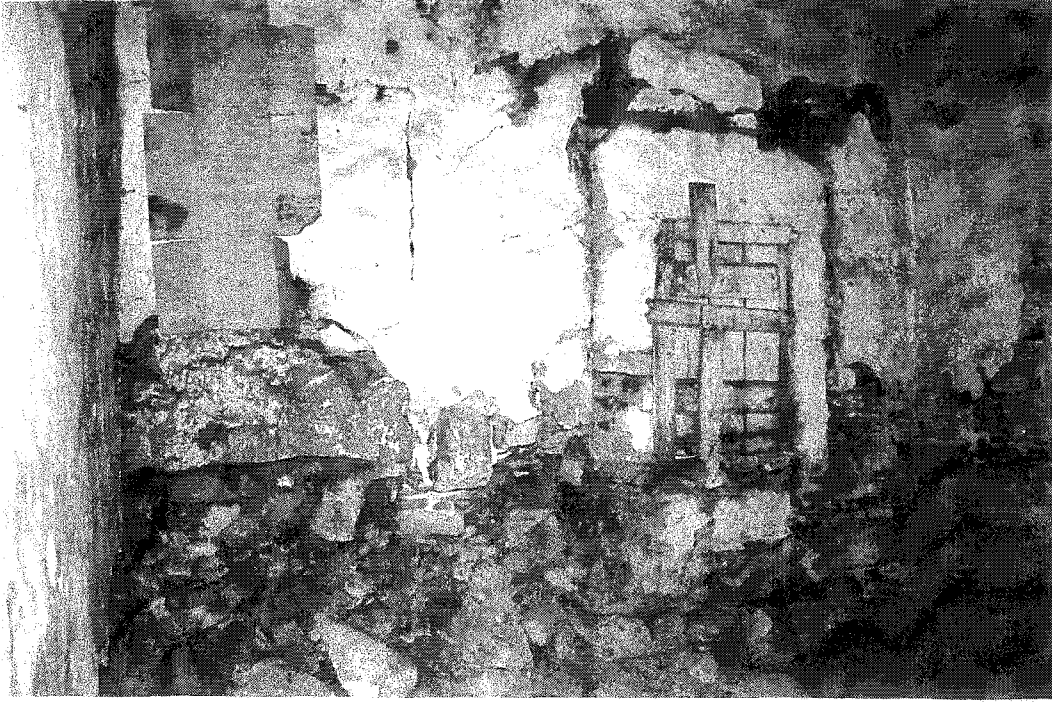
Resim 6.1. Z27 mekanındaki orijinal mermer sütun

Resim 6.2. Z28 mekanından Z12 mekanına bakış

Resim 6.3. Z09 ve Z10 mekanlarının özgün kapıları

Resim 6.4. Z10 mekanının özgün kapı ve penceresi

Resim 6.5. Hanın 1976 yılı kuzeydoğu avlu cephesi
(Kaynak: İzmir 2 nolu K.T.V.K.K. Arşivi)

Resim 6.6. Kuzeydoğu kanadında doldurulan kapı ve pencereler

Resim 6.7. Z07 nolu mekandaki özgün kapı kemeri

Türkiye Cumhuriyeti

ÇAPLI TASARRUF VESİKASI

İl	İlçe	Mahalle veya Köyü	Sokak veya Mevkii	Kütük Sayfa No.	İrat veya Kıymeti
Pafya No.	Ada Parsel No.	Yüz Ölçümü	Yeni	Eski	Genel No.
		ha.	m. ²	dm. ²	
29.29	182	5	1051	11	
6-6-4					

CİNSİ Karpuz Han ve A.ulus.

Mal sahibinin adı, soyadı ve babasının adı, :

A.ulus Çöllüoğlu ve A.ulus A.ulus
Çöllüoğlu A.ulus A.ulus

Fen Amiri veya

Fen Kontrol Memuru

Atilla Sunay

Sunay

Fen Memuru veya

Teknisyen

M. Turgut Edirli

Edirli

Kâtip

281 / 19.1

Kadastro Müdürü

D.ulus A.ulus

A.ulus

Ek 2.2 – Çöllüoğlu Hanı Kitabesi

صاحب البنا الحاجي عبد العزيز ابن
 عبدالله افندی توارینخ اشنی
 وثلثین ومائة والف سنة شهر رجب خمس
 وعشرين ١١٣٢

Ek 2.3 – Çöllüoğlu Hanı Kitabesi Osmanlıca Meali

Sahi'bül bina el-hacı Abd'ül azîz ibn-ü
 Abdullah efendi Tavarîh isnâ
 ve selâsine ve mieti ve elfi senetin şehri receb Hamsun
 ve işrine sene 1132

ÇİZİM KAYNAKLARI

Arseven, C.E. (1973). Türk Sanatı. İstanbul, Cem Yayınevi.

Ersoy, B. (1991). İzmir Hanları. Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını sayı:49

Ertem, A. (1998). Yayınlanmamış ders çizimleri

Gravürlerle Türkiye V-Anadolu 2. (1997) (Mustafa Sevim, Ed.). Ankara,

T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/1900.

Texier, C. (1923-1924). Küçük Asya. (Ali Fuat, Çev.). İstanbul, Matbaa-ı Amire, Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi.

Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti Neşriyatından:2.

Usta, G.K. (1994). Anadolu-Osmanlı Dönemi Mimarisinde Mekan Analizi: Han ve Kervansaray Yapılarında Uygulama. Yayınlanmamış Doktora Tezi,

Yetkin, S.K. (1974). İslam Ülkelerinde Sanat. İstanbul, Cem Yayınevi

HARİTA KAYNAKLARI

Akarca, A, Akarca, T. (1954). Milas Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi. İstanbul, İstanbul Matbaası.

Aktüre, S. (1990). 19. Yüzyılda Menteşe Sancağı'nda Toprak-İnsan İlişkilerinin Değişim Süreci. Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı:48-49, s:82-83-85.

Faroqhi, S. (1994). Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, Türkiye Araştırmaları 3. İstanbul, Türk Vakfı Yurt Yayınları.

İzmir 2 No.lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi

KAYNAKLAR

- Ahunbay, Z. (1996). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. İstanbul, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları
- Akarca, A., Akarca, T. (1954). Milas Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi. İstanbul, İstanbul Matbaası.
- Akarca, T. (2000) (Kişisel Görüşme)
- Akozan, F. (1963). Türk Sanat Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I. İstanbul, Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü Yayınları: 1, Türk Han ve Kervansarayları
- Aktüre, S. (1978). 19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi. Ankara, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Aktüre, S. (1990). 19. Yüzyılda Mentеше Sancağı'nda Toprak-İnsan İlişkilerinin Değişim Süreci. Toplum ve Bilim Dergisi. Sayı:48-49, s:82-83-85. Ankara
- Altınoluk, Ü. (1998). Binaların Yeniden Kullanımı. İstanbul, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları
- Arseven, C.E. (1973). Türk Sanatı. İstanbul, Cem Yayınevi.
- Arslan, A. (2000, Temmuz). (Kişisel Görüşme).
- Aru, K.A. (1996) Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme. Y. Sey (Ed), Osmanlı-Türk Kentlerinin Genel Karakteristikleri Üzerine Görüşler.
- Asatekin, A. (1979). Tarihsel Çevre Korumasının Pratik Yönleri ve Gerekli Uzmanlıklar. Mimarlık. 79/1.17-30
- Aslanapa, O., Diez, E. Türk Sanatı. İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

- Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğü, (2000)
- Berkol, F. (1972). Türk Vakıf Kervansarayları ve Bugün Turizm Hizmetinde Kullanılmaları. Vakıflar Dergisi. Sayı:10. Ankara, Ogun Kardeşler Matbaası, s.350.
- Bullock, O.M. (1976). Preservation and Conservation Principles and Practices Masonry and masonry product: brick, adob, stone and architectural ceramics problems and techniques of preservation
- Cerasi, M.M. (1999). Osmanlı Kenti. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Ceylan, O. (1989). Geleneksel Türk Osmanlı Çarşı Yapılarının Oluşumu, Gelişimi ve Yakın Doğu Kültürleri İle Olan Etkileşimleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi
- Cezar, M. (1977). Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık (1.Baskı). İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları Sanat Dizisi:28, Baha Matbaası.
- Cezar, M. (1983). Typical Commercial Buildings of The Ottoman Classical Period and The Ottoman Construction System. İstanbul, Türkiye İş Bankası
- Chandler, R. (1775). Travels in Asia Minor. Oxford, Clarendon Press.
- Cuinet, V. (1894). La Turquie d'Asie Cilt 3. Paris, Ernest Leroux éditeur. Cultural Publications
- Çelebi, E. (1945). Evliya Çelebi Seyahatnamesi. İstanbul, Üçdal Neşriyat, Güryay Matbaacılık.
- Çöllüoğlu, M. (1999, 4 Ağustos). (Kişisel Görüşme).
- Doğru, H. (1995). 18.yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:872.
- Ercan, B.S. (2000) (Kişisel Görüşme)
- Ergin, M. (2000) (Kişisel Görüşme)
- Ersoy, A. (2000). Yayınlanmamış Ders Notları. İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi
- Ersoy, B. (1991). İzmir Hanları. Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını sayı:49
- Ersoy, B. (1995). İşlevleri Yönünden Osmanlı Şehir İçi Hanları. Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi XXVI.
- Ertem, A. (1998). Yayınlanmamış ders çizimleri
- Everett, A. (1993). Materials. England, Longman Scientific&Technical

- Faroqhi, S. (1994). Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, Türkiye Araştırmaları 3. İstanbul, Türk Vakfı Yurt Yayınları.
- Fellows, C. (1852). Travels and Researches in Asia Minor More Particularly in the Province of Lycia. London, John Murray Pbl.
- Goodwin, G. (1971). A History of Ottoman Architecture. London, Thames and Hudson.
- Güran, C. (1976) Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi. Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları
- Han. (1932). 1. Türk Tarih Kongresi Bildirileri. s.88-89.
- Ibn-i Batuta. (1335). Seyahatname I. İstanbul.
- Insall, W. (1975). The Care of Old Buildings Today. London, The Architectural Press Ltd.
- İlter, İ. (1969). Tarihi Türk Hanları. Ankara, Karayolları Genel Müdürlüğü Yayınları
- İzmir 2 Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi
- Kuban, D. (1982). Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler, Anadolu Kentlerinin Tarihsel Gelişimi Üzerine Gözlemler. İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Menteşe, H. (1986). Osmanlı Mebusan Meclisi Üyesi Halil Mentese'nin Anıları. İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Mermer. (1994). Ana Britannica. İstanbul
- Middleson M. (1979). Koruma Alanları (Namıkoğlu, Y. Akpolat, M. çev.) Mimarlık. 79/1. 34-35
- Milas Belediyesi. (1999). (Kişisel Görüşme)
- Newton, C.T. (1865). Travels and Discoveries in the Levant Vol.II. London.
- Orhonlu, C. (1984). Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar (Salih Özbaran, Ed.). İzmir, E.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları No:31.
- Özdeş, G. (1953). Türk Çarşıları. İstanbul, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Özlem, D. (1998). Tarih Felsefesi. İzmir, Dokuz Eylül Yayınları
- Pococke, R. (1743-1745). A Discription of the East and some Other Countries, Book The Second of Asia Minor. London.

- Selen, S. (1948). III. Türk Kongresi. 16. Ve 17. Yüzyıllarda Anadolu'nun Köy ve Küçük Şehir Hayatı. Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sevinç, N. (1985). Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Düzeni. İstanbul, Erenler Matbaası.
- Sezer, G., Güzel, N.(2000). Yayınlanmamış Ders Notları, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi
- Shaukland, G. (1997). Tarihi Değeri Olan Kentlere Neden El Atmayız. Cogito Kent ve Kültürü. Sayı:8. (Yaz 1996, 3. Baskı). İstanbul, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, s.26.
- Strabon. (1991). Coğrafya Anadolu (Kitap:XII,XIII,XIV) (Prof.Dr. Adnan Pekman, Çev.). İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Tankut, G. (1973). Osmanlı Şehrinde Ticari Fonksiyonların Mekansal Dağılımı, VII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler 2. Cilt. Ankara, TTK Basımevi.
- Tekeli, İ. (1991). Kent Planlaması Konuşmaları. Ankara, Mimarlar Odası
- Texier, C. (1923-1924). Küçük Asya. (Ali Fuat, Çev.). İstanbul, Matbaa-ı Amire, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekaleti Neşriyatından:2.
- Türkeş, Ü. (1973). Kurtuluş Savaşı'nda Muğla. İstanbul, Yelken Matbaası.
- Usta, G.K. (1994). Anadolu-Osmanlı Dönemi Mimarisinde Mekan Analizi: Han ve Kervansaray Yapılarında Uygulama. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Uykucu, E. (1966). Muğla Tarihi. İstanbul, As Matbaası.
- Ünsal, B. (1970). Turkish Islamic Architecture in Seljuk and Ottoman Times 1071-1923. London, Alec Tiranti.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları. (1983). Türkiye'de Anıt ve Abideler I. Ankara
- Witteck, P. (1944). Menteşe Beyliği 13.-15. Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik (O.Ş. Gökyay, Çev.). Ankara, Türk Tarih kurumu Basımevi.
- Yediyıldız, B. (1982). Vakıflar Müessesesinin XVIII. Asırda Türk Toplumundaki Rolü. Vakıflar Dergisi. Sayı:14. Ankara, Ogun Kardeşler Matbaası, s.1
- Yetkin, S.K. (1974). İslam Ülkelerinde Sanat. İstanbul, Cem Yayınevi